TĖVYNĖS SARGAS

Kas nepripažįsta VLIKo kaip tautos atstovybės, tas silpnina Lietuvos laisvinimo kovos pozicijas.

Bernardo Brazdžionio asmenybė jo poezijoje

Politika nėra nemorali, bet gali būti nemoralių politikų

Totalizmas yra iš esmės svetimas lietuvių tautai

Su dešimteriopai galingesniu priešu nebuvo įmanoma kariauti

Nebeišmokymas išeivijos vaikų lietuviškai yra mūsų tautos nelaimė

1980 Nr. 1 (45)

TĖVYNĖS SARGAS — GUARDIAN OF THE FATHERLAND

Pradėtas leisti 1896 m. — Established 1896

Redaguoja — Editor: Petras Maldeikis

Redakcijos adresas — Address of Editor: 117 Sunset Drive, Hot Springs, Arkansas 71901 Tel. (501) 624-6659.

Administracija: Antanas Balčytis, 6819 S. Washtenaw Ave., Chicago, Ill., 60629

Leidžia Popiežiaus Leono XIII Literatūrinis Fondas.

Vladas Šoliūnas, 8335 Fieldcrest, Willow Springs, IL. 60480. Tel. (312) 839-5874.

Adomas Viliušis, 4050 S. Campbell, Chicago, IL. 60632. Tel. (312) LA 3-8330.

Published by Pope Leo XIII Literary Fund.

Viršelį piešė Paulius Jurkus.

Spaudžia PRANCIŠKONŲ spaustuvė, 341 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207

TĖVYNĖS SARGO BENDRADARBIAI:

P. Alšėnas, dr. S. A. Bačkis, P. Bagdanavičius, kun. V. Bagdanavičius, MIC, P. Balčiūnas, vysk. V. Brizgys, dr. A. .M. Budreckis, St. Dzikas, prof. dr. J. Eretas, P. Gaučys, A. J. Kasulaitis, dr. A. Kučas, J. Kuprionis, dr. O. Labanauskaitė, M. Liulevičienė, St. Lušys, M. Mackevičius, P. Maldeikis, Č. Masaitis, prof. dr. J. Meškauskas, M. Peteraitienė, prel. P. Ragažinskas, S. Rauckinas, A. Rinkūnas, J. Sakas-Sakevičius, P. Spetyla, dr. V. Sruogienė, P. Stravinskas, S. Sužiedėlis, dr. K. Šidlauskas, dr. A. Škėrys, dr. D. Tamulionytė, prel. L. Tulaba, Ig. Urbonas, dr. J. Vaišnora, MIC, dr. J. K. Valiūnas, A. Venskus, kun. St. Yla, kan. V. Zakarauskas, dr. T. Žiūraitis, O.P., B. Žukauskas.

TĖVYNĖS SARGAS

1980 ĮSTEIGTAS 1896 Nr. 1 (45)

VLIKAS

Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas su Amerikos Lietuvių Taryba yra pagrindinės tautos laisvinimo institucijos, kurios kovą dėl Lietuvos išlaisvinimo tęsia jau ilgus dešimtmečius. VLIKo idėja Lietuvoje gimė prieš keturias dešimtis metų, kada 1940 metais, vykstant bolševikinei Lietuvos okupacijai ir jų tankams drebinant Kauno gatves, du daug patyrę dėl Lietuvos kovotojai — abu būsimieji VLIKo pirmininkai — lietuvių krikščionių demokratų vadas prel. Mykolas Krupavičius ir socialdemokratų vadas inž. Steponas Kairys, susitikę svarstė reikalą ir galimumus Lietuvai nuo okupantų išlaisvinti. Apsvarstę naujai susidarančią padėtį, jie numatė ir sutarė, kad, laikui atėjus, vėl reikės Lietuvą ginti, kad dėl jos reikės kovoti sunkias kovas, kad jos laisvė galės būti atstatyta tik didelėmis aukomis, kad jai ginti bei išlaisvinti reikės jungtis visiems lietuviams ir kad laisvei apginti ir Lietuvai politiškai vadovauti reikia sudaryti organizuotos Lietuvos atstovų komitetą.

Taip gimė VLIKo idėja pirmosiomis bolševikinės invazijos dienomis. Suprantama, kad ta pati Lietuvos išlaisvinimo idėja drauge su pasiryžimu išsilaisvinti bolševikinės invazijos metu kilo ir daugelio kitų lietuvių patriotų sąmonėje. Tai įrodo faktas, kad neilgai trukus daugelyje Lietuvos vietų tas pasiryžimas buvo bandomas realizuoti, buriantis į slaptus kovos būrius bei sąjūdžius. Nors visoje Lietuvoje veikė kieta bei žiauri NKVD priespauda, kurią po metų pakeitė tokia pat kieta ir žiauri geštapo priespauda, tačiau lietuvių tauta nepuolė į pesimizmą ir ruošėsi išsilaisvinti. Visoje Lietuvoje atsirado daug vietinių organizacijų, susikūrusių kovai prieš okupantą. Didesniuose miestuose susidarė

LIETUVOS
NACIONALINĖ
M. MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

didesni ir stipriau organizuoti junginiai, kurie ideologiniais pagrindais susigrupavo į dvi stambias organizacijas: katalikiškos krypties organizacijos sudarė Tautos Tarybą, o laicistinės susibūrė į Vyriausiąjį Lietuvių Komitetą. Siekdamos tų pačių tikslų, abi tos organizacijos po ilgesniu vadovaujančių asmenų pasitarimų sudarė Vyriausiąjį Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą. Į jį įėjo visos lietuvių politinės partijos, turėjusios savo atstovų Lietuvos seimuose, ir rezistenciniai kovos prieš okupantą sąjūdžiai. Taip susikūrė visas pasireiškusias lietuvių politines organizacijas apjungęs politinis centras, galintis kalbėti ir veikti visos politiškai organizuotos tautos vardu. Jis tokiu buvo pripažintas. Visos krašte slaptai veikusios organizacijos ir pogrindžio spauda palaikė ryšius su VLIKu ir klausė jo žodžio.

Tautai VLIKas prisistatė kaip vadovaujantis kovai dėl išsilaisvinimo veiksnys su savo 1944 metų vasario 16-tos dienos deklaracija, nusakydamas savo principus bei planus Lietuvos nepriklausomybei atkurti. Pasisakydamas svarbiais tautos išlaisvinimą liečiančiais klausimais, VLIKas vykdė jo pasiimtą tautos vadovavimo atsakingumą, pasidarydamas pagrindiniu Lietuvos politiniu organu. Žinodamas tautos pasitikėjimą juo, jis veikė kovojančios tautos vardu ir formavo jos politinę valią, — veikė kaip tautos atstovybė. Kas nenori pripažinti VLIKo, kaip tautos atstovybės, tas silpnina Lietuvos laisvinimo kovos pozicijas.

Geštapui susekus VLIKo veikimą, beveik visi (visi, išskyrus vieną) jo nariai buvo areštuoti ir uždaryti Vokietijos kalėjimuose. Tada jo vardu toliau veikė jo anksčiau paskirta iš trijų iškilių politikų susidedanti delegatūra Vokietijoje. 1945 m. amerikiečių kariuomenei išlaisvinus VLIKo narius iš kalėjimų ir leidus jam veikti, vėl susirinko visas VLIKas. Jis palaikė ryšius su vakariečių sąjungininkų karinėmis įstaigomis ir išlikusiais Lietuvos diplomatais. Nesant kitų institucijų, jis padėjo tremtiniams įvairiuose jų reikaluose. Jis veikė kaip okupuotos ir dėl savo išsilaisvinimo kovojančios tautos politinė vadovybė išeivijoje.

1949 m. birželio 14 d. VLIKas priėmė Lietuvių Bendruomenės statutą ir Lietuvių chartą ir pavedė jo pirmininkui prel. M. Krupavičiui, jam einant ir lietuvybės išlaikymo tarnybos vadovo pareigas, suorganizuoti Pasaulio Lietuvių Bendruomenę, kurios pagrindinis uždavinys — išlaikyti išeivijoje lietuvybę ir ugdyti lietuviškosios kultūros kūrybą.

Vykdydamas tą pavedimą, prel. Krupavičius per trejus metus sukūrė 19-je kraštų Lietuvių Bendruomenes ir iš jų suorganizavo Pasaulio Lietuvių Bendruomenę ir suformulavo jos ideologinius pagrindus. Pradėjus veikti Lietuvių Bendruomenei, VLIKas pasiliko prie savo tiesioginio uždavinio — kovoti dėl Lietuvos išlaisvinimo.

Nuo savo įsikūrimo VLIKas visą laiką stovi Lietuvos reikalų sargyboje, vesdamas kovą dėl jos išlaisvinimo. Visokiomis progomis jis reaguoja, kur tik paliečiami Lietuvos reikalai ar susidaro galimumų tais reikalais pasisakyti, laukdamas to meto, kada susidarys sąlygos atstatyti Lietuvos nepriklausomybei. Per visą VLIKo veikimo laiką jam vadovavo iškiliausi lietuvių išeivių politikai.

VLIKas veda tautos laisvinimo kovą globaliniu mastu. Jį sudaro penkiolika jo narių-organizacijų, kurios — didelės ir mažos — visos turi lygias teises ir nei viena jų neturi išskirtinų privilegijų.

Neretai kai kurioje spaudoje prasikiša užuomina, kad VLIKe per daug politinių grupių ir kad kai kurios jų yra labai sumažėjusios. Pageidaujama, kad jis išskirtų mažas ir nereikšmingas grupes ir tuo būdu susiglaudintų.

Negalima nepritarti idėjai, kad VLIKe esančios giminingos grupės (jeigu tokių yra) susijungtų bei susiglaudintų, tačiau negalima pritarti kai kieno keliamam sumanymui mažas politines grupes iš viso išskirti iš VLIKo, nes tuo nieko pozityvaus nebūtų pasiekta. Juk ir mažose politinėse grupėse būna labai kūrybingų ir su dideliu politiniu patyrimu asmenybių, labai pozityviai politinėje veikloje besireiškiančių. Juk ir buvę su dideliu diplomatiniu patyrimu VLIKo pirmininkai — dr. Antanas Trimakas ir Vaclovas Sidzikauskas — kaip tik priklausė išeivijoje mažoms politinėms grupėms.

Jei būtų paklausyta kai kieno patarimų sumažinti VLIKo atstovaujamą politinių grupių skaičių, tai tuo būtų tik tiek pasiekta, kad jame jau ne visos pasireiškusios politinės grupės būtų atstovaujamos, ir kai kurios politinės srovės būtų pašalintos ir dirbtinai išjungtos iš Lietuvos laisvinimo darbo. Tačiau, tuo keliu einant, būtų suardyta visuomenės politinė konsolidacija, būtų pažeistas pliuralistinės demokratijos principas, kuriuo yra VLIKas pagrįstas. O tai sudarytų pavojų, kai kam, panaudojant daug demagogijos, lengviau išplėsti VLIKe savo srovinę įtaką ir net jį patį paimti į

savo kontrolę.

Daug kas įžiūri, kad tokie mažoms grupėms VLIKe priekaištai nekyla iš reikalo stiprinti Lietuvos laisvinimo kovą, o greičiau iš kai kieno noro, kitus iš tos kovos šalinant, VLIKe padidinti savo įtaką ir vienašališkai įsigalėti tautos laisvinimo kovoje. Jei apskritai laikome laimingu atveju, jei joje dalyvauja ir sutartinai dirba daugiau žmonių, reprezentuojančių didesnę išeivijos dalį ir apimančią plačiausius išeivijos sluoksnius, tai būtų nelaimė, jei ji patektų į vienos kurios nors srovės kontrolę, neatstovaujančios visos tautos ir neturinčios VLIKui dar Lietuvoje jos atstovavimui suteikto mandato. Tada, užuot kovojus su Lietuvos laisvei priešingomis jėgomis, viską į savo rankas suėmusi politinė srovė turėtų kovoti su kitomis tų pačių lietuvių politinėmis srovėmis dėl savo išlikimo ir vyravimo. Tada dabar vedama kova su okupantu dažnai išvirstų į kovą su savaisiais.

Lietuvos okupantas įvairiais masinimais ir grasinimais per savo agentus, radiją ir išeiviams skirtą spaudą reikalauja iš išeivių sulikviduoti VLIKą ir ALTą ir sustabdyti laisvinimo kovą. Savo išeiviams skirtoje spaudoje jis nieko taip nepuola, kaip šias dvi Lietuvos laisvinimo institucijas ir jose dirbančius asmenis. Išeivija labai nusikalstų tautai, jei ji pasidarytų nebeatspari tiems piktiems okupanto įtaigojimams ir savo neveiklumu bei savanaudiškumu leistų įvykti jo valiai.

Kad okupantas labai puola VLIKą ir ALTą ir mezga įvairias intrygas jiems sulikviduoti, tai yra geras ženklas. Tai rodo, kad tų institucijų veikla yra jam pavojinga; tai rodo, kad jos yra teisingame kelyje. Kitokių prileidimų mums galėtų kilti, jei tų institucijų atliekama politinė Lietuvos laisvinimo veikla jo nepykintų ir dėl tos veiklos jis jų nepultų.

Per savo veiklos dešimtmečius VLIKas yra turėjęs ir įvairių sunkumų bei kliūčių. Nevisada jis galėjo džiaugtis jį remiančios išeivijos visuomenės ir politinių grupių solidarumu. Bet visada jis savo veikla nugalėjo sunkumus bei kliūtis ir neprarado visuomenės pasitikėjimo. Apskritai išeivijos visuomenė rodo didelį susirūpinimą jo likimu, jautriai seka jo darbus ir jį remia. Pats VLIKas ir jo veikla išsilaiko lietuviškosios išeivijos visuomenės finansine parama. Lietuvos išsilaisvinimo viltys remiasi galimais pasaulinių įvykių pasikeitimais ir VLIKo darbais.

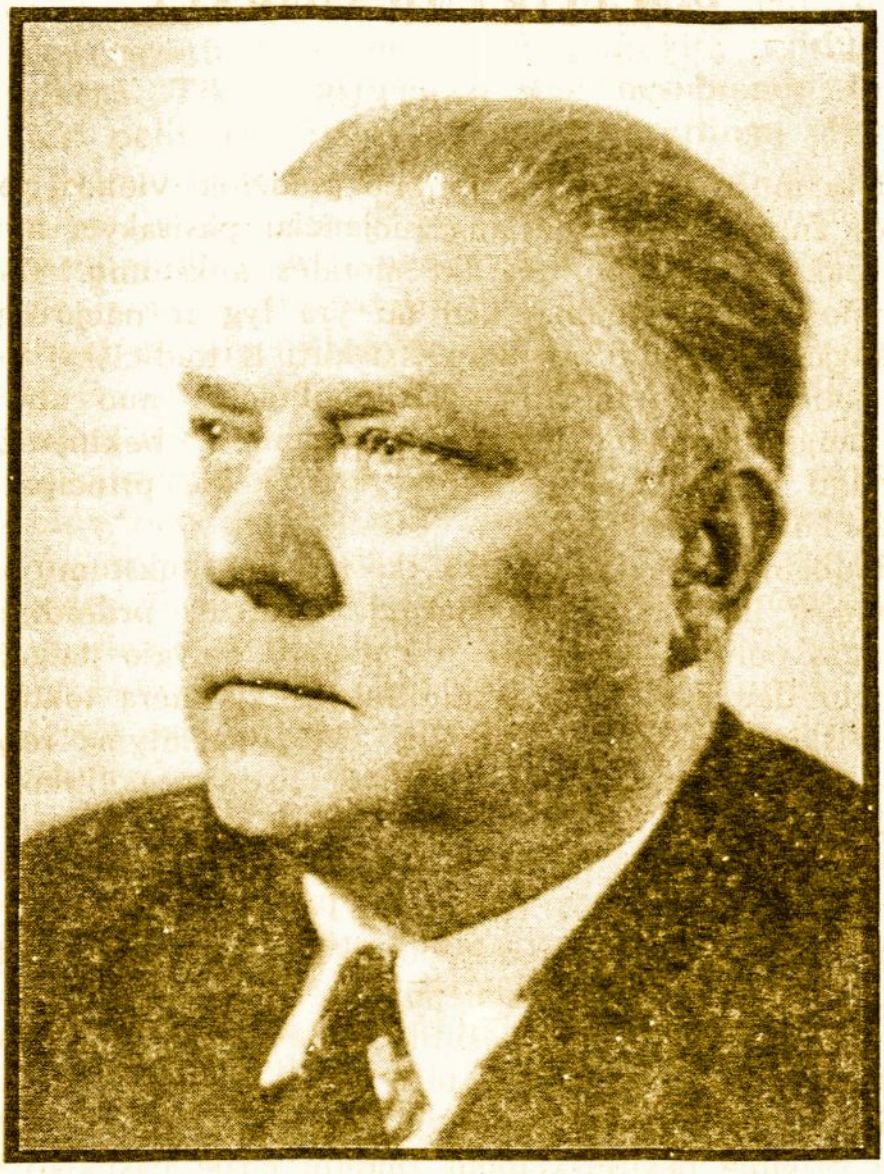

Birželio 5 d. sueina 3-ji metai nuo dr. Domo Jasaičio mirties. Redagavo Tėvynės Sargą 1968-75.

Nuo savo įsikūrimo laikų iki šiol VLIKas yra daug dirbęs, daug ką atlikęs, aktualindamas laisvojo pasaulio tautose ir jų vyriausybėse reikalą atitaisyti Lietuvai padarytas skriaudas ir atstatyti Sovietų Sąjungos užgniaužtą Lietuvos nepriklausomybę. Jis savo veikla nepaliaujamai gaivina lietuvių išeivių dvasią bei pasiryžimą siekti Lietuvos nepriklausomybės ir dėl jos kovoti.

Tolimesniame išeivijos kelyje visų lietuvių pareiga išlaikyti VLIKo veiklumą ir siekti, kad, naujoms lietuvių kartoms subrėstant, laisvės kova išliktų gyva, kad nesusilpnėtų ir nenubluktų Lietuvos nepriklausomybės siekimas bei jos atstatymo viltys.

P. M.

POLITIKA IR MORALĖ

K. BARTKUS

Dar mūsų išeiviško gyvenimo pradžioje vienos politinės srovės žurnale buvo užsiangažuojančiai pasisakyta apie reikalą pakelti savo politiką iki moralės aukštumų. Tada supratome kaip įtaigojimą, kad tai yra lyg ir naujo sąjūdžio užsiangažavimas tuo atžvilgiu išsiskirti iš tradiciškai veikiančių politinių grupių arba partijų. Praėjus nuo anų laikų jau daugeliui metų, laikams ir žmonėms bekintant, dera pažvelgti į praeitį ir patikrinti, kaip kokie principai realizuojasi laiko tekmėje.

Kalbamas pakelti politiką iki moralės aukštumų užsiangažavimas įtaigoja du jo pagrinde esančius prileidimus: 1. Siūlymas politiką prilyginti prie moralinio lygio įtaigoja, kad to meto daugumos srovių politinė veikla nėra tokio lygio, kas reiškia, kad ji nėra morali; 2. Tą pasiūlymą reprezentuojanti srovė užsibrėžia imtis idealistinės politikos ir ją sulyginti su moralinėmis vertybėmis.

Pirmasis prileidimas lyg ir rodo susirūpinimą politikos nemoralumu ir norą ją moralinti. Tokių minčių bei prileidimų skelbimas yra afrontas politikams kaip jų veiklos nemoralumo priekaištas. Rimtai politinį darbą dirbantieji su tokiais priekaištais niekada nesutiks, pabrėždami, kad toks priekaištas politikai apskritai nėra teisingas.

Suprantama, kaip visose gyvenimo srityse, taip ir politinėje veikloje besireiškiančių žmonių tarpe pasitaiko ir neaukšto moralinio lygio veikėjų. Jokia sritis nėra nuo to izoliuota. Bet to negalima taikyti vien politikai. Politika yra kultūros sritis, ir ji nepriklauso prie tų sričių, kurioje rastų sau prieglaudą tik morališkai menki žmonės. Į politiką įsijungia dirbti žmonės, kurie jaučia pašaukimą tarnauti visuomenei, vykdant valstybinius uždavinius, siekiant tautos gerovės ir įgyvendinant tam tikrus socialinius principus bei reikalavimus. Turbūt visi žinome tikrų politikų tarpe tikrai garbingų žmonių ir didelių asmenybių, nusipelniusių savo tautai ir valstybei, žmonių-politikų, kurie savo veikloje nesigriebia morališkai nevertingų priemonių ir negarbingų veiklos metodų, kaip intrygų, melo, šmeižtų ir kitų nemoralių kovos priemonių.

Politika gali būti garbinga ir morališkai nežeminti pačių

politikų bei politinių veikėjų. Ir dauguma politikų nėra morališkai nevertingesni žmonės, kaip ir kitų įvairių profesijų veikėjai. Tik menki ir socialiai nesubrendę žmonės, imdamiesi politinės veiklos, griebiasi nevertingų priemonių ir tuo pažemina pačią politiką. Bet tai kyla ne iš politikos esmės, o dėl joje dirbančių kai kurių žmonių moralinio nesubrendimo bei menkumo, žmonių manančių, kad politikoje ir melas yra pateisinamas, ir kad neteisybė nepažemina nei jo asmeniškai, nekompromituoja nei jo profesijos, nei jo atstovaujamos grupės. Žodžiu, morališkai politiką žemina nemoralūs politikai, bet ji nėra nemorali iš esmės. Savo politinėje veikloje nesilaikymas moralės normų ir principų nėra politiko privalumas. Tokie dalykai kartais į politiką patenka tik su į ją ateinančiais veikti neaukštos moralės žmonėmis, kurie savo morališkai nepakankama veikla žemina visą politinę veiklą ir meta šešėlį politiniams veikėjams bei politikams, ypač jo atstovaujamai srovei.

Grįžtant prie užsiangažavimo politiką pakelti iki moralės aukštumų, reikia suprasti, kad lyg ir pasižadama savo veikloje visur išlaikyti moralės principus ir niekur neprasilenkti su moraliniais reikalavimais. Gyvenimiškai tokį užsiangažavimą vertinant, negalima visų reikalavimų suabsoliutinti, nes žmogaus praktinėje veikloje jokių absoliutinių normų negalima įgyvendinti. Kokį žmogaus darbą bedirbtų ir kokioje profesijoje jis būtų įsitaisęs, praktinėje veikloje jis negali išlaikyti absoliutinių reikalavimų ir tobulų principų, nes yra žmogiška daryti vienokių ar kitokių klaidų bei kai kurių nukrypimų net ir nuo savo pasirinktų principų bei nusistatymų. Todėl ir iš idealisto veikėjo, politiko negalima laukti absoliutaus bei tobulo jo pasirinktų maksimų įgyvendinimo. Tačiau iš žmonių, viešai spaudoje deklaravusių tam tikrus savo veiklos principus, reikia laukti, kad jie, kiek gyvenimas leidžia, nuoširdžiai laikysis užsibrėžtos veiklos krypties bei principų ir su jais derins savo siekimus ir veiklą.

Prisimindami aną iškeltą reikalą pakelti politiką iki moralės aukštumų, negalėtume konstatuoti, kad nuo ano meto tikrai galėjome pajusti tą principą iškėlusiųjų politinėje veikloje. Iš šalies gyvenimą stebint ir sekant įvairius jo vingius, atrodo, kad anas užsiangažavimas nepasitvirtino. Mūsų gyvenimas buvo dažnai išjudinamas kai kieno didesnio, sakytume, beatodairiško veiklumo, kuris kai kieno buvo vadinamas veržlumu. Bet tas veržlumas dažniausiai neatitiko

ano moralinio užsiangažavimo. Jis pasirodė ne kūrybingumo išsiskleidimu, o daugiau kovingumu. Bet kovingumas, nukreiptas prieš kitus, neretai išvirsta kitų veiklos, jų siekimų bei kūrybos griovimu, siekiant ne tiek kitus pralenkti, kiek juos sunaikinti. Tokios intencijos kitus suniekinti prasikiša tvirtinimais, kad kitų jau nėra, kad jie jau išmirė ar išmiršta ir kad jų atstovaujamos organizacijos jau baigia išmirti ir sunykti ir panašiai. Bet čia pamirštama, kad kitų neigimas nėra laiptai į moralines aukštumas ir kad kitų mirties laukimas nespindi moraline didybe. Iš didelio veržlumo pamirštama, kad kitų atviras išmirimo laukimas ir iš anksto jų mirties skelbimas jau nepriklauso nei prie artimo meilės, nei prie moralios politikos.

Ir politinėje kovoje nejaučiamos pažadėtos moralinių aukštumų įtakos. Jei prisiminsime paskutiniais metais prieš pagrindinių organizacijų veikėjus taip pat pagrindinės organizacijos pavartotas kovos priemones, kuriomis siekiama morališkai sunaikinti kitose organizacijose dirbančius asmenis, tai tokios politinės kovos, nežiūrint, kokioje jas beimtume srityje — politinėje, socialinėje ar moralinėje — nepasirodo aukšto lygio. Vietoje pasiskelbtų moralinių aukštumų įsigalėjo tendencija, kur, siekiant sunaikinti nepatinkamą organizaciją, stengiamasi morališkai sunaikinti joje dirbančius asmenis, tiksliau sakant, juos įvairiomis intrygomis, apie juos skleidžiamais melais ir kitais būdais juos visuomenėje izoliuoti, sunaikinti joje jų įtaką. Tokia veikla ne tik nepakelia taip politikuojančių į moralines aukštumas, o vystosi žemais užmojais kitiems pakenkti asmeniškai, kad tuo būdu būtų pakenkta jų atstovaujamoms organizacijoms. Tuo keliu į veikimą ir kalbas braunasi daug netiesos ir tiesos iškraipymų. Taip daroma kitiems skriaudų, kurios gali būti jiems nemažiau skaudžios, kaip ir didelės materialinės skriaudos. Kur politinė veikla grindžiama netiesa, tokia veikla darosi iš esmės nemorali. Metodai kovoti su kitomis srovėmis, morališkai kenkiant jų veikėjams, neveda į moralines aukštumas, nes jose ieškoma laimėjimų moralinėse žemumose. Tokia kova yra žalinga visuomeniškai, nes iš jos kyla visuomeninė dezorganizacija, tarpsta tarpusavio nepasitikėjimas ir skaldoma visuomenė.

Mūsų kultūros lygyje tokio laipsnio politinė kova yra nepriimtina: ji priešinga šiame krašte vyraujančiai demokra-

tinei dvasiai, braunasi į kitų žmonių teises ir žemina politiškai dirbančiųjų žmogiškąjį kilnumą.

Bet dėl to negalima smerkti pačios politikos. Politika čia nieko dėta, jei per žmones į ją patenka ir nešvarumų. Ne politika veda žmones į nemoralę, o žmonės joje sudaro nemoralias situacijas. O kilnių žmonių darbas politikoje turi uždavinį siekti svarbių tikslų, kurie politiką kelia, o ne žemina.

Ginant politiką, kaip viešojo gyvenimo kultūros sritį, nuo labai apibendrintų ir neteisingų jai priekaištų, reikia neišleisti iš akių fakto, kad joje gali pasireikšti ir labai pozityvūs žmonės bei dideli idealistai, bet lygiai joje gali įsitaisyti ir dideli egoistai ir išnaudotojai. Politika yra veiklos dirva, kurioje dideli galimumai sudaro sąlygas pasireikšti joje kilniems žmonėms, didelėms asmenybėms, tarnaujančioms žmonėms, siekiančioms pagerinti jų gyvenimą ir vesti tautą į reikalingas reformas ir gerovę. Bet joje neretai prisitaiko bei įsitaiso ir morališkai menki žmonės, kurių neišvengiamai pasitaiko mūsų gyvenime, dėl kurių savanaudiškumo ir socialinio bei moralinio nesubrendimo įvyksta daug nesklandumų žmonių santykiuose ir įvairių negerovių jų gyvenime.

Suvokime savo tautos misiją. Sukurkime savo širdyje valstybę, kuri ne tik tarnautų Rytų ir Vakarų milžinams išskirti, bet kartu ant dviejų pasaulių ribos būtų lopšys naujos civilizacijos, kuri, surinkusi gražiausius abiejų pasaulių kultūrų pelnus, atskleistų ją pasauliui kaip įsikūnijusio krikščioniškojo humanizmo pradžią.

(Iš Liet. Krikščionių Demokratų Sąjungos deklaracijos 1968 m. Vasario 16 d.)

BRAZDŽIONIO IŠTIKIMYBĖ SAVO, TAUTOS IR DIEVO DVASIAI

VYTAUTAS BAGDANAVIČIUS

(Tęsinys iš 1979 m. 3 nr.)

7. Tėvynė šaukia

Brazdžionio žmogaus susitikimas su nelaime, kurį matėme jo rinkiny "Vidury Nakties", yra realistinis, tvirtas, stipriai atremtas Dievu. Tačiau tas tvirtumas ten yra greičiau dvasinis nusistatymas, negu kasdieninis susitikimas su negerove. Ten buvo išreikštas greičiau tvirtas nusiteikimas išgyventi nelaimes negu jų konkretus įšgyvenimas. Kaip Brazdžionis išgyvena nelaimes, mes randame išreikšta jo rinkiny "Šaukių aš tautą". Tai yra 1944 ir 45 metų išgyvenimai, kada poetas buvo tremtyje.

Mums yra įdomu, kaip šis tvirtai ant tikėjimo pagrindo stovintis žmogus sutinka konkrečius gyvenimo vargus. Tėvynės praradimas yra taip giliai paveikęs poetą, kad su tuo praradimu jis yra beveik praradęs savo senąjį aš. Tik trumpoje prošvaistėje jis grįžta į savo tvirtąjį "aš". Vietoj buvusio milžino dabar jo širdis panaši į "stiklą, kurs dūžta". Dievo kelių supratimo jis nėra praradęs, tačiau jis dabar yra labiau linkęs tenkintis arimų grumsteliu (361). Jis ilgisi net tėvynėje prarasto svirplio, "kurs laimingas gieda" (363). Tėvynė, kuriai jis anksčiau gebėjo kelti aukštų reikalavimų, dabar jam yra išvirtusi pačiu šventuoju penu (373). "Tavo, žeme, šviesus atminimas mus per visą kelionę lydės" (390). Poetas yra pasijutęs net žmogumi be vilties įleisti šaknis ten, kur jis jaučiasi svetimas (374). Jis yra perimtas nuotaikos žmogaus, kuris savo širdį neša į karstą (384), nors anksčiau jis pats tyčiojosi iš tų, kuriems kapas yra rami prieplauka. Jį "guosdamas dega" tik Lietuvoje paliktas židinys (386). Didžios kelionės, kuriomis anksčiau jis domėjosi, šiandien yra išvirtusios beprasmėmis. Jis save aptaria beprasmės kelionės vergu (389). Jį vilioja tėviškės dūmai, kurie yra netekę kartumo. Ir vargo iš viso tėviškėje nėra (394). Jis grįžta prie ankstesnės Lietuvos sampratos kaip Šiaurės pašvaistės, kuri yra pasidariusi jo jausmine tikrove. Ji yra švenčiausias žodis (392). Ir nameliai Kaune yra kaip dangus (393).

Skaitant šias ištraukas, gali kilti klausimas, ar Brazdžionis čia nėra visiškai praradęs savęs. Ar čia tebėra tas pats tvirtasis Brazdžionis, kurį pažįstame iš jo kūrinių? Tačiau norime pasakyti, kad Brazdžionis čia nėra savęs praradęs, bet greičiau save paliudijęs vienu labai retu būdu. Norėdami tai suprasti, pasekime šį galvojimą.

Keletas viliojančių, bet pavojingų kelių galėjo pasisiūlyti Brazdžioniui, gyvenančiam savo ir savo tėvynės vargą. Jis galėjo pats vienas užsidaryti su Dievu ir tokiu būdu užmiršti savo ir kitų skaudžią gyvenimo realybę. Arba jis galėjo ieškoti priebėgos savo tvirtoje prigimtyje, iš jos pasistatyti pilį ir gyventi joje, kaip niekieno neprieinamame bokšte, įtikinėdamas save, kad visa kita yra nesvarbu. Arba jis galėjo paskęsti savo estetizme ir savo paties kūrybą išgyventi kaip gyvenimišką realybę, kad ir pvz. kurdamas kokį idealų tėvynės vaizdą, atremtą laiminga praeitimi ar ateities vizija. Tačiau Brazdžionis nei vienu šių kelių nenuėjo.

Pirmojo kelio pavyzdžiu gali būti kad ir šv. Jonas nuo Kryžiaus, kuris kalinamas taip artimai susigyveno su Dievu, kad tarp jo ir Dievo skirtumas tarsi išnyko. Pasak Editos Stein, jis kalba apie tokią intymią dviejų prigimčių vienybę su Dievu, dieviškumo su žmogiškumu, kad siela šių mistinių vedybų būdu pasirodo kaip pats Dievas (195 psl., The Science of the Cross, 1960 m. Chicago). Paliekant didelę pagarbą šventajam Jonui nuo Kryžiaus ir šios knygos autorei kankinei, tenka pastebėti, kad šitokia vienybė su Dievu yra netoli nuo bedievybės. Nepaisant toli siekiančio mūsų artimumo su Dievu, vis turi net ir krikščionijoje pasilikti galiojantis senas žydiškas principas, kad tarp Dievo ir žmogaus santykis gali ir turi būti tik kaip Tu ir aš. Atrodo, kad šitoks pavojus Brazdžioniui negrėsė, nepaisant jo artimo santykio su Dievu.

Antrojo pavojaus pavyzdžiu galėtų būti bet kurio stiliaus antžmogis, nusikreipiąs nuo žmonių. Tokių pavyzdžių šio šimtmečio pradžios literatūroje nesunku būtų surasti. Juo galėtų būti kad ir Nitše, kuris nusikreipė nuo visų: nuo savo šeimos narių, nuo valstybės ir nuo Bažnyčios. Ir Brazdžioniui šis kelias psichologiškai galėjo būti prieinamas. Jis pakartodamas sako, kad žmogaus kelių jis nesupranta, nors Dievo kelius supranta (361).

Trečiojo tipo santykio su negerove pavyzdžiu gali būti

daugelis romantinių rašytojų, kurie savo išdailintame pasaulyje jautėsi saugiau negu tikrovėje. Panašių pavyzdžių mums teikia lenkiškai rašiusieji lietuviai rašytojai, kai jiems teko išgyventi unijinės respublikos padalinimą. Nusikreipimo į senovę romantiniu būdu yra pas Adomą Mickevičių, Kraševskį ir berods pas kitus. Brazdžioniui šis kelias galėjo būti viliojantis, nes tautos praeitis jam buvo vertinga tikrovė. Jis net pranašauja, kad "žilų vaidilų kanklės prikels gyvenimui kapus, pro šimtametės amžių knygos senus pageltusius lapus". Tačiau jis pats tokio vaizdo kurti ir jame įsikurti nesiima.

Nepasirinkime nei vieno šių kelių glūdi tikroji Brazdžionio vertė. Jis savo poezijoje paliudija žmogišką kentėjimą, niekaip nepagražintą, bet tokį, koks jis jo gyvenime pasireiškia. Šis rinkinys, kuris nėra nei romantinis, nei antžmogiškas, nei mistinis, liudija realistinį Brazdžionį. Jis kartu liudija Brazdžionį kaip tiesos mylėtoją. Brazdžionis nerašo to, ko jis nejaučia. Tai yra tas pat Brazdžionis, kurs yra apgiedojęs savo kalčių išpažinimą.

Šia proga, jeigu mes grįžtume atgal prie ankstesnių tvirtų religinių ir dorinių jo pareiškimų ir jeigu klaustume, ar tie pareiškimai buvo nuoširdūs, remdamiesi šio rinkinio tiesos meile, galėtume tvirčiau sakyti, kad ir anie buvo nuoširdūs. Iš to, kad šis tvirtuolis drįsta prisipažinti prie savo negalios, jos nepagražindamas, mes galime manyti, kad Brazdžionis buvo teisingas ir tada, kai jis kalbėjo apie savo didvyriškus nusiteikimus.

Seniau buvusio didelio per pasaulį keliaujančio žmogaus žingsniai yra susipainioję. "Ir kur keliauti nebežinai" (395). Kalnai ir upės, kuriuos jis žadėjo pereiti ir be takų, dabar yra užstoję jam kelią tėvynėn. Tėvynėje tikroji gelmė yra pasiekiama delnais (397). Tačiau kartais poetas apsižiūri, kad šis jo svajojamas tėvynės didumas yra kažkas pertempta. "Plaukė tenai aplinkui mažytę kūdrą dideli laivai'. Tenai pasaulis buvo mūsų siauras" (413).

Savo tremties varguose išsigelbėjimą Brazdžionis randa ten, kur jam ir dera jį rasti, būtent, savo aukštoje brazdžioniškoje žmogaus sampratoje, didelio žmogaus sampratoje. "Ir koks didžiulis, nors mažos pastogės jieško, koks didelis žmogus" (398). Atradęs senąjį save, Brazdžionis sugeba save guosti: "Neraudok, keleivi, neprapulsi (401). Šioje kelionėje Dievo žingsniai buvo dingę dulkių debesy, bet jie dabar

vėl skamba kaip aukso gėlės (402).

Šie nauji išgyvenimai apsivaisina blaivesniu žvilgsniu ir į tėvynę. Iš tikrųjų, ji nėra vispusiškai reali. Ji yra pasakų pasaulis. Pasaka ir tikrovė ten kažkaip susipina. "Ten vaikšto Dievas geras, po vargšo rūbais be namų, tenai stalelis — žodį tarus — medum vaišina mus" (407). Žvilgsnis į tėvynę tačiau tebėra taip užvaldęs Brazdžionį, kad jis negali iš to žvilgsnio išsilaisvinti, jo atsižiūrėti, pats būdamas apsuptas ūkanų. Ta pačia proga poetui pradeda aiškėti gilesnis tėvynės vaizdas. Tėvynė jam dabar pradeda rodytis kaip nuolatinis žmogaus laimės jieškojimas. "Rodos, šimtą metų tėviškės jieškojau, rodos, šimtą metų aš be jos einu" (408).

Šalia to, tėvynės ilgesys niekada nepaliauja buvęs Brazdžioniui tam tikros žemės ilgesys. Jis net skundžiasi dėl to Dievui. Kodėl "mums kito džiaugsmo neradai, tik žemę tėviškės po kojų?" (382). Kartais jis tai išgyvena kaip likimo "rankos skaudžios" uždėtą naštą (422). Ir tas tėvynės šaukimas jam yra vardiškas. Sodybos prie Mūšos krantų poetą šaukia vardu, pripildydamos širdį skaudžiu liūdesiu (423).

Šia proga tenka atkreipti dėmesį į tai, kad šio rinkinio antraštė "Šaukiu aš tautą" nėra tiksli. Ne poetas čia šaukia tautą, ką jis iš tikrųjų darė ankstesniame tuo pat vardu pavadintame rinkiny; čia jis yra šaukiamas tautos. Daugiausia, kuo būtų galima šį rinkinį pavadinti, tai šaukimasis tautos, kaip būtinos gyvenimo sąlygos.

Šalia to, kyla klausimas, ar čia iš viso yra kalbama apie tautą, kaip apie visuomeninį organizmą. Čia yra kalbama apie tėvynę kaip apie gyvenamą vietą. Tėvynė čia yra suprantama siauresne prasme, kaip tai, kas yra paprastai pasakoma žodžiu tėviškė. Brazdžionis šiame rinkinyje yra giliai persiėmęs siauriau suprastos tėvynės ilgesiu. Kartais tas ilgesys sukasi tiesiog apie namus.

Tai yra dvasinis vaizdas žmogaus, kuris yra praradęs savyje nomado sąmonę ir grįžęs į sėslaus žemdirbio sąmonę. Prof. W. Schmidtas yra išryškinęs šiuos du europiečio bruožus savo Europos tautų studijose. Indoeuropietis, kaip gyvulių augintojas, yra būdingas nomado dvasia. Jis, kur eidamas, visur ateina kaip namo ir viską nekantriai pertvarko. Tos dvasios vedinas, indoeuropietis naujaisiais amžiais užvaldė didelę dalį pasaulio. Tuo tarpu senasis euro-

pietis, megalito kultūros ūkininkas, yra melancholiškai prisirišęs prie žemės. Šiandieninis europietis yra šių dviejų polinkių savaimingas derintojas (Pal. Rassen und Voelker . . . des Abendlandes, II tomas, 290-4 psl.).

Anksčiau mes buvome sutikę Brazdžionį, kuris buvo pasinešęs skelbti principus, šiame rinkinyje jis yra kuklus ieškotojas vietos, kur jis galėtų jaustis namie.

Ta pati nuotaika tęsiasi jo rinkinyje "Šiaurės pašvaistė". Jis meldžia Dievą "greičiau vesti namo, kur Maironis šaukia" (438). Nors "sodybų gimtų žiburėliai užgęsę, bet širdy jie neges ir bus gyvi ir švies" (463). Tačiau tėvynės samprata yra linkusi įgyti gilesnius ir tarptautinius matavimus. "Nemunas per žemės širdį teka, ir lietuvis laisvas, išdidus, į užburtą kalną randa taką" (434).

8. Įtampų aukštumos

Naują kūrybinio įkvėpimo polėkį Brazdžionis išgyveno savo paskutiniame rinkiny "Vidudienio sodai". Čia jis vėl ragina žmogų eiti toliau nepavargus ir kalbėti "žemei amžių vardu" (9). Jo rankos vėl yra prikritusios žvaigždžių (10). Apie tai, kad kelias būtų buvęs kada prarastas, poetas nekalba. Jo kelias dabar visas pasaulis. "Man visas Viešpaties pasaulis, visi dangaus dienų keliai" (15). "Šaukia ten tave kiekvienos durys ir kiekvieno uosto švyturys" (17). Tačiau kelionė nėra baigta ir tada, kai tau rodosi, kad žiburį radai (17). Keleivį lydi visa reginčios gero Dievo akys ir jaunystės atsiminimai (22). Giliųjų meilės marių potvynių pažadintas, jis eina uždegt aušros (24). Per ledą jo žingsniai žydi kaip ugnys, o šešėliai ir naktys puola į bedugnę (24). Jis yra praėjęs "pro rūsčiai budinčią vidurnakčio sargybą" (25). Dabar jis jaučiasi "kaip kūdikis, klajodamas didžiuliuose Dievo soduos" (27).

Ir seniai praėjusiuose šimtmečiuose ir kitose kultūrose poetas atpažįsta savo kelius. "Dangus man ima švisti ir tartum savo atpažįstu šimtmečių kelius" — sako poetas egiptologijos muziejuje (34).

Savęs vertė Brazdžionio poezijoje yra visada aukšta. Jis nėra savęs tuščias, kaip kai kurie filosofai norėtų suprasti žmogų, skelbdami vienokį ar kitokį savęs išsituštinimą sau pačiam. (Šis žodis "susvetimėjimas" dabar yra įvestas lietuvių kalbon Lietuvoje. Jis yra naudojamas išreikšti Hegelio terminui "alienacija"). Brazdžioniui yra gyva savęs

ir savo dvasinio turto sąmonė. Tai yra ypač ryšku šiame rinkinyje. Daug kultūrų ir daug literatūrų, kurios reiškėsi pasaulyje, jis randa savo širdyje (79). Savo širdy jis neša kraičio dovanas karaliams, popiežiams, atsiskyrėliams ir jaunikaičiams. Jis neša raktą jų problemoms. Jo žingsniuose "tartum žvaigždės žydi" (25).

Poetas net šitaip sako apie save: "Tik aš uola, kai nusigiedrys dienai dangus, iškelsiu, iškelsiu galvą virš mirties ir virš tamsos" (26). Tą pasakymą tenka suprasti ne vien asmeniškai, bet apskritai apie žmogų. Brazdžionio žmogaus samprata yra tokia aukšta, kad į jo prašalinimą iš rojaus poetas žiūri kaip į nuostolį ne žmogui, bet rojui. Taip tenka suprasti šį jo dvieilį: "Ką žmogui buvo davęs Dievo duotas rojus, rojui ką atėmė išeidamas žmogus . . . (32). Brazdžionis kviečia žmogų kalbėti žemei Dievo vardu: " — Eik, žmogau, amžinai nepavargęs ir kalbėk žemei amžių vardu" (9). Poetas, pasak Brazdžionio, yra žmogus, kurio "sieloj tiek gėlių, vidury žiemos kad jos žydėtų". Ir tai jo sieloj yra pasėjęs vaikščiojantis "geras tavo meilės Dievas" (13).

Turint šitokią aukštą savęs sampratą ir matant žmonių menkystes, žmogui gresia daug pavojų. Brazdžionį ištinka mažiausias iš jų. Užuot pasidaręs kitų niekintoju, jis pasidaro tik jų ironizuotoju. Jo ironija kartais yra labai įmantri. Jis ir iš prisikėlimo iš mirties padaro priešingybę. Jis žino, kad milijonai, nors prisikels, bet bus negyvi. "Aš žinau, nedaug praeis pro naktį, kaip žibintai saulės ir šviesos . . . vienu mostu milijonai kelsis negyvų . . . (85). Ir kryžiaus atradimo procesijoje jis vien tik melą mato (88). Jis, bėgdamas iš pragaro, klausia Dievą "Ar Dieve, būsi pragare? . . Ar žūsi pragare?". Lavoninis lietus, krintąs ant liūdinčios lelijos, yra šio pragaro vaizdas (96-7. Žmonių gyvenime kontrastai siekia labai giliai: "kai numirę keliasi, o mirštam mes — gyvieji — mes" (101). Vyskupo vardu jis neprašo kompensacijos už sunaikintus kielikus ir arnotus. "Pakaks tėvynėj surinktų po vergijos ašarų ir poterių šventųjų, kur palieka Kristaus kankiniai . . ."(102).

Antra vertus, jis netiki, kad pavergtos žemės kankinių kalboje glūdinti mintis apie laisvę būtų kartojama ateities pranašų (94). Žmonės esą kaukių baliuje ką nors vertingo girdi, bet abejoja; tačiau tie, kurie negirdės — tikės (103). Pilnas ironijos apie save jis sako, kad jis nieko nėra pra-

radęs: nei tėviškės sodybos, nei "sargybinio padovanotų žaizdų" (105).

Tėvynės samprata poeto galvosenoje nėra daug pasikeitusi. Ta pati pakluonės pieva, romuvų dvasia, jaukus namas Kaune ir šeimos laimė. Kai to nėra, benamė širdis tebėra nusigandusi (8). Kąsnis tėvynės duonos ir lašas jos šaltinio vandens daro jį gyvą (93).

Religiniam poeto gyvenimui išreikšti pats būdingiausias įvaizdis bus berods gelmė. Tamsoj nušvinta tau juodžiausia paslaptis (45). Juodų nakties lijanų šnabždesy yra Viešpats (42). Neramume jis randa ramybę: "Ir neramus tariau, o su ramybe: "Amen". Ir niekad nebuvau be saiko nusiminęs ir nebijojau Jo takuos paklysti" (52). Tamsoje rasta rimtis poetui yra pilna būties ir išminties. Jis sako: "Kurs audroj radai daigų ramybės sėjai ir beprasmėj nebūty — būties žodžius", galėsi paskolinti išminčiams išminties (73).

Poetas yra nusiteikęs keliauti "iš pasaulio realaus į kitų pasaulių skliautą (67). Jis nori eiti tuo keliu "tenai, kur baigiasi Talmudas, ir tenai kur, kaip gili gelmė, prasideda naujoji evangelija" (116). Poetas jieško užmirštų žodžių išreikšti jos prasmei (14). Jis meldžia, kad jam atsidengtų pasaulio katastrofų prasmė. Jis sako: "Ateik didžioji strofa . . . gili, kaip krateris pabudusio vulkano" (121).

Tai iš tikrųjų yra poeto santykio su Dievu išraiška. Bet koks yra poeto santykis su žmogumi? Jis nėra toks glaudus, koks yra jo santykis su Dievu, išskyrus jo santykį su šeimyniniais artimaisiais.

Poetas turi labai aukštą pažiūrą į žmogų. Jis žino, kad miršta viskas, tik ne žmogus (28). Ir meilę, kaip besimylinčių išgyvenimą, jis supranta, nes jos jieško (29). Ryšys su kitais poetais jam yra kaip estafetės bėgimas: vienas paima iš kito ir bėga toliau (33). Tačiau jo bendralaikis žmogus greičiau yra atstovaujamas to išminčiaus, nuo kurio yra nuplauta Dievas, kaip dėmė (43).

Brazdžioniui trūksta betarpiško pokalbio su kitu žmogumi. Jis nėra mėgėjas kalbėtis su kitu: nei jis moko, nei jis bara. Jam žmogaus ir žemės kraujas yra šaltas. Tokį kraują prisiima net Kristus (47). Dėl to ir Brazdžionio vaizduojamas Kristus yra šaltas. Jis šitaip kalba žmogui: "nepridėjau aš tau prie žaizdos nei piršto" (55). Tiesa, žmonių prašomas, Brazdžionio Kristus pasilieka pas aklus, lozorius ir muitininkus (48). Tačiau poetas, nors girdėjo Jėzų kal-

bantį mirties vaikams, tačiau stovėjo lyg be žado. Taip jis aptaria eilėrašty "Nebylys". Taigi Brazdžionis nėra dialogo žmogus. Ir tai reikia priimti kaip žmogiško gyvenimo realybę. Yra žmonių, kurie yra kalbūs; ir yra žmonių, kuriems kalbėjimas yra uždavinys. Ir ne pagal kalbumą ar nekalbumą mes turime matuoti žmonių meilę. Ir nekalbusis Brazdžionis tačiau neatsisako eiti kartu su Rebeka "per nakties pasaulį raminti širdžių žaizdų (44). Bet tas raminimas vyksta ne dialogo keliu. Dėl to ir nuo mirusio poeto kapo draugai išsiskirsto "paskutinių maldų sukalbėt nebaigę" (65).

9. *Pradžioje yra pabaiga*

Po to, kai mes perėjome per Brazdžionio poeziją nuo jos pasireiškimo aukštumos iki pabaigos, dabar grįžkime į pirmuosius jo rinkinius. Šis grįžimas yra vaisingas ir žada net nuostabos. Mes šios kūrybos pradžioje lauktume kai kurių užuomazgų, kurios vėliau pilnai išsivystė poeto kūryboje, bet mes čia randame ne užuomazgas, o pilnai suformuluotas idėjas, kurioms, tam tikra prasme, vėlesnė poeto kūryba nieko nepridėjo. Dėl to pirmieji poeto kūriniai reiškiasi greičiau kaip jo kūrybos išvados, jos turinys, o ne užuominos.

Taip šeimos laimė, kuri lydi poetą visoje jo kūryboje ir į kurią iš dalies susiveda ir jo tėvynės samprata, jau pačiame pirmajame "Baltųjų dienų" rinkinio eilėraštyje yra išreikšta aukščiausiu polėkiu:

Be kamino lūšnelė buvo,
Žemutės durys. Trys maži langai.
Bet laimė, laimė! apsakyt nemoku (13).

Poeto dėmesys maldai, lydintis jį visoje kūryboje, yra išreikštas šiame rinkinyje praktišku būdu. Mokėti melstis yra didelio žmogaus uždavinys:

Mokame melstis
Už tolimą vakarą,
Mokame melstis (15).

Kviesdamas eiti naujo ryto sutikti ir "slaptingąjį jo burtą atverti", poetas visų pirma kviečia melstis:

Siųskime tyrą maldą į dangų (17).

Žemės problemą, kaip matėme, poetas išgyveno abiem kryptim: ir jos išsižadėdamas ir negalėdamas be jos gyven-

LIETUVOS NACIONALINĖ M. MAŽVYDO BIBLIOTEKA

ti. Jau pirmajame rinkinyje ši įtampa yra gavusi savo pilną išraišką: "Nemyliu aš tavęs, o žeme" (18), tačiau tame pačiame eilėrašty jis sako: "ir niekur aš nuo žemės, kaip kūdikis nuo motinos, nenueinu" (20).

Audros, kurias poetas vėliau išgyvens, jau čia atsidengia savo pozityviu turiniu. Jis ilgisi viesulų, kurie dalina ne mirtį, bet rytdienų turtą" (20).

Lietuvos nepriklausomybė, kuri vėliau bus jo neapleidžiančio ilgesio objektas, čia yra išreikšta labai giedriai, tačiau ne svajingai.

Saulės kraštas ne bedalių, ne vergų,
Jo nepasieksi nei svajonėm, nei sapnais (21).

Tačiau, nepaisant saulėtumo, šiame krašte yra tamsos, kurios "išnešt iš čia" poetui niekas neleis (21). Šie abu bruožai sudaro labai gilią ir kartu realistinę tėvynės aptartį.

Laisvės rūpestis taip pat šiame rinkiny pasirodo abipusiu šios vertybės supratimu:

Vergui laisvė bus kalėjimu tamsiu,
Ir kalėjime, kas laisvas — laisve žais! (21).

Netolima ateitis paliudys, kad buvo tokių poeto tautiečių komunistų kalėjimuose, kuriems išorinis laisvės atėmimas jų laisvės žaismo nesunaikino.

Poetas savo kūryboje Dievo nesutapatina su likimu. Dievo ir likimo atskyrimas yra aiškus jau ir šiame rinkiny. Likimų yra įvairių ir visokių, tačiau jiems poetas nesimeldžia.

Girdėjau: šaukė meldės
Svečiai už likimus . . .
Tik aš glūdėjau vienas,
Nuskriaustas, bet ramus (25).

Milžino sąmonė, kuri ne kartą autoriui piršis, jau yra ir čia. Nors dar nedaug skausmo patyręs savo gyvenime, poetas savo praėjusius pavasarius kartu su kitais yra išgyvenęs kaip milžinai (31).

Stebint visą šį lobį, pasirodžiusį jau pirmajame poeto rinkiny, ateina galvon T.S. Elioto įsitikinimas, kad kiekvienoje pradžioje yra ir pabaiga ir pabaigoje — pradžia. Panašiai jis išsireiškia savo paskutiniame Kvartete (Four Quartets 240-1, 244-5 eilutėse).

10. Pražydusi rožė

Savo rinkinyje "Jerichono rožė" Brazdžionis pasiekia tokią aukštumą, kurios jis vėlesnėje savo kūryboje nepralenkia. Ši aukštuma yra tokia didelė, kad ji iš tikrųjų yra nepralenkiama. Vėlesniuose savo kūriniuose jis tik praveda per įvairius savo gyvenimo tarpsnius tai, ką jis čia yra atradęs ir išreiškęs.

Pagrindinė aukštuma, apie kurią čia kalbame, yra išreikšta eilėraštyje "Žmogus ir Dievas". Brazdžionis čia yra pasiekęs religinę tikrumą ir ją išreiškė paprasčiausiais žodžiais. Ir tai jis padaro tokiame šimtmety, kada mokytam žmogui Dievo buvimas nėra savaime suprantamas dalykas; nei santykis su juo nėra tikras. Tuo tarpu Brazdžioniui tai yra didžioji tikruma, pastatyta šalia tos tikrumos, kuria šis šimtmetis labiausiai domisi, būtent: dulkėmis ir šešėliais.

Brazdžioniui nėra

Nei dulkės nei šešėlio
už Dievo ir žmogaus,
(nes)
Yra žmogus ir Dievas
Tarp žemės ir dangaus (50).

Atkreipkime dėmesį į tai, kad šiame akmeniniame pasakyme pirmoje vietoje stovi žmogus, o ne Dievas. Tai nėra Dievo nustūmimas į antrą vietą. Tai yra greičiau išraiška to, kas teologinėje kalboje sakoma, kad Dievo garbė žemėje priklauso nuo žmogaus. Dievas neturi kito veiksnio žemėje, kuris, jį suprasdamas ir mylėdamas, atstovautų kaip žmogus. Ir Brazdžionis šią sąmonę turi. Jis berods Dievui sako:

Aš tuojau, aš tuojau pasakysiu
Tavo pasaką savo vardu.
Ir sustingsiu nežinomu sargu
Amžinybės šviesių valandų (63).

Klausimu, kas yra tarp žemės ir dangaus, domisi ir Mačernis. Jis rašo:

Einu, sustoju ir klausaus,
Vidurnakčio metu laukuos
Tylu tarp žemės ir dangaus,
Tik aš su savimi kalbuos (XLV, 83 psl.)

Mačernis tarp žemės ir dangaus neranda nieko kito, tik save. Nėra čia ne tik Dievo, bet nei dulkių. Pokalbis yra tik paties su savimi.

Labai verta atkreipti dėmesį į tai, kad Brazdžionis savo ir Dievo susitikimą išgyvena ne idealiame žmogiškume, o žmogaus nuodėmės atleidimo pasekoje. Kaltės būklę Brazdžionis vaizduoja kaip žmogų po sniegu, po balta niša. Tačiau besidžiaugianti širdis ir "numirus ims iš džiaugsmo plakti" (58). Išgyvenęs kaltės atleidimą, Brazdžionis nesijaučia nei paklydęs, nei susikrimtęs, nei nuliūdęs.

Kaltės atleidimo išgyvenimas Brazdžioniui eina kartu su jo pranašiškos sąmonės atradimu savyje. Jis sako:

Ko aš ne anas balsas tyruose
Šaukiantis ir prisišaukiantis Jį . . ? (60)

Tų dviejų bruožų sąryšis, būtent, kaltės ir atleidimo išgyvenimo ir Dievo liudijimo yra pats autentiškasis Senojo Testamento pranašų bruožas. Ir Brazdžionis negali atsižiūrėti savo tragedijos sukryžiuotose Dievo kojose. Jo džiaugsmas darosi panašus archeologo džiaugsmui, kuris verkia senojo Kaparnaumo miesto likučiuose (64). Šitokį atradimą išgyvenusiam žmogui žemė darosi per maža ir kalnų viršūnės per žemos (65). Santykis su Viešpačiu tada poetui išvirsta mistine vienybe:

Ir vienas paliko geismų noras šventas: —
Aš noriu, jis nori, Jis nori, aš noriu (67).

Pozityvaus atgailos išgyvenimo rėmuose mes turime žiūrėti ir į savo laiku populiarų Brazdžionio eilėraštį "Ką sakė mūrininkas Jėzui tą naktį". Tai yra silpno ir nusikalstančio žmogaus pokalbis su Kristum. Mesijas yra prikaltas už šitokius žmones. Ir jie "apspjaudytą, kruviną ir pervertą . . . nuims tavo kūną nuo kryžiaus" (55). Brazdžionis šiame eilėraštyje parodo gilų supratimą pažeisto menko žmogaus gyvenimui. Šį supratimą galima lyginti su garsios šiuo atžvilgiu Amerikos rašytojos Carson McCullers supratimu. Tačiau vėlesnėje savo kūryboje Brazdžionis prie šios temos negrįžta.

Šiame eilėraštyje Brazdžionis gyvai užgriebia ir socialinio teisingumo temą. Girtas mūrininkas šitaip skundžiasi:

Jėzau, namie — tu nežinai, koks mano namas —
Yra septynetas vaikų ir jų motina,
Ir neturi ko padėti ant Kūčių stalo
Ir neturėjo šį vakarą plotko (53).

Prie šios temos Brazdžionis vėlesnėje savo kūryboje taip

KAD NENUEITŲ Į ŠUNKELIUS

J. VARNAS

Šių laikų tautų politinis gyvenimas svyruoja tarp dviejų kraštutinumų: tarp demokratijos ir diktatūrinio totalizmo. Taip yra ne tik suvereninėse valstybėse, bet ir tautų atplaišose — ir politinėje išeivijoje tų priešingumų nuotaikos neišnyksta.

Aukštos kultūros kraštuose — Vakarų Europoje, Šiaurės Amerikoje, Australijoje ir daugelyje kitų kraštų bei valstybių yra labai respektuojama pagarba žmogui ir jo teisėms. Tačiau Rytų Europoje, didelėje Azijos dalyje, beveik visoje Afrikoje ir pietinėje bei vidurinėje Amerikos dalyje labai dažnai visiems suprantamos žmogaus teisės yra užgožtos įvairių tipų diktatorių, kurie dažnai dar dangstosi demokratine etikete.

Lietuvių politinis gyvenimas vystėsi demokratiniu pagrindu

Mes, lietuviai, galime didžiuotis tuo, kad nuo mūsų tautinio atgimimo pradžios lietuviai įstojo į demokratinį kelią. Svarbieji mūsų tautinio atgimimo vadai Lietuvą žadino demokratinėje dvasioje. Draudžiamojo laikotarpio spauda — Varpas, Apžvalga, Tėvynės Sargas — rodo lietuvių aiškų apsisprendimą už lietuviškumą ir demokratiškumą. Su tautiniu atgimimu kartu brendęs lietuvių politinis sąmoningumas ir jų apsisprendimas už įvairius politinius principus stiprėjo demokratinėje dvasioje. Iš kaimo kilę inteligentai daugiausia brendo kaip nuoširdūs demokratai ir palaipsniui grupavosi į demokratines sroves: socialistus, liberalus demok-

---

pat negrįžo. Gali kilti klausimas, kaip realus yra Brazdžionio tikėjimas apie girto mūrininko išgelbėjimą. Kad jam tai rūpi, liudija šiame rinkiny esančios užuominos, kad poetas nori verkti "už visą skurdžią giminę" (42).

Apskritai Brazdžionis yra linkęs likti šaltu žmogiškos būties stebėtoju, vispusiškai ją suprasdamas. Savo eilėrašty apie žmogų jis rašo:

Vison mirtin, visan gyveniman jam vartai atkili;
Jis valdo sostus, kaip nemirštantis karalius,
O dūžta jis, kaip dūžtanti lėlė (73).

(Tęsinys kitame nr.)

ratus ir krikščionis demokratus. Iki nepriklausomybės atgavimo lietuvių tarpe neišsivystė joks monarchistinis, aristokratinis ar kitoks antidemokratinis politinis sąjūdis. Čia ilgai išsilaikiusi caro valdžia ir aristokratiškai poniškų tradicijų puoselėjimas ne tik nesuorganizavo sau palankių sąjūdžių jaunosios lietuvių šviesuomenės tarpe, bet, priešingai, ją paveikė pasirinkti demokratinį kelią. Jaunoji lietuvių šviesuomenė brendo su demokratiniu nusistatymu. Svyruojančią mažą išimtį sudarė tik kai kurie, daugiausia vedybų keliu su dvaru ir miestu susirišę lietuviai. Taigi lietuvių tautinis ir politinis atgimimas plėtojosi ir brendo drauge su demokratiniu sąmoningumu.

Tas sąmoningumas persidavė į nepriklausomybę atgaunančią tautą. Nepriklausomybės paskelbimo aktas, pasirašytas tada visų pagrindinių srovių atstovų, kaip tik pabrėžia tą demokratiškumą, numatydamas, kad valstybės pagrindus sukurs seimas, visų gyventojų išrinktas demokratiniu būdu. Taigi valstybė kūrėsi demokratiniu pagrindu. Visų gyventojų demokratiniu būdu išrinkto Steigiamojo Seimo buvo priimta konstitucija, nutiesusi Lietuvai demokratinės valstybės pagrindus. Taigi atsikūrusi Lietuvos valstybė iš karto susirado kelią į demokratiją.

Vėliau įsimetė ir nedemokratinių tendencijų

Pabrėžiant atgimstančios lietuvybės ryšį su demokratija, kartu reikia sutikti, kad iš laisvos visuomenės negalima laukti, kad joje niekada visiškai neatsirastų ir kitokiomis idėjomis pagrįstų politinių tendencijų. Todėl nereikia labai nustebti, jei vėliau lietuvių visuomenėje tikrai pradėjo rodytis ir kai kurių nedemokratinių apraiškų, iš kurių pradėjo vystytis ir kai kurie totalizmai. Kartu tenka pabrėžti, kad pačioje Lietuvoje totalizmo daigai buvo labai silpni. Apskritai lietuvių tauta, būdama linkusi į socialinį teisingumą ir demokratiškumą, nėra linkusi į totalizmą. Totalistinės įtakos dažniausiai į Lietuvą atėjo iš kitur — iš kitų valstybių ir tik, laikui bėgant, čia susirado sau sekėjų. Jos į Lietuvą atėjo iš kelių šaltinių.

1. Pirmuoju diktatūrinės minties šaltiniu atsikūrusioje Lietuvoje reikia laikyti marksizmą, skelbusį proletariato diktatūrą. Jį buvo pasisavinę kai kurie Rusijoje studijuojantieji lietuviai ir Latvijos bei Rusijos miestuose dirbantieji lietuviai darbininkai. Vėliau marksistinę diktatūrą Lietuvai atnešė

Rusijoje sudaryta tarybinė valdžia Lietuvai ir bolševikinės kariuomenės bei į Lietuvą pasiųstų rusų agentų invazija 1918 ir 1919 metais. Smerkdama turtinguosius ir visą buržuazinę santvarką ir žadėdama įvesti darbininkų ir šiaip neturtingųjų valdžią, Rusijoje įsitvirtinusi bolševikinė diktatūra ir Lietuvoje traukė į save dalį miestų, dvarų ir žemės ūkiuose tarnaujančių darbininkų ir per savo agentus sudarinėjo valsčių komitetus. Bet, išvarius į Lietuvą įsibrovusią bolševikų kariuomenę ir atsiųstuosius bolševikų agitatorius, sumažėjo jų čia skleistų idėjų įtaka. Ji vėliau mažėjo, bet visiškai neišnyko. Bolševikų įtaką darbininkų tarpe matome iš to, kad Pirmajame Lietuvos Seime komunistai darbo kuopų vardu turėjo penkis atstovus.

Pravedus žemės reformą ir dalį darbininkų aprūpinus žeme ir apskritai pagerėjus gyvenimui Lietuvoje, bolševikinės valdžios populiarumas bent lietuvių darbininkų tarpe mažėjo. Bolševikams Lietuvą okupavus 1940 m. bent pradžioje buvo bolševikinės propagandos suvedžiotų darbininkų, kurie laukė iš jų geresnio gyvenimo. Tada visi turėjo progos pergyventi bolševikinės diktatūros kuriamą santvarką: buvo pasmerkta demokratija, kaip buržuazinė santvarka, uždraustos visos nebolševikinės organizacijos, Lietuvą apgaubė bolševikinio teroro grėsmė. Tada visi, ir bolševikų suvedžiotieji, turėjo progos patirti, koks yra skirtumas tarp demokratijos ir totalizmo ir ko galima laukti iš bolševikinės valdžios.

2. Kitas šaltinis, iš kurio į Lietuvą atėjo jau kitokios krypties totalizmo idėja, buvo Italija. Musolinio sukurtas fašizmas pakeitė Italijos valdymosi sistemą. Nušalinęs parlamentinę santvarką, Musolini įvedė autoritetingai pagrįstą režimą — fašistų partijos diktatūrą, kurios priešakyje atsistojo jis pats, pasivadinęs vadu — duče. Prieš trečiojo dešimtmečio pabaigą fašizmas išplito ir keliose Europos valstybėse ir Japonijoje.

Fašizmas turėjo didelę įtaką ir Lietuvos valstybinio gyvenimo plėtotei po 1926 metų gruodžio 17 d. perversmo. Pamažu Lietuvos politinis gyvenimas persitvarkė panašiai, kaip buvo Italijoje. Ir čia atsirado tautos vadas, buvo paleistas Seimas, uždarytos politinės partijos, įvestas vienos politinės partijos režimas. Savo filosofijos paskaitose prof. Iz. Tamošaitis įrodinėjo, kad toks režimo pakeitimas atitinka bendrą minties persilaužimą naujų laikų dvasioje: nuo

iki tol vyravusios analizės, kuri reiškėsi parlamentiniu susiskaldymu, Europoje pereinama į sintezę, įgyvendinant naują politinę santvarką ir sukuriant vieningą politinį gyvenimą. Prof. J. Aleksa tame laikotarpyje savo paskaitose, knygose ir straipsniuose dėstė reikalą pereiti Italijos pavyzdžiu į korporacinę santvarką, kuri neskaldo visuomenės į partijas ir kurios pagrindus Lietuvoje sudarys jau esantieji Žemės ūkio rūmai, Prekybos ir pramonės rūmai ir numatyti sukurti Darbo, Amatų ir kiti rūmai. Jie, kaip atskiros korporacijos, organiškai sudarys naujos sistemos valdžios pagrindą.

Kalbėdami ir rašydami apie tolimesnį Lietuvos valdymo sistemos išvystymą, įtakingi valdžios ir partijos pareigūnai nukreipdavo dėmesį į Italijos pavyzdį. Buvo sukurtos ir jėgą reiškiančios organizacijos, turinčios paremti ir saugoti autoritetinį režimą. Visuomenė turėjo rikiuotis pagal vado nurodymus.

3. Į Lietuvą totalistinių idėjų atėjo ir iš Salazaro autoritetiniu pagrindu sukurtos Portugalijos korporacinės sistemos, kurioje ekonominių ir visuomeninių jėgų susiorganizavimas turėjo tarnauti vienos politinės partijos ir tuo pačiu politinės diktatūros reikalavimams. Nors kai kas rašė, kad Portugalijos diktatūra yra pati garbingiausioji, pati išmintingiausioji ir pati saikingiausioji iš visų Europos diktatūrų, bet vis tiek ji buvo daug to krašto demokratijai pakenkusi diktatūra, kuri, kaip ir visos kitos Europos diktatūros, savo amžių baigė gilia krize, beveik revoliucija, paveikė dalį visuomenės orientuotis į kitą kraštutinumą — į komunizmą, po ko kraštas sunkiai atsigavo.

Kada kitose valstybėse, pvz. Šveicarijoje, išsivystęs korporativizmas pasireiškė tik ekonominėje plotmėje, politinės santvarkos visiškai nepaliesdamas, ir nebuvo panaudotas pakeisti politinei valstybės santvarkai, tai Portugalijos korporativizmas išvirto politinės diktatūros mechanizmo dalimi.

Salazaro diktatūra, kurią kai kas sušvelnindamas vadino Salazaro demokratija, darė daliai lietuvių neaiškiai pasireiškusią įtaką, sukėlė ja susidomėjimą. Ja čia domėjosi vienos krypties asmenys, daugiau teoriškai svarstantieji politines sistemas ir jų tinkamumą Lietuvai. Taigi Salazaro diktatūra turėjo įtaką tam tikruose ja susidomėjusiuose sluoksniuose, kuriuose ji buvo su palankumu studijuojama, diskutuojami jos principai, kai kieno ginami ir palankiai vertinami. Jų pasisakymas už korporacinę santvarką, kaip organinę valsty-

bės santvarką, turėjo panašumo su valdančiųjų sluoksnių planuojamos itališkos korporacinės santvarkos propagavimu. Negalima nematyti ir kai kurių gilesnių anų svarstymų paliktų pėdsakų. Iki paskutinių laikų vienos srovės dažni pasisakymai prieš partijas ir prieš politikus ir pašiepiantieji atsiliepimai apie 1922 metų konstitucijos sukurtą parlamentinę santvarką kaip apie "seimokratija" rodo Salazaro "demokratijos" dar neišdilusias įtakas.

4. Nepaliko be įtakos ir galingai pasireiškusi ir sudariusi Lietuvai labai didelę grėsmę vokiečių nacionalsocialistinė diktatūra. Ji savo jėga stipriai užimponavo lietuvių politinių formacijų dešiniausiajam sparnui. Jos įtakoje Antrojo pasaulinio karo metu sustiprėjo partija, kurį laiką pritarusi nacionalsocialistų politikai ir akcentavusi reikalą laikytis tos politikos Lietuvoje. Bet Vokietijos vyriausybei vykdant savo imperialistinę politiką ir jai nepaisant kalbamos partijos lietuviškųjų aspiracijų, buvo jos laiku suprastas vokiečių politikos pavojingumas Lietuvai. Kalbamos partijos dauguma veikėjų, atrodo, perėjo į opoziciją Lietuvą okupavusiems vokiečiams, kovojo prieš jų siekimus suvokietinti Lietuvą ir kai kurie jų žuvo koncentracijos stovykloje. Bet vokiečių totalizmo daliai lietuvių padarytos įtakos nėra išnykusios.

Kalbant apie iš kitur atėjusias totalistines įtakas, kaip jau buvo minėta, nebūtų teisinga teigti, kad visos totalistinės idėjos atėjo tik iš kitur ir kad pačioje Lietuvoje tokių tendencijų niekada savarankiškai nebūtų pasireiškę. Buvo ir pačioje Lietuvoje demokratija nepasitenkinimų, kurie vėliau sutapo su imlumu užsieninėms totalistinėms įtakoms. Ir Steigiamojo Seimo sušaukimas buvo kai kieno vėluojamas, vengiant artėjančio demokratinio proceso. Ir Steigiamąjį Seimą sušaukus, krašte netrūko skeptikų, abejojančių jo reikalingumu ir demokratijos tinkamumu tiems laikams. Ir 1926 metų gruodžio 17 d. perversmą padarė demokratijos nemėgę totalizmo šalininkai, nušalindami demokratiniu būdu sudarytą konstitucinę vyriausybę ir pastatydami demokratiniam valdymui nepalankią valdžią.

Visų rūšių totalizmai, išskyrus tik labai stipria policine ir militarine jėga besilaikančias komunistines diktatūras, niekur labai ilgai neišsilaiko. Diktatūros laikosi daugiau tik kaip laikini režimai, dažniausiai pateisinami kuria nors susidariusia nepaprasta padėtimi arba kurio diktatoriaus dideliu valdžios troškimu, arba ir visiškai nepateisinami. Toms prie-

žastims praėjus, jos nebepateisinamos, nemėgstamos, net nekenčiamos ir tik jėga teišsilaiko. Netekę tos jėgos, jos pašlija, dažnai palikdamos valstybę politiškai ir ekonomiškai kritiškoje padėtyje.

Būdinga, kad diktatūrų valdymas yra visur visuomenėje, išskyrus valdančiąją diktatūrinę partiją, kvalifikuojamas kaip neteisėtas, ne pačių žmonių pasirinktas, o kieno nors prievarta ar apgaule primestas režimas. Diktatoriams pasiremiant policija, kariuomene ar jų pačių sukurtomis pusiau militarinėmis organizacijomis, turinčiomis tikslą apsaugoti diktatūrą, visuomenėje formuojasi joms nepalankios nuomonės, nepalankūs nusiteikimai ir diktatūrai priešingos tendencijos. Dešiniosioms diktatūroms vyraujant, stiprėja slaptai veikiančios radikalios organizacijos. Griūvant diktatūrai, paprastai į viešumą iškyla slaptai susiorganizavę komunistai, kaip stipri jėga, išaugusi diktatūros metu ir pretenduojanti į valstybės valdymą ar bent dalyvavimą valdžioje. Panašiai įvyko su Italijos, Vokietijos ir Portugalijos diktatūromis. Tai rodo, kad žmonių nepasitenkinimas diktatūra sudaro gerą dirvą tarpti bei įsigalėti komunizmui.

Griuvus kalbamoms diktatūroms, dingo ir jų įtakos kitiems kraštams. Sumažėjo jos ir lietuviams. Vietoje jų tuose kraštuose, kur jos anksčiau vyravo, atgijo demokratija ir pagarba žmogaus teisėms. Apskritai diktatūrinės tendencijos aukštos kultūros kraštuose nebeatitinka naujų laikų dvasios pažangos ir nuotaikų. Europoje pralaimėjęs totalizmas šiais laikais turi nedaug šalininkų bei sekėjų ir laikosi žmonių atsiminimuose ir remiasi daugiau praeities gyvenimo nepamiršimu, negu gyvenimišku reikalu jį išsaugoti. Daugiau išliko tik komunistinės totalistinės tendencijos, bolševikinio komunizmo remiamos bei palaikomos. Jos ir šiais laikais nenyksta, o plinta ir gresia pasauliui.

Kurių nors totalistinių įtakų paliesti lietuviai iš dalies nuo jų atsipalaidavo, tačiau dalis jų nuo anų tendencijų nėra visiškai nutolę ir savo turėtų politinių įsitikinimų nėra labai pakeitę. Suprantama, kad per ilgus išeivijos metus demokratiniuose kraštuose anksčiau Lietuvoje pergyventos autoritetinės nuotaikos pamažu silpnėja. Jaunoji karta tų nuotaikų dažniausiai visiškai nepasisavino. Amerikoje, Kanadoje, Australijoje ir kituose demokratiniuose kraštuose augusiai ir brendusiai kartai yra jau svetimas vienos partijos reži-

mas, kuris dar gali būti išlikęs senesniosios kartos atsiminimuose.

Tačiau viena politinė srovė, nepriklausomoje Lietuvoje neturėjusi praktinio autoritetinio patyrimo, jo nuotaikomis remiasi išeivijos gyvenime. Ilgai veikusi vienos partijos dominavimo kryptimi ir pasiekusi dominavimą pagrindinėje lietuvių išeivių organizacijoje, bei paėmusi ją į savo vienašališką kontrolę, toliau kovoja dėl visos išeivijos visuomenės kontroliavimo. Šiuo metu išeivių pagrindinėse organizacijose vyksta kova, kuri turės nulemti, ar toliau lietuvių išeivijoje įsigalės vienos partijos dominavimas ir kontrolė, ir ar išliks pliuralistinis politinis susiorganizavimas ir pliuralistiniu pagrindu vedamas Lietuvos laisvinimo veiklos bei kovos vadovavimas. Kova tarp demokratijos ir totalizmo miniatūriškai vyksta lietuvių išeivijoje.

Šioje srityje totalistinis principas lietuvių išeivijoje kovoja už įvairias pozicijas visų totalistų praktikuojamu metodu ir jų pramintu keliu: savo partijos reklamavimas kaip visos visuomenės, o kitų srovių nepripažinimas, jų neigimas ir nereti spaudoje kitų išmirimo pranašavimai ir jo linkėjimai; smerkimas politikos apskritai, veidmainingai siekiant diskredituoti kitų srovių politikus; smerkimas partijų ir jų veiklos, kad tuo būdu būtų skleidžiama neapykanta esamoms srovėms, savo partiją maskuojant nepolitikos skraiste arba ją sutapdinant su tauta; laikomasi taktikos, kad siekiant nugalėti kurią nors nepatinkamą organizaciją, kova nukreipiama prieš joje dirbančius bei veikiančius asmenis, siekiant juos morališkai sunaikinti, visuomenėje izoliuoti. Suprantama, kad tokios "kovos" imamasi ne iš demokratinio nusiteikimo ir kad tai neveda į demokratiją. Fanatizmas ir netolerancija nesiderina su demokratija.

Kur susiduriama su čia aptartomis politinės kovos priemonėmis, kur įvairiais prasimanymais puolami bei žeminami politikai, kur dažnai su panieka atsiliepiama apie politinę veiklą ir politines organizacijas, ten galima rasti bent vieną iš šių dalykų: arba politinį nenusimanymą, arba, kaip dažniausiai būna, totalistinę tendenciją — kieno nors norą, nekultūringai kitus niekinant, patiems iškilti. Totalizmo įsigalėjimo pagrindinis motyvas ir jo varomoji jėga dažniausiai būna asmeninis arba srovinis egoizmas, arba kitų teises paneigiantis ir tolerancijos nesuprantantis ideologinis fanatizmas ir politinių pažiūrų siaurumas, kur kuriai nors klaidingai ar vienašališkai idėjai aukojama žmonių, tautos ir vi-

suomenės gerovė, kaip tai yra fašizme, nacionalsocializme ir komunizme.

Mūsų praeityje turėtos demokratijai nepalankios įtakos dar atsiliepia ir išeivijoje. Totalizmo ir demokratijos santykių problema čia nėra vien teorinio pobūdžio, o turi ir praktinių implikacijų. Kaip jau matėme, turime veiklos sričių, kurios daugiau ar mažiau atvirai yra vienos srovės kontrolėje, kurią stengiamasi ir toliau plėsti. Jei palyginsime mūsų išeivijos pradžią ir dabartinę padėtį, lengvai pamatysime, kad išeivijos gyvenimas labai daug pažengė nuo pliuralistinės demokratijos į vienos srovės vyravimą — į jos išeivijos viešojo gyvenimo dalies užkariavimą. Išeivijos pradžioje buvo tarp srovių daug kovojama, bet neprasikišo viešai ir atvirai demonstruojamas srovinis agresyvumas prieš pliuralistiniu pagrindu sukurtus ir tuo pagrindu veikiančius Lietuvos laisvinimo veiksnius. VLIKas sukūrė Lietuvių Bendruomenės statutą, o prel. M. Krupavičius ją suorganizavo arba, kaip jis sakė, įvedė ją į gyvenimą. Ji būtų galėjusi suvaidinti jai skirtą istorinį lietuvybės išlaikymo vaidmenį, tik būdama laisva nuo bet kokio sroviškumo ir nuo partinio erzelio. "PLB organai negali pasidaryti tos ar kitos partijos ekspozitūra". "Kas PLB organuose pamėgintų jos uždavinius siaurinti ar vesti siaurą partinę politiką, būtų PLB-nei kenksmingas" (Pasaulio Lietuvių Bendruomenės keliu, 18 p.).

Kas sekėme LB plėtojimąsi, visi matėme, kaip per ilgesnį išeivijos gyvenimą ta turinti būti nesrovinė ir visuotinė organizacija jai vadovaujančių asmenų buvo nuvairuota į vienos politinės organizacijos kontrolę. Jos organuose beliko tik tos organizacijos arba jai palankūs ir su jos kryptimi sutinkantieji žmonės. Dabar gi užsimota ir iš laisvinimo veiksnių išguiti jos nekontroliuojamus veikėjus. Visus lietuvius apjungti siekiančios organizacijos patekimas į vienos politinės srovės kontrolę reiškia išeivijos gyvenimo posūkį į totalistinę dvasią ir totalistinius užmojus.

Šiuo metu išeivijos politinė kova vyksta jau ne tarp partijų, o daugiau dėl pliuralistiniu pagrindu sukurtų Lietuvos laisvinimo veiksnių išlikimo. PLB ir JAV LB valdybos, sukūrusios savo atitinkamas komisijas, jomis siekia pakeisti Lietuvos laisvinimo veiksnius, kurie jau dešimtis metų kovoja dėl Lietuvos išlaisvinimo. Tie veiksniai dabar yra norinčios viską į savo rankas suimti srovės taikinys. Ypač

puolami juose dirbantieji veikėjai. Jei LB kontroliuojančiai partijai pavyktų suimti į savo rankas ir Lietuvos laisvinimo veiklą, lietuvių išeivijoje įsiviešpatautų vienos partijos totalizmas, kažkas panašu į kultūrinės ir politinės veiklos diktatūrą.

Rusų okupuotą Lietuvą slegia bolševikinė diktatūra. Pavergtieji lietuviai ilgisi laisvo ir demokratinio gyvenimo ir svajoja, kada jie galės jį turėti. Atgavus Lietuvai laisvę, ilgos diktatūros išvarginti lietuviai tikrai nepasisavins linkimo bei noro ir toliau turėti diktatūrinį režimą. Su išeivijoje kerinčiomis diktatūrinėmis tendencijomis jiems tikrai nieko negalima duoti. Jiems dabar gali atrodyti labai keista, kad laisviausiame krašte pasaulyje nuo bolševikų teroro pabėgusių išeivių dalis dar gali kovoti dėl totalistinių principų įgyvendinimo savo tarpe ir kovoje dėl Lietuvos išlaisvinimo.

Šių laikų pasaulyje aukštos kultūros kraštuose vyrauja pliuralistinė demokratija. Tik atsilikusieji ir neišsivysčiusieji kraštai jos dar dažniausiai neturi. Daugiausia Sovietų Sąjungos suvilioti ir jos diriguojami bei remiami, jie įsivedė diktatūras. Tik Sovietų Sąjungai pasikeitus, jie galės išaugti iš diktatūrų stadijos.

Lietuviškajai išeivijai nėra jokio reikalo, kad kas nors joje visą veiklą leistinais ir neleistinais būdais, nors ir užmaskuotai, suimtų pagrindines organizacijas į vienas rankas. Išeivijos uždavinių vykdymas reikalauja ne to, kad viena srovė suimtų visų sričių veiklą į savo rankas, išskirdama iš tos veiklos visų kitų srovių žmones. Mūsų gyvenamas laikas, Lietuvos reikalai ir visų išeivių žmogiškųjų teisių apsauga reikalauja, kad niekas iš tėvynę mylinčių lietuvių nebūtų kuriomis nors priemonėmis išskirtas iš bendros veiklos ir kad visi galėtų sutartinai dirbti. Bet kokia vienų rankų politika šiais laikais neturi rimtai pateisinamo tikslo. Ją galima suprasti tik kaip jėgos instinkto sotinimą. Mūsų lietuvybės išlaikymo uždaviniai reikalauja taip tvarkytis, kad niekas nebūtų išskirtas iš tų uždavinių vykdymo ir kad nesusikalbėjimo būdu nebūtų kur nors sukuriama bendram darbui opozicija.

LIETUVOS ŠVIETIMAS ISTORINIUOSE RĖMUOSE

Vilniaus Universitetui 400 metų

PETRAS BALČIŪNAS

(Tęsinys iš 1979 m. 3-čio nr.)

Nesulaikysi naujo kilimo

Lietuvių mokyklos iki gerokai įsibėgėjusio 19 a. ne tik neišlaikė savo turėtos gimtosios kalbos, anot Daukanto: "nuo speigų apšarmojusios, bet vis tebežaliuojančios bruknelės", bet leido jai sumenkėti, išsimarginti svetimomis kalbomis. To laiko silpnų pradinių mokyklų lietuvių kalbos tolimesnei lietuvių kultūrinei pažangai, aišku, neužteko. Ta blogybė tik tada pradėjo gerėti, kai jau radosi valstiečių kilmės, iš dalies artimo valstiečiams smulkiųjų bajorų luomo inteligentijos. Ir dar daugiau pagerėjo, kai despotas pavergėjas nesitenkino vien valstybinės laisvės atėmimu, o pasiryžo nežmoniškomis priemonėmis sulyginti su žeme ir pačią katalikišką lietuvių tautą, išmokydamas (pagal Daukšą) lakštingalą juodvarniu krankti ir pravoslaviškai žmogaus ir tautų Kūrėją garbinti. Bet labai apsigavo — prasidėjusio sąjūdžio srovelės subėgo į vieną galingą srovę. Lietuvos atgimimo dainius Maironis jau galėjo ne pranašiškai, bet su realiu pagrindu užgiedoti: "Nebeužtvenksi upės bėgimo , . . nebsulaikyti naujo kilimo , . . griaukime amžiais užverstą sieną . . ." Tie žodžiai audrino laisvei pakilusią tautą ir kėlė ją prieš caro melagingą "laisvės vėliavą", ir ji su poetu Baranausku visai žiauriajai rusų caro imperijai drįso pareikšti: "Kad tu, gude, nesulauktum — nebus, kaip tu nori!" Ir prasidėjo tauraus nykštuko ilga, ištverminga kova prieš plėšrųjį dvigalvį erelį. Tą šventą, savo karžygių krauju palaimintą kovą laimėjo Lietuva.

Rusija su savo partnerėmis Prūsija ir Austrija, prisibijodamos Prancūzų ir Amerikos revoliucijų, skubiai ėmėsi tvarkytis, kad neįvyktų 1791.V.3 konstitucija, pagal kurią Lietuvos-Lenkijos respublika būtų tapusi politiškai ir ekonomiškai nauju organizmu. Lenkai džiūgavo, kad tuojau bus vieninga lenkiškos kultūros konstitucinė respublika. O "per

visą XIX a. nuolat augo ir stiprėjo lietuviškas gaivalas, kuris XIX a. pabaigoje pasidarė reikšmingas politinis ir kultūrinis veiksnys, su kuriuo negalėjo nesiskaityti nei rusai, nei lenkai". (V. Trumpa). Lietuvių troškimas buvo: Lietuva XIII a. sienomis — Mindaugo laikų Lietuva.

Įvyko antras ir trečias Lietuvos-Lenkijos padalinimas. Tarp jų nepavykęs 1794 m. genialaus lietuvių generolo T. Kosciuškos sukilimas, kuriame (pirmą kartą!) gausiai dalyvavo valstiečiai (dalgininkai ir šakininkai). Jų karštas troškimas buvo: žemės ir laisvės!

Lietuviai pralaimėjo, bet kovos ginklo nepadėjo. Ta pati kovos dvasia juos lydėjo iki nelaimingai pasibaigusių 1831 m. ir 1863 m. sukilimų. Nors 1861 m. jau buvo paskelbtas baudžiavą naikinąs manifestas, bet jis nebuvo vykdomas. Kad ir nepavykę sukilimai, bet jie paskubino ir pašvelnino baudžiavą. Baudžiava buvo naikinama su antidvarininkiška ir antilenkiška tendencija. Sukilimo radikalioji demokratinė srovė, vadovaujama K. Kalinausko, Z. Sierkausko ir kt., jau išdrįso pasisakyti už atskiros Lietuvos ir Gudijos, o ne unijinės Lietuvos-Lenkijos, atstatymą.

Po sukilimų panaikinamos bajoriškos savivaldybės: seimeliai ir teismai (tai smūgis lenkų politikai Lietuvoje). Pirmą kartą aiškiai stojo slavai rusai prieš slavus lenkus: iš visur (iš un-to, mokyklų, teismų . . .) buvo šluojama buvusi oficialioji lenkų kalba. Žiaurusis sukilimo malšintojas Muravjovas korikas, Lenino — Stalino vertas pirmtakas, po un-to uždarymo pradėjo uždarinėti lietuviškas mokyklas ir bažnyčias. Visur buvo sustiprinta rusų kalba, konfiskuojami dvarai. Į mokyklas ir bažnyčias įvedama rusų kalba, atleidžiami lietuviai mokytojai ir skiriami, dažniausiai nemokšos, rusai. Rusų tikslą mokyklose aiškiai rodo pradinės mokyklos mokinių klasės daina: "Bratja slaviane, znamia svobody pust razovjotsia nad nami, živ duch slavianskij, slavyj v. predanjach, pust ukriepit naše bratstvo. Chorom, chorom . . ." (Broliai slavai, teišsiskleidžia tarp mūsų laisvės vėliava, gyva, garsi padavimuos slavų dvasia tetvirtina mūsų brolystę).

Nors ir pralaimėti sukilimai, bet baudžiavos panaikinimas ir įvykdyta žemės reforma sudarė lietuvių tautos istorijoj naujas, geresnes, ekonomines ir socialines sąlygas, išryškėjo savitas (be lenkų) lietuviškas kelias. Iš tautinio lietuvių sąjūdžio aiškiai išsijungė dvarininkai ir aukštesnysis luomas. Tai nemažas lietuvių laimėjimas.

Nemirsiu, iki maskoliai išeis iš Lietuvos

Rusai, vykdydami savo rusinimo ir pravoslavinimo planus, sugalvojo pasauliui negirdėtą dalyką — sumanė uždrausti lietuviams spaudą lotynų rašmenimis ir vieton jų įvesti graždanką — rusų rašmenis (raidyną). Jie tikėjo tuo laimėti. Varšuvos generalgub. Miliutino žodžiais: "Rusų raidė pabaigs tai, kas pradėta rusų kalavijo". Vadinasi, toji raidė surusins ir supravoslavins Lietuvą. Paleido tas raides į darbą. Lietuviams to ir tereikėjo: žiaurių despotų persekiojimų dirginami ir iš šalies tautinio atgimimo pranašų vis labiau kaitinami, jie iš gilios širdies su poetu A. Baranausku prabilo: "Kad tu, gude, nesulauktum — nebus, kaip tu nori!" ir, didžiojo lietuvių tautos vado vysk. M. Valančiaus vadovaujami, įsijungė į tikrai sunkų ir ilgą išganingą darbą-kovą dėl lietuviškos raidės. Rusai manė graždanka atitrauksią lietuvius nuo lenkų ir katalikybės — tuo pačiu priartinti prie rusų ir stačiatikybės. Lietuviai pasipriešino ir pasirinko gryną lietuvišką kelią, nepriklausomą nei lenkų, nei rusų. Graždanka lietuviai leidinių nespausdino ir rusų išspausdintų neskaitė. Rusų įsteigtųjų mokyklų, įvedus į jas rusų dėstomąją kalbą, vaikai nelankė, ir dvasininkai rusiškų maldų į bažnyčias neįsileido. Nesant pakankamai lietuviškų mokyklų, lietuviai tenkinosi slaptomis — ratelio, "daraktorių" mokyklėlėmis.

Kovai prieš rusišką raidyną Valančius pradėjo spausdinti įprastinėmis lotynų raidėmis užsieny — Prūsuose. Toms ir vėliau spausdinsimoms knygoms nelegaliai gabenti į Lietuvą buvo suorganizuoti specialūs kontrabandininkai — knygnešiai. Knygoms platinti buvo sukurtos knygų platinimo draugijos. Jos apėmė visą Lietuvą. Kacapų sugautus už knygų nešimą ar platinimą griežtai bausdavo. Daug jų nešančių buvo peršauta ar nušauta, dar daugiau kalinta ar ištremta į Sibirą ar į kitas tolimas Rusijos vietas. Knygų, daugiausia religinio turinio, netrūkdavo. Daug jų religinio ar dorinio turinio parašė pats Valančius, o jo paraginti, ir kiti.

Tuo pačiu spaudos draudimo metu pradėjo eiti ir lietuviški laikraščiai: patriotinis romantinis laikraštis "Aušra" (1883-1886), tos pačios krypties "Garsas" (1886-7), katal. patriot. krypties "Šviesa", liberalinės patriot. krypties "Varpas" (1889-1906), patriot. katal. krypt. "Apžvalga" (1890-96), tos pačios krypt. "Tėvynės sargas" (1896-1904). Kai kurie iš jų buvo atgaivinti ir ėjo, spaudą atgavus.

Įtakingiausi šio laikotarpio veikėjai: J. Basanavičius, V. Kudirka, J. Maironis, J. Tumas, J. Šliūpas, P. Vileišis, P. Višinskis, Pr. Vaičaitis, A. Baranauskas, L. Ivinskis, A. Vienažindys ir dg. kt.

Visų to laiko rašytojų ir laikraščių įtaka ateities Lietuvai buvo milžiniška. Bet be nuoširdžių, sumanių ir drąsių, iš idealizmo ar dėl uždarbio knygas gabenusių, tą įtaka būtų buvusi žymiai mažesnė. Daugelis knygnešių įrašytini į lietuvių karžygių sąrašus. Apgailėtina, kad daugelis jų dėl mūsų kaltės nusinešė savo žygius užmarštin. Čia paminėtinas visų knygnešių garbei rytų aukštaitis, biržietis, knygnešių karalius *Jurgis Bielinis* (Jakulis - Bieliakas - Baltasis Erelis), šimtaprocentinis lietuvis idealistas. Jis saviesiems pasakė: "Nemirsiu, iki maskoliai išeis iš Lietuvos". Ištesėjo — 1918 m. sausio 18 d. jo širdis ant Nepriklausomybės slenksčio, jau maskoliams išėjus, suplakė paskutinį kartą.

Retas nuotykių romanų herojus galėtų su juo varžytis. Per 40 spaudos draudimo metų išleistų 3352 leidinių, iš viso 5,543,573 egz., ne mažiau kaip pusę jų pergabeno ant savo pečių Jurgis Bielinis. O ištikimieji knygų gaudytojai per tą patį laiką konfiskavo tik 140 tūkstančių egzempliorių.

Kovomis dėl savo spaudos, sako Pr. Naujokaitis, mūsų tauta išėjo subrendusi, užsigrūdinusi, sąmoninga.

Tikra, kad be veikliųjų lietuvių, tautinės sąmonės žadintojų, nebūtų buvę knygnešių, o be pasiryžėlių knygnešių kovų dėl lietuviškos raidės nebūtų buvę karžygių savanorių nepriklausomybės kovų, vainikuotų 1918 m. Vasario 16-tąja.

Paskutiniai žingsniai į nepriklausomybę

Spaudą — savo raidyną atgavus (1904.V.7), daugeliui lietuvių akys prašvito. O gal bus nemažesni sunkumai su cencūra? Bet dėl pralaimėto karo su Japonija ir nuolatinių neramumų Rusijos viduje caro dvarui visą laiką buvo karšta. Dėl to buvo jausti atlyžimas. Greičiausiai dėl gręsiančių neramumų Rusijos sukurtoj Dūmoj (seime) dalyvavo ir Lietuvos statovai. Rusai, norėdami atitraukti lietuvius nuo studijų Lenkijos un-tuose, skyrė lietuvių studentams Petrapilio ir Maskvos universitetuose stipendijas. Lietuviams palengvėjo: jie patys galėjo Dūmoje ginti savo reikalus ir, pasinaudodami stipendijomis, studijuoti. Pirmiausia jie reikalavo grąžinti jiems mokyklas, įvesti į jas lietuvių kalbą, pašalinti

iš jų rusus mokytojus ir skirti jų vieton lietuvius. Jie patys pradėjo išmėtinėti iš mokyklų rusus mokytojus. Dar daug ko jie reikalavo. Bet Pirmas did. karas viską išsprendė — lietuviai po 123-jų vergijos metų, po 1918 m. Vasario 16 — nepriklausomybės atgavimo patys galėjo spręsti savo švietimo ir kitus reikalus.

Pirmieji laisvės žygiai

Dar tebegaudžiant Pirmojo did. karo patrankoms, lietuviai jau rūpinosi savo švietimu — galingojo Reicho priverstinėj globoj pradėjo steigti savo pradines ir aukštesniąsias mokyklas. Nepriklausomybę atgavus, tuojau sukrunta steigti visų laipsnių mokyklas karo meto naujam prieaugliui bei ilgai atostogavusiems namie ir iš raudonuojančios Rusijos grįžtančiam mokslų nebaigusiam savo jaunimui. Nebuvo nei tinkamų patalpų, nei mokslo priemonių, nei pakankamai mokytojų, bet buvo užsidegimas — karštas noras patiems tvarkyti savo ilgos vergijos išvargintą, karo nusiaubtą kraštą. Reikėjo kurti, daug ką kurti, bet beveik iš nieko. Kad ir labai sunkiomis sąlygomis, reikėjo pasirūpinti patalpomis, mokslo priemonėmis, vadovėliais, bet nuo 1927 m. pradžios mokslas jau buvo privalomas 7-14 m. vaikams.

Į pabaigą atkariauto savarankiško gyvenimo Lietuvoj (be Klaipėdos krašto) buvo 2386 prad. mokyklos: 2158 lietuvių (95%), 122 žydų, 25 lenkų, 16 vokiečių, 13 rusų, 7 latvių ir 45 m-los mišrių. Mokytojų buvo 3777 (1880 vyrai, 1897 moterys), mokinių — 155,288. 1930-31 m. buvo 6 prad. m-los mokytojams rengti seminarijos. 1939-40 m. veikė 5-kios seminarijos su 88 mokytojais ir 953 mokiniais. Nuo 1935.VIII.1 veikė Klaipėdoj (vėliau Panevėžy, Vilniuj) Pedagoginis institutas. Iš pradžių daugiur veikė mokytojams rengti trumpalaikiai kursai.

Daug sunkumų buvo su aukštesniuoju mokslu (progimnazijom ir gimnazijom): trūko patalpų, mokslo priemonių, vadovėlių . . , trūko ir žibalo — pamokas rengti reikėjo pasišviečiant balanomis. Mokslas, kaip ir visų laipsnių mokyklose, buvo einamas pagal Švietimo ministerijos nustatytas programas.

1939-40 metais Lietuvoj buvo 89 aukštesn. mokyklos su 1300 mokytojų ir 18838 mokiniais: 14446 (76%) lietuviai, 3331 (17.6%) žydai, 393 (2.5) lenkai, 301 (1.5%) vokiečiai, 269 (1.4%) rusai, 68 (0.3%) latviai ir 30 (1%) kitų.

1918.XII.5 statutu Lietuvos Taryba atkūrė Vilniaus untą, pradžioj su 4-iais fakultetais. Netrukus bolševikai užėmė Vilnių ir nutarė Vilniaus un-to patalpose įkurti visuotinį darbo un-tą ir jame pertvarkyti gyvenimą komunizmo idealų principais. Bet po 3-jų mėnesių lenkai juos iš Vilniaus išvijo ir atsteigė (teisingai atsteigti tą un-tą galėjo tik lietuviai) Vilniuje Stepono Batoro un-tą, kuris pradėjo veikti 1921 m. Tai buvo grynai propagandinis lenkiškas universitetas. Lietuviai, pasitraukę iš Vilniaus, įsteigė Kaune Aukštuosius kursus ir po 2-jų metų (1922.II.13) Lietuvių Tarybos sudarytu ir Steigiamojo seimo priimtu statutu buvo iškilmingai atidarytas Kaune (1922.II.16) Lietuvos universitetas su 6-iais fakultetais. 1930 m. tas un-tas pavadintas Vytauto Didžiojo vardu. Pradžioj (1922 m.) un-te buvo 1168 studentai. Po 5-rių metų 3082 stud., po 10 m. 4553 stud. Pastoviai buvo tik iki 3000 studentų, nes tada daugelis abiturientų, baigę aukštesniąsias mokyklas, stodavo į kitas, daugiausia specialias, aukštąsias mokyklas. Universitetas duodavo mokslo (daktaro) laipsnius. Un-te gyvai reiškėsi ideologinės ir dalykinės (daugiausia savo fakultete studijuojamos) specialybės. Nuo 1940 m. pradėjo veikti ir antras un-tas Vilniuje (perorganizuotas iš Vilniaus lenkų un-to. Jį sudarė 3 fakult. iš Kauno: humanitarinis, teisių (jie prisidėjo ekonomijos), matemat.-gamtos (jie prisidėjo medicinos fakultetą). Jis turėjo 2149 studentus. Nepriklausomybės laikais Vytauto Didžiojo un-tas paruošė pusketvirto tūkstančio diplomuotų specialistų valstybiniam, visuomeniniam ir laisvam profesiniam darbui. Be Vytauto Didž. un-to Lietuvoj tada buvo dar 9-nios aukštosios mokyklos (daugiausia specialių mokslų) su aukštojo mokslo teisėmis: Žemės Ūkio akademija, Veterinarijos akademija, Dailės institutas Kaune, Aukštieji karininkų kursai A. Panemunėje, Muzikos konservatorijos Kaune ir Klaipėdoje, Prekybos institutas Klaipėdoje, vėliau Šiauliuose, Pedagoginis institutas Klaipėdoje, vėliau Vilniuje, Aukštieji fizinio lavinimo kursai Kaune. Iš viso jose studijavo 1939-40 m. apie 1200 studentų.

Be to, nemaža studijavo ir užsieniuose.

Į visų tarpą įjungtinos ir žemesniosios ir aukštesniosios specialios mokyklos, Liaudies un-tai, vaikų darželiai ir kt.

Visų laipsnių mokyklų lygis buvo ne žemesnis kaip geras. Aukštesniųjų mokyklų gal ir labai geras.

Visų laipsnių mokyklos, ypač aukštosios, buvo naujai

atkuriamos Lietuvos valstybės tvirčiausias ramstis. Mokyklų tinklas buvo "sudėtinga Lietuvos mokyklinio švietimo sistema, kuri ugdė bei formavo naują lietuvių kartą su naujais įvairių sričių vadais ir specialistais." (P. Maldeikis).

Kad tu, gude, nesulauktum . . .

Po trumpo nepriklausomo gyvenimo — po lietuviškų vestuvių vėl Lietuva kenčia (nežinia, kokio ilgumo) gavėnią, kad galėtų laukti linksmų Velykų.

Nei pirmoji — raudonųjų okupacija, nei antroji — rudųjų, nei pakartotinė pirmųjų Lietuvai nieko nedavė. O paėmė daug. Ir vis dar pirmoji ima. Ima duoną, geria kraują ir vis tyko giliai pasislėpusio širdyje Dievo. To Dievo, kurio jiem nėra.

Jau visi 37-eri metai, kaip nepajėgiąs nusiplauti savo kruvinų rankų Lietuvos grobikas siurbia, kaip vampyras, mūsų tautos kūną. Ir nežmoniškom priemonėm kankina mūsų ir mūs tėvų krašto žmones. Ir daugelio kraštų. Kankina dėl to, kad jie galvoja ne taip, kaip komunistai liepia. Svarbiausia dėl to, kad meilės neapykanta ir kerštu nepaverčia, kad išdrįsta ne tik sakyti, bet ir rašyti taip, kaip jie nori, kaip jie jaučia ir galvoja.

"Aš esu giliai įsitikinęs, kad tai, kas sukuriama šiandien, bus lietuviška, nacionališka tik tiek, kiek tai bus tarybiška, internacionališka, komunistiška", sako komunistas K. Ambrazas. Taigi gera tik tai, kas tarybiška, internacionališka, komunistiška, o ne kas lietuviška, tautiška, religiška.

"Mūsų šalyje yra visiška laisvė kovoti už komunizmą. Mūsų šalyje nėra ir negali būti laisvės kovoti prieš komunizmą". (Partijos ideologas L. Iljičiovas). Tai tokios yra mūsų pavergtų sesių brolių, rašytojų ir kitokių kūrėjų sąlygos.

Jei taip, tai ar verta iš kailio nertis, juos įtikinėti? Kuproto nė grabo lenta . . . Bet su jais sutikti — niekados. Melstis už juos — visados. Gal jų tik klausyti, bet nieko nedaryti? O kodėl nepasakyti: "Kad tu, gude, nesulauktum — nebus, kaip tu nori, bus, kaip Dievas duos — ne kaip tavo įstatai nedori!"

PRAEITIES NELAIMIŲ FONE

P. MIŠKINIS

Per paskutinius keturis dešimtmečius pergyvenome daug didelių tautos nelaimių: pažeminančius ultimatumus, nepriklausomybės netekimą, skaudžias okupacijas, partizaninio karo pralaimėjimą, okupanto šimtų tūkstančių energingiausių lietuvių sunaikinimą bei išsklaidymą, dėl karo aplinkybių priverstinę dalies lietuvių emigraciją, barbarišką tautybės ir tautinio-kultūrinio paveldėjimo naikinimą, su persekiojimu besiribojantį religinio bei dvasinio gyvenimo engimą ir kitas tautos nelaimes. Prie jų priklauso ir vis labiau įsisiūbuojantis išeivijos jaunosios kartos nutautimas ir kovos dėl tautos išlaisvinimo silpnėjimas.

Visų tų nelaimių patyrimas reikalauja iš visų lietuvių sukaupti jėgas jiems padarytai žalai bei nuostoliams išlyginti ir budėti prieš naujai iškylančias ir ateityje galinčias iškilti grėsmes. Išeivijos dabartinė padėtis neleidžia į ateitį žvelgti labai optimistiškai.

Ir ankstyvesnėje savo praeityje lietuvių tauta yra pergyvenusi nevieną sunkių laikų šimtmetį. Tačiau, ir patyrusi didelių nelaimių bei turėjusi didelių nuostolių, ji atgijo ir nepriklausomais laikais buvo pražydusi nauju lietuvišku gyvenimu: lietuvišku auklėjimu, mokslo, kūrybos, socialinio ir ekonominio gyvenimo išsiskleidimu. To paties tikimės bei laukiame ir ateityje. Tačiau dabartinė Lietuvos okupacija yra užgožusi visas mūsų tautos gyvenimo sritis, visas jos gyvybės reiškimosi formas, persekioja bet kurią jos ateities gyvenimui kurti iniciatyvą ir ją nuodija jai primetamomis klaidingomis idėjomis ir neracionalia, sveiku protu nepateisinama, santvarka. Laisva lietuviškam gyvenimui yra išlikusi tik jos maža dalis — lietuviškoji išeivija.

Bet vargu ar galėtume tvirtinti, kad išeivija tinkamai atlieka savo uždavinį ir pateisina į ją sudėtas naujo tautos atgimimo viltis. Nors ji yra daug padariusi, skelbdama laisvajam pasauliui apie lietuvių tautos pavergimą bei jos naikinimą, tačiau ji neužtikrina savo pačios ateities.

Nuo bolševikinės okupacijos besitraukdami, daugiausia Vakarų kraštus pasiekė nepriklausomos Lietuvos pirmųjų deportacijų išvengęs visuomenės elitas ir nepriklausomos Lietuvos mokyklose išauklėtos naujos šviesuomenės dalis. Visi traukėsi, norėdami išvengti visokeriopo pavergimo ir aplamai

nenorėdami patekti į artėjančią okupacijos nelaisvę. Dalies tautos pasitraukimą dažnai buvome linkę pateisinti ne tik jų noru išlikti, bet jiems statomu uždaviniu kovoti dėl pavergtos tautos išlaisvinimo. Į išeiviją pateko ir politiškai tautą atstovaujantis VLIKas.

Greta tautos išlaisvinimo, negalint greitai į tėvynę sugrįžti, išeivijai iškilo ir kitas uždavinys — nenutausti svetimuose kraštuose ir išauklėti lietuvišką savo prieauglį. Bet išeivijos atsakingumas tų abiejų uždavinių atžvilgiu palaipsniui menkėja, jų vykdymas sunkėja. Savo ir savo šeimų pragyvenimu rūpinimasis ir aplinkos įtakos atitraukė jų dėmesį nuo svarbiųjų tautos klausimų į asmeninę sferą. Laikas, svetur veikiančios įtakos ir naujai iškylantieji gyvenimo reikalavimai išeiviją alino ir išeivius skaldė. Subrendusieji išeiviai daugiausia išliko daugiau ištikimi savo principams. Tačiau jaunimą vis stipriau veikia jų gyvenamuose kraštuose besireiškiančios nuotaikos bei įtakos ir nauji gyvenimo reikalavimai; jų veikiami, jie pradėjo savo pažiūromis bei vertybėmis skirtis nuo savo tėvų. Taip atsirado kartų skirtingumai ir jaunesniosios kartos linkimas įsijungti į gyvenamų kraštų kultūrą, kas veda į nutautimą. Svetimuose kraštuose auganti bei bręstanti jaunoji išeivijos karta, daug kur susižavėjusi gyvenamų kraštų gyvenimu, jų nuotaikomis, tendencijomis ir vertybėmis, per daug nutolo nuo lietuviškojo gyvenimo: dalis jos jau nebesutampa su tautiniu išeivijos kamienu.

Vengiant smulkios lietuviškos išeivijos kartų analizės, grubiai yra skiriamos vyresnioji, vidurinė ir jaunoji išeivijos kartos. Vyriausią kartą sudaro daugiausia tie, kurie augo, subrendo ir dirbo nepriklausomoje Lietuvoje. Išeivijoje subrendusiai vidurinei kartai daugiausia priskiriami tie, kurie mokyklas pradėjo lankyti Lietuvoje ir tremtinių stovyklose ir mokslus baigė ir išėjo į profesinį gyvenimą tuose kraštuose, kur pastoviai įsikūrė. Prie jaunosios kartos priklauso tie, kurie gimė išeivijoje, savo krašto nematė, nelankė normalių lietuviškų mokyklų ir pradinį bei vidurinį išsimokslinimą gavo nelietuviškose mokyklose.

Senoji karta paprastai nepripažįsta kompromiso tų uždavinių atžvilgiu. Ji žino, kad išeivija turi siekti Lietuvos išlaisvinimo, kur prieinama dėl jos dirbti ir palaikyti ją savo aukomis. Viduriniosios kartos išeiviai savo profesijos darbus dažnai susirado toli nuo lietuvių masės gyvenamų vietovių.

Nors šeimas jie sudarė dažniausiai lietuviškas, bet jų vaikai daugiausia jau nekalba arba silpnai kalba lietuviškai; nevisi turi sąlygas ir noro lankyti lituanistines mokyklas. Dauguma jų laikosi nuošaliai nuo Lietuvos laisvinimo darbo, ir tik dalis jų aukoja laisvinimo reikalams. Nemaža jų dalis tai laiko jau ne jų reikalu. Svetur išaugusi jaunoji karta savo kalba laiko gyvenamojo krašto kalbą, savo tarpe lietuviškai nekalba, nevisi ir moka ja kalbėti; ir mokantieji daugiausia lietuviškai kalba "su akcentu" ir dėl to varžosi viešai lietuviškai prabilti. Tik maža jų dalis yra įsijungusi į lietuvišką veiklą. Tai yra daugiausia buvusių ar esamų veikėjų vaikai, baigę aukštesniąsias lituanistines mokyklas, veiklūs išeivių jaunimo organizacijose, dalyvauja jaunimo kongresuose, demonstracijose, šokių šventėse ir lanko kultūrinius parengimus. Jie yra įrodymas, kad kitomis sąlygomis ir išeivijos jaunime dar galėtų lietuvybė daug plačiau klestėti.

Jauniausiųjų lituanistinių mokyklų lankymas mažėja. Jaunimo nutautimas — didelė tautos nelaimė — plečiasi.

Laisvinimo darbas sunkėja dėl dviejų priežasčių: dėl senosios kartos, kuri daugiausia juo rūpinasi ir kuri daugiausia savo aukomis jį išlaiko, mažėjimo ir dėl iš kitur į lietuvių tarpą atėjusios minties ir čia besireiškiančios tendencijos sunaikinti pliuralistinės demokratijos principu sudarytus Lietuvos laisvinimo veiksnius ir laisvinimo reikalus tvarkyti vienos srovės galia ir valia. To siekiama daugiausia vyresnių politikų ir politinių organizacijų smerkimu. Tai, suprantama, neina laisvinimo darbo naudai, siaurina laisvinimo pastangas, ir "politikos" gąsdinimais jaunesnieji sulaikomi nuo dalyvavimo politinėse organizacijose ir laisvinimo veiksniuose. To rezultatus reikia vertinti kaip vieną išeivijos nelaimių.

Ne tik laisvinimo organizacijoje, bet ir meninėje kūryboje, lituanistinėse mokyklose, laikraščių redakcijose ir kitose lietuviško gyvenimo srityse išeivijoje dirba daugiausia vyresnio amžiaus žmonės. Jų iš darbo išstūmimas stabdytų išeivių lietuvių tautinę veiklą ir iš viso lietuviškąjį gyvenimą.

Taip jau ėjo ir dabar tebeina išeivijos gyvenimas, kad nebuvo pasiruošta perduoti jaunimui visuomeninės veiklos vairo. Sulaikant jaunimą nuo dalyvavimo politinėse srovėse ir laisvinimo veiksniuose, jis buvo sulaikytas nuo dalyvavimo politinėje veikloje apskritai ir sumažintas jo interesas Lietuvos išlaisvinimu. O tai yra vienas nelaimingųjų atvejų.

AMERIKOS OPTIMIZMAS IR DEMOKRATIJA

MARIJA PETERAITIENĖ

Dažnai statomas klausimas, kame glūdi pagrindinis amerikietiškos ir europietiškos psichologijos skirtumas. Svarbiausią šių psichologijų skirtumą sudaro tarp amerikiečių optimizmo ir europiečių pasimizmo susidariusi spraga. Šis psichologinis skirtumas europietį vilioja amerikietį vadinti naiviu; amerikietis, iš savo pusės, yra linkęs europietį laikyti ciniku.

Europietis bailiai nustebs, kai jis Amerikoje pamatys ir pasiturinčių šeimų vaikus laisvai besibastančius gatvėje. Jis stebėsis, kai vaikai, niekieno neprižiūrimi, toli nuo savo namų, lipinėja į medžius ir ant aukštų uolų, savo elgesiu tėvams nesudarydami jokių rūpesčių. Europiečiui bus keista, kai jaunuolė amerikietė vėlų vakarą grįžta be palydovo iš susitikimo vietos, nesukeldama tėvams nė mažiausios baimės ar įtarimo. Visa tai europiečiui gali duoti pagrindo suabejoti amerikiečio meile savo vaikams. Tačiau amerikiečiai tėvai myli savo vaikus nemažiau kaip europiečiai, tik jie yra optimistai. Amerikiečiai duoda tiek daug laisvės savo vaikams, mažiems ir dideliems, todėl, kad jie paprastai dėl jų sau rūpesčių nekelia ir pasitiki laiminga savo vaikų žvaigžde. Jie yra savo keliu įsitikinę, jog nieko bloga neatsitiks ir kad galų gale viskas baigsis laimingai. Šis amerikiečio tikėjimas laiminga pabaiga ("happy ending") veda visą jo gyvenimą. Jis skaito apie jį dažnai knygoje, mato jį filmuose, ir jis yra jam pasidaręs savaimingu gyvenimo credo.

Įprasta reakcija, kuria europietis pasitinka svetimąjį, yra nepasitikėjimas. Jis nyksta tik pamažu ir dingsta tada, kai jis pilnai įsitikina, jog asmuo yra pasitikėjimo vertas. Amerikietis yra linkęs iš karto žmogui pasitikėti ir laikosi šio nusistatymo tol, kol nemato pagrindo šį nusistatymą pakeisti. Jis leidžia žmogui bandyti laimę, bet ir greit naujuoju piliečiu atsikratys, kai pastebės, kad jo pasitikėjimas nėra pateisinamas. Norint Europoje susirasti darbo vietą, reikia visos eilės pažymėjimų ir rekomendacijų. Amerikiečiai tai atlieka daug paprasčiau: darbo jieškančiam piliečiui jie leidžia bandyti dirbti ir iš jo darbo sprendžia apie jo tinkamumą.

Kaip Amerikos ūkinis, taip ir politinis gyvenimas yra persunktas optimizmu. Iš tikrųjų, nebūnant optimistu, ne-

galima rimtai ir demokratiniais idealais tikėti. Demokratija remiasi tvirtinimu, jog dauguma piliečių esą geri ir protingi. Demokratai mano, jog galima laisvėje gyventi, tos laisvės nepažeidžiant, ir bendru auklėjimu bei laisva spauda galima pasiekti protingų politinio gyvenimo vadų atranką.

Tačiau šis demokratiškas optimizmas, kurio yra nemaža ir Amerikos konstitucijoje, nėra iš karto pasiekiamas. Amerikos konstitucijos tobulas pastovumas dar nereiškia, kad jau jos kūrėjai buvo dideli optimistai. Jos optimizmas laikui bėgant išaugęs ir amerikiečių nuolat ugdomas. Beveik jokiame Europos krašte demokratija nėra tapusi tokia stipri ir gyva jėga, kaip Amerikoje. Europietiškas nepasitikėjimas žmogaus prigimtimi iššaukė abejojimą demokratija. Didelis Europos intelektualų skaičius yra nuomonės, kad daugelis žmonių esą ne tik negeri, bet ir nepakankamai protingi ir todėl turi būti valdomi tam tikro kvalifikuoto sluoksnio.

Amerikietiškas kapitalizmas yra savo rūšies jų ūkinio optimizmo išraiška. Amerika vis dar tiki į nevaržomos gamybos plėtotę, o tuo pačiu ir į kapitalizmą. Tuo tarpu, Europa dėl savo neišspręstų saugumo problemų, puolusi į baimę, vis daugiau ir daugiau tampa socialistiška.

Amerikos karai, politiniai bandymai, modernūs išradimai, technika, aukšta civilizacija, turtai, pirmavimas erdvės pasaulyje nuvedė į laimėjimą, ir ji lieka niekad nenugalėta. Jos daugiau kaip dviejų šimtų metų praeitis yra nenutrūkusios kūrybos ir pažangos grandinė. Tai faktai amerikiečių optimizmui — tikėjimas į laimingą pabaigą supa visą gyvenimą.

Europoje yra paplitusi nuomonė, jog totalistinių režimų atsiradimas ir demokratijos pakrikimas vedantis Vakarų civilizaciją į žuvimą, su kuriuo prasidėsiąs naujas pavergimo ir smurto laikotarpis. Šiuos pesimistiškus samprotavimus aiškiausiai išdėstė ir Osvaldas Spengleris savo knygoje "Vakarų žuvimas". Tačiau šie samprotavimai yra griežtai priešingi amerikiečių tikėjimui, nes pasaulis demokratijos keliais rieda civilizacijos ir žmoniškumo linkme, ir šių dienų diktatūros su savo eksperimentais pranyksiančios kaip pavasario sniegas.

Amerikos optimizmas seka ir iš to, kad jos tautiečių dauguma savo prigimtimi ir kilme yra buvę savo rūšies pionieriai. O būdamas pionierius, žmogus turi būti ir optimistas. Jau nuo šimtmečių geriausieji Europos optimistai raižo Atlantą, kad kitoje pusėje sukurtų gyvenimą. Jei, pa-

vyzdžiui, Europoje neturtingas kaimietis turėjo du sūnus ir vienas jų nusprendė iškeliauti, tai keliavo, be abejo, pasiryžėlis, optimistas, o pesimistas liko namuose.

Žmonių skaičius 19-tame šimtmetyje, ypač Europoje, padidėjo masiškai, ir nuo to laiko socialinėje scenoje pasirodo vadinamas masės žmogus. Laiko tempas išstūmė masės žmogų į gyvenimą, nespėdamas jį paruošti tam gyvenimui. Visoje eilėje moderniojo gyvenimo iškeltų klausimų jis nespėja suvirškinti. Technikos ir pramonės klestėjimas padidino žmogui įvairiausius galimumus. Atrodo, kad žemės rutulys pasidarė mažesnis, ir jokių neišsprendžiamų klausimų nebėra. Toks žmogus nesigilina į faktą, kad civilizacijos ir kultūros laimėjimai yra ilgų šimtmečių kovų ir darbo vaisiai. Tačiau šių dienų žmogus, be dvasinės kultūros, naujų išradimų priemonėmis, atrodo, gali pats save sunaikinti. Technikos laimėjimai suteikė bent materialinei žmogaus gyvenimo pusei daug patogumų, ir žmogus pradėjo juos dievinti. Jis jaučiasi patenkintas ir savo tikslą pasiekęs. Tačiau Ibsenas ir Cervantes pasirinko geriau ne pačią laimę, o laimės siekimą. Kas jaučiasi pasiekęs idealą, tas neturi daugiau ko siekti ir norėti. Žinojimas, kad rytojus tebus toks, kaip ir ši diena, žmogui turi virsti kalėjimu, o ne laime. Pagrindinis žmogaus sveikos prigimties bruožas yra darbas, kūryba, artimo meilė ir malda, kur eina už mūsų matomo gyvenimo ribų. Civilizacija ima sau jėgas iš dvasinės kultūros, ir ji klesti tik kultūros pavėsy.

Beveik visos krikščioniškos Amerikos bažnyčios turi pradžią Europoje. Tačiau amerikietiško optimizmo jaučiama ir religiniame galvojime. Beveik kiekvienas amerikietis nuoširdžiai tiki, kad jokia blogybė šiame pasaulyje nėra nepataisoma. Jis yra įsitikinęs, kad blogi polinkiai gali būti geru auklėjimu pataisomi ir suvaržomi, kad beveik visos ligos bus greit tobulėjančių medicinos mokslų išgydomos, neturtas pašalinamas laisvos gamybos keliu, o politinė priespauda ir karų pavojai bus nugalėti demokratijos ir pasaulinės organizacijos jėgos pagalba. Europietiškasis pesimizmas greičiausiai ir bus didžiausia priežastis, dėl kurios Europai nesisekė pasauliui vadovauti. Amerikietiškasis optimizmas, vedamas demokratiniu keliu, pasireikš čia kaip didelis pliusas, vykdant šį milžinišką uždavinį.

Deja, šita graži amerikiečių laimingos žmonijos vizija yra drumsčiama fakto, kad žmogus yra mirtingas. Šiame

optimistiškame gyvenimo tempe, rodos, ir mirčiai neturėtų būti vietos. Tačiau ji lieka kaip ir buvusi visos eilės galvojimų kaip didžiausias neišspręstas klausimas . . . O jis sprendžiamas tik Visagalio valia.

DRAMATIŠKA NARKOTIKŲ VARTOTOJO IŠPAŽINTIS

PRANYS ALŠĖNAS

Toronto "Daily Star" laikraštyje Ann Landers skiltyje skaitėme tokį šiurpu sukrečiantį jaunuolio laišką. Jis rašo, kad anksčiau buvęs toje pačioje skiltyje LSD naudotojo laiškas, sukėlęs tarp jo ir jo draugų studentų įvairių komentarų. Kai kurie jų net pasakė: "Tai padeda, pagelbsti man" (Atseit, narkotiko vartojimas jam padedąs). Tada jis norėjęs paskelbti ir savo patyrimą iš tos srities — ko gero, gal ir jis galės kitiems padėti.

Jis esąs 20 metų amžiaus kolegijos studentas. Prieš kurį laiką jis taip pat galvojęs, kad narkotikų panaudojimas gal būt galės padėti jo mąstymui ir apskritai susidaryti geresnę nuotaiką. Porą kartų jis užrūkęs marijuanos ir po to jautęsis gana gerai. Sekantis jo žingsnis į narkotikus buvo LSD. Jis galvojęs, jeigu "pot" (marijuana) pakėlusi jo nuotaiką ir nieko bloga iš to neatsitikę, tai LSD tikrai galėsiąs nors kuriam laikui pakelti jį į aukštumas ir išskraidinti iš šios žemės vargų bei nesėkmių. "Gi patį narkotiką LSD yra taip lengva gauti savo aplinkoje, kad jums gal nes nesinorėtų patikėti".

"Mano pirmoji kelionė ("trip") į šio narkotiko panaudojimą buvo apyblogė, bet antroji — jau bloga, be galo bloga. Gi trečioji — buvo ištisa agonija. Praėjo net trys dienos, man pačiam besiaiškinant, kas aš esu ir kur esu. Ir tai dar, toli gražu, ne viskas. Dabar, kada rašau šį laišką ir kada praėjo nuo narkotiko pavartojimo net du mėnesiai, aš vis dar esu toli nuo normalios būsenos".

"Minioj (tarp studentų jų neperpildytose salėse) aš tebesijaučiu tartum geležimis sukaustytas. Mano savijauta labai bloga. Neklauskite, kodėl ir ko aš bijausi, nes to nei pats nežinau. Mano paprastutis pasikalbėjimas su draugais tuojau priveda prie karštų ginčų. Jei kas nors nesutinka

su mano nuomone, aš perpykstu, sužvėrėju. Gi vėliau pajuntu savyje visišką rezignaciją ir pasidarau be galo prislėgtas, pergyvenu tam tikros depresijos stovį".

Tų depresijų metu visas jo pirmykštis charakteris jį apleidžiąs, ir užkariaujanti visus jo jausmus kažkokia visiškai svetima nuotaika. Jis jaučiasi esąs didžiausias pasaulyje melagis, didžiausias tinginys, niekam netinkantis žmogus ir labiausiai atstumiantis asmuo šioje žemėje. Tada jis pradedąs galvoti, kad, ko gero, jam nedera ir gyventi, gal esą, būtų tinkamesnis pasirinkimas apleisti šį pasaulį — nusižudyti? Po to jis vėl išgirstąs lyg ir paties Dievo balsą, jam tariantį: "Pakentėk, pasistenk viską pernešti ir vėl sugrįžti į normalybę. Kovok, ir laimėsi". Tokių minčių paskatintas, jis lig šiol tebekovojąs, tikėdamas atgauti savo prarastą laimę.

Tačiau jis esąs daug laimingesnis už kitus draugus. Jo tėvai labai geri, suprantantys ir įeina į jo tragišką padėtį. Jis šiuo metu esąs psichiatrinėje priežiūroje ir tikįs, kad vieną dieną pagaliau jis vėl sugrįšiąs į normalią būseną.

Jis rašo, kad Ann Landers atspausdinsianti šį jo laišką ir leisianti pagelbėti kitiems apkvaišusiems atbaidyti nuo tos baisios nelaimės, kuri jam bemaž ko kainavo gyvybę. Po laišku pasirašė "Ex Hippi".

Ann Landers, kaip matome, išspausdino to nelaimingo jaunuolio laišką, nuo savęs pridėdama ilgesnį prierašą, pabrėždama, kad nėra trumpesnio kelio į minčių ir nuotaikos ramybę, kaip tik jieškant jo normaliais takais. Greitesnis kelias į tai, anaiptol, nesąs randamas nei su bonka, nei su piliule, nei adata, nei pagaliau su cukraus gabalėliu, aplaistytu narkotikų skysčiu.

Jauno intelektualo tos srities patirtis

Toronte yra leidžiamas žurnalas "Maclean". Vienas jo redaktorių, jaunas intelektualas Sidney Katzas (žydų kilmės) turįs savo skiltį ir Toronto dienraštyje "Daily Star", kuris medicinos mokslininkų priežiūroje sutiko priimti LSD narkotiko vartotoją, kad paskui galėtų aprašyti savo nuotaikas kalbamame žurnale. Ir jis tai padarė — aprašė. Bet tos jo nuotaikos kalbamame žurnale buvo pasibaisėtinos, tiesiog klaikios. Čia paduodame tik trumą po aprašymų ištraukėlę.

"Jau dvi savaitės praėjo nuo to laiko, kai aš pusę dienos praleidau kaip beprotis. Tos padėties aš buvau įgąsdintas ir ypatingai pribaugintas, kad tik dabar aš galiu pri-

sėsti ir parašyti pilną pranešimą, kas su manim buvo atsitikę. Tačiau ir dabar iš tokio trumpo atstumo, kai tik prisimenu ir savo mintyse pradedu pergyventi tą košmarą, mane prakaitas išpila, ir pradedu labai jaudintis", — rašo Sidney Katzas, pradėdamas savo raportažą.

"Per dvylika valandų gyvenau klaikybių pasaulyje, pergyvendamas ir pragaro kančias ir dangaus ekstazę. Aš niekad negalėsiu pilnai aprašyti, kas su manimi darėsi tos "ekskursijos" metu, kai aš pasiryžau nusileisti į pamišimą. Nėra jokioje kalboje žodžių perduoti jutimams, vizijoms, iliuzijoms, kokias man apreiškė kartais išjungtas, o kartais tik sujauktas mano paties protas.".

"Mačiau, kaip mano žinomų draugų veidai pavirto be mėsos kaukuolėmis ir grėsmingų raganų, kiaulių bei žebenkščių galvomis. Ryškiai spalvotas kilimas po mano kojomis transformavosi į pasakišką gyvos medžiagos masę, atrodančią iš dalies kaip augalai, iš dalies kaip gyvuliai. Paprastas moters škicas — galva ir pečiai staiga atgijo, pradėjo kraipyti galvą ir į mane kritiškai žiūrėti, kartkartėmis pasikeisdama iš moters į vyrą ir vėl į moterį. Jos plaukai ir pakaklė pavirto lizdu alkanų gyvačių, kurios staiga, atrodė, pradėjo pulti mane. Mano paties oda kelis kartus pakeitė išvaizdą ir formą. Man įdavė dažytą kortelę, ir aš pajutau, kad trokštu, nebegaudamas oro. Mano oda tarytum pavirto emaliu. Paglosčiau atvestą šunį, ir mano ranka tarytum apaugo kailiu su storais juodais plaukais.

Dažnai mane apimdavo baisios haliucinacijos, kurių metu jaučiau, kaip mano kūnas eina konvulsijomis ir tiek susitraukia, kad visa, kas iš manęs belieka, tai kietas, koktus asmuo, kažkur kairėje pilvo pusėje apsuptas gelsvai žalsvų garų, kurie tekėjo ant mano kambario grindų. Laikas neteko jokios prasmės. Valandos tarytum susitraukia į minutes, sekundės gi virto valandomis. Kambarys, kuriame buvau, keitėsi su kiekvienu mano įkvėpimu. Paslaptingi įvairiaspalvių šviesų žibėjimais či atsirasdavo, čia vėl dingdavo . . . — tai trumpa jo pergyvenimų ištrauka.

Ir kas daryti?

Tuos baisius narkotikus vartoja ir šiaip visokiausią netvarką (vandalizmą ir kt.) daro, žinoma, dažniausiai šių laikų jaunimas. Ir kas gi dėl viso to reikia daryti? Į tai mėgina atsakyti Mrs. Joan E. Milton laiškų skyriuje:

"Aš nežinau, ar mes begalime padaryti kokią nors įtaką šių laikų jaunimui savo išmintingais žodžiais; bet mes privalome tai daryti, privalome kalbėti į juos, kaip mūsų tėvai darė, kalbėdami į mus.

"Galimas daiktas, kad mes padarėme netvarką šių dienų pasaulyje, kaip ir kiekviena kita generacija yra padariusi, mūsų šių dienų jaunimo žodžiais tariant, bet, mažiausia, mes stengiamės daryti ne bloga, o gera, kad neprarastume tolimesnėms generacijoms mūsų, kaip žmonių, atminimo.

"Vienok ką gi mes kiekvienas, žvilgterėję aplinkui, šiandieną pamatysime? Ką pamatysime mūsų jaunimo elgesyje? — Gi netekėjusias motinas, pavainikius jų vaikus, visiškai palaidą seksualinį gyvenimą ir jo apraiškas už kiekvieno kampo, įvairių rūšių narkotikų vartotojus, visokiausios rūšies "hipius" ir t.t. Ir kas gi visa tai sutvarkys, kas apvalys nūdienę aplinkumą nuo šitokių jaunimo elgesio reiškinių — Kas? Žinoma, esama kiek ir suaugusiųjų, kurie prisideda prie tokios netvarkos darymo . . . Ir čia pat norisi klausti, kur tų suaugusiųjų stiprybė, kur jų charakteris, o kur mūsų visų nuoširdumas — nuoširdesnės ir tvirtesnės pastangos kovai ir pavyzdžiams, kad šių dienų mūsų jaunimą atgrasintume nuo visokio blogio ir juos perauklėtume į gerą — kur?..."

Lietuvių tauta iš amžių glūdumos atsinešė savo žmoniškumo kultūros pradus. Ji buvo žmoniška, konkreti ir suprantama. Ji buvo kaip šiluma, kaip šviesa, kartu veikdama kaip nuolatinė palaima.

Jonas Matulionis

KODĖL NEKARIAVOM?

P. M.

Nepriklausomybės praradimas be karo

Per paskutinius trejus nepriklausomo gyvenimo metus Lietuvai teko pergyventi tris ją pažeminančius įvykius: patenkinti tris jos didžiųjų kaimynų įteiktus ultimatyvius reikalavimus. Priėmus Lenkijos ir Vokietijos ultimatumus, dar buvo išlaikyta Lietuvos nepriklausomybė. Sunkiausia buvo su Sovietų Sąjungos ultimatumu, kuris reiškė bolševikinį Lietuvos valstybės okupavimą. Ir jį priėmus, ir jam ginklu pasipriešinus, Lietuva vis tiek netenka nepriklausomybės. Jo nepriėmus, reikėjo kariauti ir viską pralaimėti. Bet nebuvo laiko nė Sovietų Sąjungos reikalavimams apsvarstyti. Nesant laiko apsispręsti ir pasiruošti gintis, visuomenė nebesiorientavo, kas reikėjo daryti: pasiduoti bolševikų reikalavimams, ar visomis jėgomis gintis ir jų kariuomenės neįsileisti. Ir per keletą valandų bolševikų kariuomenė įsiveržė į Lietuvą. Vyriausybė neapsisprendė kariauti, ir kariuomenė nepasipriešino invazijai. Netekdama nepriklausomybės, visuomenė pergyveno didelį nusivylimą. Kilo daug priekaištų kariuomenei, jos vadams ir vyriausiam ginkluotų jėgų viršininkui valstybės prezidentui ir ministrų kabinetui, nepajėgusiems apsispręsti kariauti. Buvo pokalbiuose priekaištaujama, kad per ilgus metus daug kainavusi, visuomenės remiama ir jos pasitikėjimą turėjusi kariuomenė, kada reikėjo kariauti, net nė šūvio neiššovusi, užleido užpuolikui Lietuvos kraštą ir pati pasidavė jo malonei.

Tą nepasitenkinimą su vis dar kartojamais priekaištais neretai girdime ir išeivijoje, daugiausia jos vyriausioje kartoje. Po daugelio metų pokalbiuose vis dar karčiai prisimenama, kad turėjome kariuomenę, ją išlaikėme, o ji mūsų neapgynė, negarbingai kapituliuodama. Daug kas ir dabar tebemano, kad būtinai reikėjo gintis ir kariauti, nežiūrint aiškiai numatomo pralaimėjimo ir numatomų baisių tautos nuostolių. Jei nebuvo galima kariaujant laimėti ir Lietuvą apginti, tai reikėję kariauti dėl tautos garbės. Tada bent turėtume prieš pasaulį garbingą pasiteisinimą, kad grasinami ir užpulti nepasidavėme ir, kaip garbinga tauta, gynėmės, tik buvome nugalėti.

Tuo klausimu bediskutuojant, daug kas prileidžia, kad, ir negalint rusų kariuomenės sulaikyti, buvo dar išeitis:

reikėjo puolančiam priešui pasipriešinti ir jį sulaikyti, tačiau, nepajėgiant krašto apginti, reikėjo pasitraukti į vakarus ir Vokietijoje internuotis. Panašiai siūlė ir bolševikinio ultimatumo metu tie, kurie gynė reikalą pasipriešinti įsiveržusiai Sovietų Sąjungos kariuomenei. Tai būtų garbingiau, negu karinei jėgai ir suvereninei valstybei be karo pasiduoti priešui okupuoti.

Ar galėjo Lietuva kariauti su Sovietų Sąjunga?

Lyginant ano meto Lietuvos ir Sovietų Sąjungos karines jėgas ir bendrą abiejų pusių karinį potencialą, negalima nė prileisti, kad Lietuvos kariuomenė būtų galėjusi kariauti su Raudonąja armija ir apginti savo kraštą, nors suomiai su ja per tris mėnesius kariavo vadinamo Žiemos karo metu ir su ja sėkmingai kariavo lietuviai 1919 metais. Bet 1940 metais tiek Lietuvos kariuomenė, tiek ir Raudonoji armija buvo jau visiškai kitokios, negu jos buvo 1919 metais. Ir jų ginkluotų jėgų santykis buvo jau visiškai kitoks, Lietuvai labai nepalankus.

Prieš bolševikinę okupaciją Lietuvos kariuomenė susidėjo iš trijų divizijų, kurias sudarė devyni pėstininkų pulkai, trys kavalerijos ir keturi artilerijos pulkai. Juos rėmė technikos daliniai ir su skirtingais uždaviniais karo aviacija. Kariuomenėje vidutiniškai galėjo būti apie 20.000 kareivių.

Nors visą laiką buvo gerinamas karinis apmokymas ir buvo stengiamasi kariuomenę aprūpinti moderniais ginklais, bet dėl tada buvusių aplinkybių bei ekonominių sąlygų nebuvo pasiektas pilnas kariuomenės paruošimas ir jos apginklavimas. Kariuomenei trūko ir kareivių ir karininkų iki pilno karo metui numatyto jos dalinių sąstato. Kariuomenę sudarė sunkiais laikais po Pirmojo pasaulinio karo gimę vyrai, ir jų nebuvo pakankamai kariuomenės daliniams užpildyti. Vis dar jų trūko iki pilno kuopų ir pulkų sąstato. Nesant pakankamai lėšų, kariuomenė negalėjo įsigyti sunkiųjų ginklų: tankų, sunkiosios artilerijos, sunkiųjų bombonešių ir kitų labai brangiai kainuojančių ginklų ir transporto priemonių. Nebūdama motorizuota, ji negalėjo būti labai judri, ir jos daliniai negalėjo būti lengvai perkeliami iš vienos vietos į kitą. Kariuomenės judėjimas, išskyrus raitelius, turėjo taikytis prie pėsčiųjų žygio tempo ir žmonių nuovargio.

Kariuomenės daliniai buvo numatyti papildyti mobilizuotais atsarginiais, kurie, būdami atsargoje, jau atsilieka nuo

reikalingo karinio pasiruošimo. Mobilizuojant buvo numatyta sudaryti dar tris divizijas, kurioms buvo paruošti aprangos ir apginklavimo sandėliai ir atsarginių kareivių, puskarininkių ir karininkų kadrų sąrašai. Bet bolševikų ultimatumo metu jau nebuvo laiko mobilizacijai pravesti ir iš sumobilizuotų kareivių suorganizuoti ir kur reikia pasiųsti numatytus dalinius. Krašto viduje (bazėse) esanti priešo kariuomenė su savo judriais daliniais būtų sutrukdžiusi mobilizacijos pravedimą ir kariuomenės dislokaciją.

Tik Vilniaus ir Kauno įgulose buvo pilni pėstininkų ir kavalerijos pulkai. Kiti pulkai išdėstyti po batalioną priedangai arčiau Lietuvos sienų esančiuose miestuose, kad jie būtų pasiruošę atremti bei sulaikyti iš visur priešo įsiveržimus. Todėl stambių kariuomenės dalinių su jų štabais buvo tik Vilniuje ir Kaune. Kitur miestuose buvo tik po pėstininkų batalioną ir artilerijos grupę. Vilniaus, Kauno ir Alytaus įgulose buvo dar ir po kavalerijos pulką.

Taip išdėstyta kariuomenė buvo daugiau skirta priedangai, bet ji negalėjo ilgai kariauti su dideliais priešo įsiveržusiais vienetais — judriais kariuomenės korpais ir šarvuočių divizijomis. Karo atveju tie atskiri batalionai turėjo būti permesti į jiems numatytas fronto vietas ir veikti pulkų ir divizijų sąstatuose. Tačiau mobilizuotiems vienetams paruošti ir kur reikia perkelti jau reikėjo keletos dienų. Gi bolševikai į Lietuvos pasienį buvo sutraukę dideles jėgas, su kuriomis Lietuvos kariuomenei jau būtų buvę labai sunku kariauti.

Siena tada su bolševikų užimtais kraštais tęsėsi per 500 kilometrų. Toks ilgas frontas gerai tinka puolantiems, kurie gali pasirinkti vietą pulti besiginančią kariuomenę. Bet jis nepalankus besiginantiems. Su nedidelėmis jėgomis toks ilgas frontas yra neapginamas. Jis gali būti lengvai pralaužtas ar apeitas ir besiginantieji apsupti. Prieš bolševikų sutelktas armijas lietuvių pulkai ir divizijos nebūtų galėję ilgai laikytis. Lietuvos kariuomenės daliniai būtų buvę priešo armijų apsupti ir, galimas daiktas, sunaikinti. Ypač Lietuvos kariuomenės padėtį labai apsunkino vadinamose bazėse buvę bolševikų kariuomenės daliniai, kurie buvo į Lietuvą įvesti 1939 m. rudenį pagal jų Lietuvai primestas "sutartis".

Žlugus Lenkijai, kurios rytinę dalį užgrobė bolševikai, Sovietų Sąjunga primetė Pabaltijo valstybėms "savitarpio ap-

sigynimo sutartis", pagal kurias ji į Lietuvą, Latviją ir Estiją įvedė stiprias ginkluotas jėgas. Dėl tos "sutarties" besiderant, Stalinas vertė lietuvius priimti į savo teritoriją 50.000 sovietų kareivių. Bet vėliau pasitenkino dvidešimt tūkstančių. Bet iš tikrųjų niekas negalėjo jų skaičiaus patikrinti, ir buvo tikra, kad jų sudarytose "bazėse" kariuomenės buvo daugiau. Taigi bolševikai keliose savo įgulose Lietuvoje turėjo kariuomenės daugiau, negu jos turėjo Lietuvos valstybė. Tas bolševikines įgulas sudarė tankų divizijos ir kiti šarvuoti bei motorizuoti daliniai, kurie buvo išdėstyti strateginėse vietose: N. Vilnioje, Vilniuje, Alytuje, Prienuose ir Gaižiūnų poligone. Tai buvo didelės Sovietų Sąjungos jėgos, daug galingesnės už visą Lietuvos kariuomenę. Karui prasidėjus, ta šarvuota ir motorizuota sovietinė kariuomenė bet kurioje fronto dalyje būtų puolusi galinga ugnimi lietuvius karius iš užpakalio, dėl ko nė pasitraukti nebūtų buvę galima. Taip pat tie tankų daliniai būtų galėję pulti įvairiose vietose stovinčius lietuvių kariuomenės dalinius, neleisdami jiems pasitraukti.

Aplamai kautynėse pasitraukimas yra sunki jų fazė, sunkesnė už puolimą ar gynimąsi. Pajutęs vykdomą pasitraukimą, priešas stipriomis jėgomis užgula pasitraukiančiuosius, juos iš užpakalio naikindamas. Traukiamasi daliniams kooperuojant. Dalis dalinio, užėmusi gynimosi poziciją, priešą prilaiko nuo jo greito slinkimo pirmyn, kita gi dalis tuo metu skubiai pasitraukia ir užėmusi naują poziciją, prilaiko puolantį priešą, atpalaiduodama kitą dalį pasitraukimui. Bet pasitraukiantiems nevisur yra gamtos uždangų bėgant pasislėpti nuo priešo ugnies. Bėgdami kareiviai pavargsta. Visi taikosi trauktis, kur jiems būtų saugiau, nebeišlaikydami jiems nustatytų barų. Jei besitraukiantieji pėstininkai yra persekiojami motorizuotų dalinių, jiems gali būti atkirsti pasitraukimo keliai. Priešo ugnyje besitraukiant, jo artilerija apšaudo jo pasitraukimo plotą, o kulkosvaidžiais bėgančius šaudo iš užpakalio. Priešo tankai gali slinkti pirmyn kelis kartus greičiau už jų persekiojamus pėstininkus ir gali juos sunaikinti. Aplamai kautynių sąlygomis galima trauktis tik nedidelius nuostolius. Priešui iš užpakalio su stipria ugnimi spaudžiant, tolimas atsitraukimas yra sunkiai įmanomas. Lengviau trauktis nakties metu.

Iš šių samprotavimų apie pasitraukimą matome, kad Lietuvos kariuomenės daliniai, susikovę su įsiveržusia bolševi-

kų kariuomene, nebūtų galėję pasitraukti į vakarus skersai visą Lietuvą. Jie būtų buvę daug stipresnės užpuoliko kariuomenės ir iš bazių jiems kelią pastojusių šarvuotų divizijų sunaikinti. Šarvuoti bei motorizuoti stambūs bolševikų kariuomenės daliniai būtų galėję atkirsti pasitraukimo kelius ir mūšiuose nedalyvavusiems įvairiose Lietuvos vietose buvusiems atskiriems batalionams. Lengviau į Vokietiją būtų galėję pasitraukti tik vakarinėje Lietuvos dalyje — Tauragėje, Žemaičių Naumiestyje, Varniuose, Vilkaviškyje, Seredžiuje ir Marijampolėje stovėję pėstininkų batalionai ir artilerijos grupės, žinoma, jei jie nebūtų buvę pasiųsti į frontą ir jei jie iš karto būtų pradėję trauktis. Daugumos gi kitų kariuomenės dalinių pasitraukimą bolševikų tankai bei motorizuoti daliniai ir jų stipri aviacija būtų galėję sutrukdyti.

Į frontą prieš bolševikus pasiųsti lietuvių kariuomenės daliniai būtų turėję kautis labai nelygioje kovoje, ir ilgai kautis jie nebūtų galėję. Nežiūrint, kaip jie būtų narsiai bekovoję, jiems nebuvo galimumų laimėti prieš dešimteriopai didesnę bolševikų kariuomenę ir nepaprastai didelę priešo ginklų (tankų, artilerijos, aviacijos ir kt.) persvarą.

Svarstant kovų su bolševikų kariuomene galimumą, daug kas prisimena narsiąją suomių kariuomenę, kuri 1939-40 metų žiemą kovojo su daug didesne bolševikų kariuomene ilgiau kaip tris mėnesius. Bet suomių kalbamu atžvilgiu padėties negalima lyginti su Lietuvos padėtimi. Tiesa, ir Suomija turi su Sovietų Sąjunga labai ilgą sieną, o karo atveju — ilgą frontą. Bet didžioji tos sienos dalis eina pelkynais su tūkstančiais ežerų ir nepereinamais miškais, per kuriuos rusai negalėjo sėkmingai pulti. Tik pietinė jų sienos dalis tarp Suomių Įlankos ir Saimos ežero sudarė pagrindinę fronto dalį. Bet tą uolotą dalį, dengiamą didžiulio dvigubo morenų pylimo, suomiai buvo iš anksto sutvirtinę bei paruošę gynimuisi — pravedę vadinamą Manerheimo sieną, kuri buvo pačios gamtos sąlygų bei suomių darbo sutvirtinta ir todėl lengvai ginama. Nors vadinamame Žiemos kare suomiai parodė retą narsumą ir padarė Raudonajai armijai didelių nuostolių, tačiau nelygiame kare, netekę savo teritorijos dalies, jie buvo priversti prašyti taikos. Nusileisdami rusams, taikos sutartimi jie neteko 10% savo dirbamos žemės ir pramonės, 11% savo miškų, kasyklų, didelio savo teritorijos ploto ir, be to, sumokėti labai dideles

reparacijas sovietams. Bet vis tiek jie savo nepriklausomybę apgynė.

Lietuva gi, panašių gamtos kliūčių, kurios palengvintų gintis nuo priešo, neturi. Jos labai ilga siena nuo Latvijos sienos iki Seinų mažai kariuomenei beveik neįmanoma apginti. Valstybė su kelių divizijų kariuomene negali kariauti su valstybe, taikos metu turinčia apie 170 divizijų ir daug kitokių karinių dalinių, gausiai aprūpintų sunkiaisiais ginklais. Tomis sąlygomis karas su Sovietų Sąjunga būtų buvęs didžiosios Lietuvos kariuomenės dalies — kareivių ir karininkų — pražudymas ir bolševikams proga pritaikyti visam kraštui žiaurias represijas ir išnaikinti kiek galima didesnei energingiausių gyventojų daliai, kaip jie padarė tame pat kare užimtoje Rytinės Lenkijos dalyje.

Apsigynimo atžvilgiu ginkluotas lietuvių kariuomenės pasipriešinimas bolševikams su pralaimėjimu, atsižvelgiant į jame sudedamas aukas, nebūtų buvęs pateisinamas. Jame būtų buvę netekta dalies vienerių metų gimimo kariuomenėje esančių vyrų, didelės dalies karininkų ir puskarininkių, vis tiek Lietuvos nepriklausomybės neapginant ir neišvengiant bolševikinės okupacijos. Kariuomenės pasipriešinimas būtų išplitęs į didesnį ar mažesnį visos tautos pasipriešinimą, į jį įtraukiant šaulius ir į kariuomenę nepašauktus atsarginius kareivius ir karininkus, savanoriškai stojančius ginti tėvynės. Kariuomenės ir kartu visos tautos pralaimėjimas bolševikiškam priešui būtų buvęs tautai labai skaudus ir nuostolingas. Tautai būtų tekę patirti ne tik didelius žuvusiųjų nuostolius, bet ir žiaurias bolševikų represijas, kurias jau sunku apskaičiuoti: persekiojimus, trėmimus ir aplamai tautžudystę, kokia buvo pritaikyta Pavolgio vokiečiams, bolševikų užimtai Lenkijos daliai ir kitoms jų okupuotoms tautoms. Visi gyvi išlikę kariai būtų tapę bolševikų belaisviais. Jų daugelį būtų greičiausiai ištikęs lenkų karių likimas Katyne arba į bolševikų nelaisvę prie Stalingrado patekusios vokiečių šeštosios feldmaršalo Pauliaus armijos likimas.

Svarstant ar kalbant apie galėjusį įvykti karą su bolševikais, paprastai prileidžiama, kad lietuviai, neatlaikydami bolševikų puolimo, būtų pasitraukę į Vokietiją. Bet čia lieka neatsakytas klausimas, ar vokiečiai būtų jiems leidę peržengti savo sieną. Kaip žinome, vokiečiai turėjo su Sov. Sąjunga Pabaltijo pasidalinimo slaptą sutartį, ir jie vieni kitiems pagelbėjo. Vokiečiai tuo metu nebūtų darę ką nors,

kas būtų buvę priešinga jų pačių ir bolševikų interesams.

Bolševikų lietuvių naikinimas iš dalies sutapo su vokiečių nacių planais. Pagal Rosenbergo paruoštus ir jo vėliau vykdytus planus Lietuva priklausė būsimosios Vokietijos teritorijai. Po karo ji turėjo virsti Vokietijos dalimi. Turėjo būti suvokietinta tik Lietuvos žemė, bet ne lietuvių kraujas. Ji turėjo būti apgyvendinta vokiečių kraujo žmonėmis, o lietuviai turėjo nuo tos žemės dingti. Jiems, po karo išlikusiems, buvo numatyta vieta kažkur toli Rusijos rytuose. Vokiečių nacių interesai reikalavo, kad po bolševikinės Lietuvos okupacijos mažiau išliktų lietuvių, kad jų energingiausi nebepasirodytų ir nebetrukdytų kolonizuoti Lietuvos žemes. Žinant, kas darėsi nacių koncentracijos stovyklose, negalima visiškai atmesti prileidimo, kad lietuvių-rusų karo atveju vokiečiai būtų linkę leisti ir net pagelbėti bolševikams sumažinti lietuvių skaičių panašiai, kaip bolševikai karo su vokiečiais metu, susilaikydami ir net kiek atsitraukdami Varšuvos fronte, palengvino vokiečiams tada naikinti Varšuvoje prieš vokiečius sukilusius lenkus.

Jei vokiečiai ir būtų įsileidę Lietuvos kariuomenės dalį, ji būtų buvusi bendra tvarka internuota, ir jos likimas nebūtų buvęs lengvas. Greičiausiai pradžioje ji būtų buvusi panaudota darbams, kaip vokiečiai naudojo kitų tautų belaisvius. Nebeveikiant Lietuvos valstybei su kitų pripažįstama vyriausybe, nebūtų kas gina lietuvius pagal tarptautinius nuostatus. Internuota Lietuvos kariuomenė būtų buvusi vėliau išskirstyta po kariaujančius Vokietijos kariuomenės dalinius ar kitaip palenkta karinei tarnybai, kaip naciai vėliau padarė su daugeliu į Vokietiją patekusių lietuvių.

Apskritai sunkiais laikais, tautai patenkant į nedraugingos ir imperialistinės valstybės okupaciją, yra pražūtinga išsiskirstyti. Tautos mažos dalys, atskilę nuo jos visumos ir išsiskirstę po kitas valstybes, negali dalyvauti kovoje prieš tautai taikomą priespaudą ir ištirpsta kitų tautų tarpe. Sunkiais laikais, tautai netenkant nepriklausomybės, jos išlikimas reikalauja kiek galint laikytis vienoje vietoje (viename valstybiniame vienete) ir neišsibarstyti.

Pasipriešinimo reikšmė pasaulio opinijai

Daug kas pasipriešinimo bolševikų invazijai reikalingumą motyvuoja tuo, kad, Lietuvos kariuomenei ginantis nuo bolševikų, laisvojo pasaulio tautos būtų pamatę, kad Lietuva ne savo noru įsijungė į Sovietų Sąjungą, o buvo jos ka-

riuomenės okupuota. Tokiu atveju ji būtų pelniusi kitų tautų simpatijas ir jų palankumą, jai vėliau siekiant nepriklausomybės. Tai buvo gal svarbiausias motyvas Lietuvai gintis nuo bolševikų invazijos. Bolševikai, ginklo jėga pavergę Lietuvą, nebūtų galėję suvaidinti savanoriško jos įsijungimo į Sovietų Sąjungą ar bent jų toks suvaidinimas būtų buvęs mažiau įtikinamas.

Bet ir to motyvo kariauti su bolševikine kariuomene efektyvumas yra apribotas dviejų aplinkybių: viena, tada visą Vakarų ir Vidurio Europą apėmusio karo audroje Lietuvoje įvykęs trumpas ir riboto masto karas ne visų būtų buvęs pastebėtas ir tinkamai suprastas: sovietų propaganda būtų to karo buvimą savaip išaiškinusi ir nustelbusi, savaip Lietuvą apkaltinusi, ir, nesant kam jų melams atremti, daug kas Vakaruose būtų jiems patikėjęs; antra, sovietų melas apie Lietuvos savarankišką įsijungimą, ir be karo, buvo greitai kitų reikiamai suprastas. Sovietų per trumpą laiką likviduotas Lietuvos kariuomenės pasipriešinimas, jei toks būtų buvęs, nebūtų padaręs įtakos Vakarų nuomonei daugiau, negu ilgai užsitęsusios lietuvių partizaninės kovos, kurioms laisvi išlikę Vakarų valstybininkai nepridavė daug reikšmės ir greitai jas pamiršo. Kaip patys matome, lietuvių partizanų didvyriškos kovos Vakarų visuomenėje nėra tinkamai įvertinamos.

Pasipriešinimas bolševikų invazijai — garbės reikalas

Nesipriešinimas ginklu sovietinei okupacijai daugelio smerkiamas kaip negarbingas be karo pasidavimas priešui. Nekariaudami neapgynėme tautos garbės. Prikišama, kad daug Lietuvai kainavusi kariuomenė, priešui puolant, jos negynė, užleido jam savo kraštą ir pati negarbingai pasidavė. Daug kas mano, kad kariuomenė neturėjusi vengti kariauti, nors jai ir grėsė aiškus pralaimėjimas. Prieš tokį kariuomenės vengimą karo kai kas patetiškai primena legendinį Pilėnų gynėjų pavyzdį, rodantį, kaip lietuviai senovėje, negalėdami pilies apginti, visi žuvo, patys vieni kitus iššudydami, bet gyvi nepasidavė kryžiuočiams vergauti. Kai kas nevengia deklamuoti, kad ir mūsų atveju garbingiau buvo kariauti ir žūti, negu pasiduoti mūsų kraštą užpuolusio priešo okupacijai. Taip garbės klausimu kai kur emocingai motyvuojant, nevisada realistiškai įvertinamos iš to susidarančios pasekmės.

Viduriniuose amžiuose kilmingųjų ir tarptautiniuose santykiuose garbė vaidino tikrai didelį vaidmenį, ką matome

iš dažnų dvikovų ir jieškojimo progų pasireikšti savo narsumu ir jį kitiems pademonstruoti. Tačiau šiais laikais, ginklams pasikeitus ir individualaus kario reikšmei sumažėjus, narsumo garbės motyvas tarsi nubluko. Juo jau taip dažnai nebeoperuojama, ir garbės klausimas kitaip suprantamas ir kitaip sprendžiamas. Ir individualiai garbės jieškoma jau nebe savo narsumą rodant, o savo kūrybingumu, protingumu, vertingomis charakterio savybėmis, turtingumu, nors ir tai dažnai jau laikoma tik tuštybe. Demokratiškumas taip pat nepalankus asmens norui prasikišti savo garbingumu. Dėl įžeistos garbės šiais laikais jau nesigriebiama karo. Pasikeitė vertybės. Ir garbingumo vertybė jau kitaip vertinama. Karas yra pasiekęs tokį baisų naikinamumą ir atneša žmonijai tokių baisių nelaimių, kad atskirų individų ir net tautos garbe karo jau nebegalima motyvuoti.

Atskiros tautos nevienodai vertina garbės reikalą. Apie Balkanų tautas sakoma, kad jų žmonės turi stiprų garbės supratimą ir stipriai reaguoja į jos pažeidimą. Sako, kad prancūzai tebepyksta ant amerikiečių, kad šie juos išlaisvino iš vokiečių okupacijos, o nesudarė progos jiems patiems iš nusilpusių vokiečių išsilaisvinti. Čekoslovakai buvo lenkų smerkiami, kad jie negarbingai pasidavė dar prieš karą vokiečiams. Lenkai Hitleriui nepasidavė, tačiau savo garbės neapgynė — negarbingai pralaimėjo. Jų kariuomenė, kuria jie didžiavosi, pasirodė nepajėgi kariauti, nes nelaimėjo nė vieno didelio ir reikšmingo mūšio ir buvo per trumpą laiką sumušta. Tačiau tvirtinama, kad jų atskiri daliniai parodė didelį narsumą, ypač kada jų raiteliai kai kur kardais puolė vokiečių artėjančius tankus, bandydami pro jų matymo plyšelius kardais sunaikinti jų vairuotojus. Tačiau jų žuvimas tokiose kautynėse, nors ir rodo jų didelį narsumą, buvo beviltiškas ir desperatiškas veiksmas, nes ten jau nebuvo jokio galimumo ką nors iškovoti ar mūšį laimėti. Gi žuvimas be jokios vilties ką nors laimėti tautai yra jai nuostolingas. Šiandieną suprantama, kad daug svarbiau dėl tautos gyventi, negu dėl jos žūti be reikalo.

Lietuvos vyriausybei 1938 ir 1939 metais priėmus Lenkijos ir Vokietijos ultimatumus, nebuvo jaučiamas toks nusivylimas negarbingu lietuvių nusileidimu, nes buvo suprantama, kad Lietuva, nepriėmusi kalbamų ultimatumų, nebūtų pajėgusi apsiginti ir būtų buvusi vienos ir kitos tų didelių valstybių okupuota. Tada negarbingas ultimatumų priėmimas

buvo labiau priimtinas, negu, garbingai besiginant, pastatymas Lietuvos likimo į didžiausią pavojų.

Mes prasilenkiame ir su prancūzų garbės supratimu, kuris mūsų sąlygoms netinka. Negalėdami Lietuvos likimo patys vieni išspręsti, mes kaip tik tikimės atgauti nepriklausomybę, tik su kitų valstybių pagalba. Ir to mes nelaikome savęs pažeminimu.

Kaip atskiro asmens, taip ir tautos garbingumas yra vertingas jų atžvilgis, pagrįstas garbės vertybe. Kiekvienas savo tėvynę mylintis žmogus rūpinasi savo tautos garbe ir, reikalui esant, ją gina. Tačiau, kur kyla grėsmė pačiai tautos egzistencijai, pirmoje eilėje jau dėl jos kovojama.

Mes gėrimės ir didžiuojamės Romo Kalantos ir kitų tuo metu juo pasekusių pasiaukojimu, kurį jie parodė susidegindami, kad efektingai iš okupanto pareikalautų Lietuvai laisvės. Tačiau jų paaukojimo savo gyvybes negalime suvisuotinti ir pratęsti iki didelės masės individų, sakykim, kariuomenės dalies paaukojimo, nieko iš to nelaimint. Vargu ar daug kas su tokiu vado prestižu norėtų įeiti į istoriją.

Iš istorijos žinome Spartos karalių Leonidą, kuris su tūkstančiu vyrų išėjo sulaikyti didžiulės persu kariuomenės Termopilų tarpukalnėje. Nors persai, graiko išdaviko padedami, surado aplinkinį kalnuose praėjimą ir apsupo Termopilų gynėjus, tačiau jie iš mūšio nepasitraukė ir visi iki vieno žuvo. Bet jie nesitraukė iš mūšio vietos ne dėl garbės ir ne iš desperacijos, o tik atlikdami savo pareigą Graikijai — sulaikydami kiek galima ilgiau priešą, kad graikai galėtų susimobilizuoti, pasiruošti stotį į mūšį ir sumušti įsiveržusią persų kariuomenę. Termopilų gynėjai laimėjo žūdami. Gi Lietuvos kariuomenei tokio lemiamo uždavinio nebuvo. Bandydama kariauti su Raudonąja armija, ji būtų žuvusi, be jokios perspektyvos laimėti ar pagerinti Lietuvos padėtį. Priešingai, ji žūdama būtų tik labiau apsunkinusi Lietuvos padėtį, iš niekur tuo metu jokios pagalbos nesulaukdama. Nieko nelaimėdama, ji būtų turėjusi didelių nuostolių — būtų pražudžiusi daug Lietuvai reikalingų energingų vyrų ir tuo būdu ji būtų tik susilpninusi bei apsunkinusi Lietuvos ateitį. Kariuomenės uždavinys yra kraštą ginti, bet į jos uždavinius neįeina dėl garbės aukoti jaunų žmonių gyvybes. Sunkiais laikais tautai svarbiau turėti žmonių, kurie ne tiek dėl jos žūtų, kiek dėl jos gyventų, jai dirbtų ir pagelbėtų jai išlikti.

Gal daug kas nesmagiai prisimena, kad nebuvo išnaudota proga pelnyti savo tautai didvyriškos tautos vardą. Dėl to šiandieną daug kas gali patetiškai ir efektingai argumentuoti, įrodinėdamas, ko mes netekome nekariaudami. Daug kas, užsienyje gyvendamas, didžiuojasi kovose žuvusių partizanų skaičiais ir jų narsumu. Bet kitiems atrodo, kad būtų geriau, jei jie šiandieną dar gyventų, padidintų tautos atsparumą ir sustiprintų frontą kovoje prieš lietuvių tautos nutautinimą.

Iš tolimesnės perspektyvos

Iš keturiasdešimt metų perspektyvos žiūrint, neatrodo, kad būtų motyvų smerkti ano meto Lietuvos vyriausybę, ano meto sąlygomis neapsisprendusią atmesti Sovietų Sąjungos patiektus ultimatyvius reikalavimus ir ginklu pasipriešinti jos kariuomenei. Suprantama, tai buvo blogis, kurį priimant buvo išvengta dar daug kitų betarpiškai gresiančių padarinių — dar didesnio blogio. Pasipriešinimo garbei laimėti būtų buvusi per aukšta kaina, kurią lietuvių tauta būtų turėjusi sumokėti. Nedidelės tautos didelio skaičiaus savo žmonių paaukojimas daugiausia tik dėl garbės, nesant jokios perspektyvos apsiginti, ateityje nebūtų buvęs pateisinamas ir būtų vertinamas kaip viena didžiųjų nelaimių, panašiai kaip mes vertiname vėlesnį partizanų kovų pralaimėjimą. Nepriklausomybės netekimo nelaimė būtų buvusi dar papildyta karo pralaimėjimo nelaimės su visomis jo pasekmėmis.

Priekaištaudami anų laikų valstybės ir kariuomenės vadams dėl nepasipriešinimo bolševikų invazijai, mes, nuo bolševikų okupacijos pabėgę išeiviai, pamirštame, kad mūsų visų — senų ir jaunų, vyrų ir moterų, karių, mokytojų, ūkininkų, darbininkų ir visų verslų bei profesijų lietuvių — buvo ta pati pareiga nesitraukti iš tėvų žemės, nepalikti okupantams tautos, nepalikti savo vietos atėjūnams, ateinantiems mūsų tautos ir žemės surusinti. Daugumos išeivių pavojaus metu laisvas iš savo žemės pasitraukimas — palikimas savo tautos ir savo žemės pavojingiausiu metu — garbės požiūriu, atvirai kalbant, nebuvo garbingesnis, kaip ir kariuomenės be mūšio kapituliavimas. Ko kariuomenė negalėjo apginti karo lauke, tą turėjo ginti ir išlaikyti visa tauta visame savo gyvenime. Tik taip vertindami mūsų visų padėtį, mes teisingiau suprasime ano meto mūsų tautos tragediją, kurioje kiekvienas, jau niekam nepriekaištaudami, atpažinsime savo dalį.

PAVERGTIEJI LIETUVIAI, LATVIAI IR ESTAI REIKALAUJA NEPRIKLAUSOMYBĖS

Per jungtinį JAV Pabaltiečių komitetą Amerikoje gautas 45 pabaltiečių pasirašyto rusų ir anglų kalbomis parašyto memorandumo tekstas Pabaltijo valstybių nepriklausomybės atstatymo reikalu.

Sovietų Sąjungos vyriausybei,
Federacinės Vokietijos vyriausybei,
Demokratinei Vokietijos respublikai,
Atlanto Chartą pasirašiusių valstybių vyriausybėms,
Generaliniam Jungtinių Tautų sekretoriui p. Kurtui Waldheimui

Sovietinėje teisėje terminas nacionalinis suverenumas taikomas tautai, turinčiai visas teises, visą politinę laisvę, įskaitant realią galimybę pilnai apspręsti savo likimą, ypač galimybę sudaryti nepriklausomą savo valstybę. Nacionalinė nepriklausomybė reiškiasi politine, teritorine, kultūrine, kalbine nepriklausomybe ir valstybe, turinčia pilnas suverenines teises visame socialiniame gyvenime. Visos šios teisės turi būti pilnai įgyvendintos.

Nacionalinis suverenumas negali būti nei duotas, nei atimtas — jis gali būti tiktai sunaikintas arba atstatytas.

Leninas 1919 m. pripažino egzistenciją Estijos, Latvijos ir Lietuvos, kurios tada atsiskyrė nuo imperinės Rusijos. Sov. Sąjunga 1923 m. su tomis valstybėmis sudarė taikos sutartis, tuo pačiu pripažindama de jure Baltijos valstybes. Leninas Sov. Sąjungos vyriausybės vardu visiems laikams atsisakė visų suvereninių teisių į Estiją, Latviją ir Lietuvą. Tačiau po devyniolikos metų Stalinas ir Hitleris pažeidė tų valstybių suverenumą. Šių metų rugpiūčio 23 dieną suėjo 40 metų nuo pasirašymo Molotovo-Ribbentropo sutarties, kurios įgyvendinimas reiškė Estijos, Latvijos ir Lietuvos nepriklausomybės galą.

Vokietija ir Sov. Sąjunga 1939 m. rugpiūčio 23 d. pasirašė nepuolimo sutartį ir slaptą protokolą, liečiantį Rytų Europos padalinimą į vadinamąsias įtakos sferas. Slaptų Molotovo ir Ribbentropo pasitarimų tikslas buvo nuspręsti li-

kimą Suomijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Besarabijos ir šiaurinės Bukovinos. Suomija, Estija ir Latvija turėjo tekti Sov. Sąjungai, o Lietuva Vokietijai.

Sov. Sąjunga ir Vokietija 1939 m. rugsėjo 28 d. pasirašė draugystės sutartį, kurioje, tarp kitų dalykų, nustatė atitinkamas savo sienas. Ši sutartis pakeitė slaptąjį rugpiūčio 23 d. protokolą ta prasme, kad Lietuva taipgi turėjo atitekti Sov. Sąjungai, išskyrus sritį už Šešupės, kuri, reikalui esant, gali būti užimta vokiečių kariuomenės.

Maskva 1940 m. birželio 15-17 dienomis tokią reikalo situaciją sudarė, kai Raudonoji Armija okupavo Lietuvos, Latvijos ir Estijos teritorijas, įskaitant ir tą Lietuvos sritį, kuri turėjo tekti Vokietijai. Vokietijos ambasadorius von Schulenbergas ir Molotovas 1941 m. sausio 10 d. pasirašė naują slaptą protokolą, liečiantį minėtą Lietuvos sritį. Pagal tą naują protokolą, Sov. Sąjungai perleidžiama ir vakarinė Šešupės sritis, bet už tai Maskva įsipareigojo sumokėti Berlynui 7.5 milijono aukso dolerių, t.y. 31.5 milijono vokiškų markių ekvivalentą.

Molotovo-Ribbentropo sutartis buvo didžiausių istorijos tironų Stalino ir Hitlerio suokalbis, priešingas taikai ir žmonijai, kuris davė pagrindą antrajam pasauliniam karui. Dėl šios priežasties rugpiūčio 23-ąją laikome gėdos bei niekšybės diena.

JAV prezidentas Rooseveltas ir D. Britanijos min. pirmininkas 1941 m. rugsėjo 14 d. pasirašė Atlanto Chartą, susidedančią iš 6 paragrafų. Antrasis paragrafas sako, kad nei JAV, nei D. Britanija nesutiks su teritoriniais pakeitimais, kurie nesiderina su laisvais gyventojų interesais tose teritorijose. Trečias punktas pripažįsta teisę visoms tautoms apspręsti savo valdžios formą ir įgyvendinti suvereninę apsisprendimo teisę, kuri anksčiau joms buvo atimta jėga.

Sov. Sąjunga prisijungė prie tos Chartos 1941 m. rugsėjo 24 d. Maskva savo deklaracijoje pareiškė, kad vidaus reikaluose ji laikosi apsisprendimo principo, palikdama kiekvienai tautai teisę į valstybinę nepriklausomybę bei teritorinę pilnybę ir teisę į socialinę sistemą, kurią žmonės pasirinktų kaip reikalingą ekonominiam ir kultūriniam šalies augimui.

Reikia betgi prisiminti, kad, sutinkamai su tarptautine teise, neįmanoma tautai apspręsti savo likimo, jei kraštas yra okupuotas svetimos kariuomenės. Tai pabrėžta ir Lenino

Taikos Deklaracijoje, kuri sako: jei tauta neturėjo laisvų rinkimų galimybės be svetimos kariuomenės arba svetimos galybės įtakos, prijungimas tos teritorijos prie kitos valstybės yra aneksija, t.y. užėmimas jėga.

Muencheno pasitarimų, įvykusių 1938 m. rugsėjo 25 d., pasekmės buvo panaikintos Vokietijos pralaimėjimu kare. Bonos vyriausybė, atsiliepdama į Čekoslovakijos gyventojų pageidavimus, pareiškė, kad Muencheno sutartis yra negaliojanti nuo jos pasirašymo momento.

Bet Molotovo-Ribbentropo sutartis, atrodo, teisiškai tebėra galiojanti. Mes manome, kad tyla šiuo klausimu reiškia jog likusioji pasaulio dalis pritaria praeities, dabarties ir ateities agresoriams.

Mes prašome Sov. Sąjungą paskelbti pilną Molotovo-Ribbentropo sutarties tekstą kartu su visais slaptais protokolais. Mes norime pabrėžti, kad sovietinė vyriausybė savo taikos sutartyje nėra atsisakiusi slaptos diplomatijos. Taip pat mes prašome deklaruoti, jog Molotovo-Ribbentropo sutartis yra negaliojanti nuo pat jos pasirašymo momento.

Mes prašome, kad tai viešai paskelbtų Federacinė Vokietijos Respublika ir Demokratinė Vokietijos Respublika. Taip pat mes prašome jų pagalbos paveikti sovietinę vyriausybę panaikinti sutarties pasekmes, būtent, atitraukti savo kariuomenę iš Baltijos valstybių. Tam tikslui galėtų būti sudaryta speciali komisija iš Maskvos, Bonos ir Rytų Berlyno vyriausybių atstovų.

Mes prašome Atlanto Chartą pasirašiusius prisiminti moralinę atsakomybę ir pasmerkti Molotovo-Ribbentropo sutartį bei jos pasekmes. Norime atkreipti dėmesį į faktą, kad veiksmas tada nėra vidaus reikalas, kai jis efektyviai graso taikai bei saugumui, žiauriai nusikalsta priimtom tarptautinėm normom. Asmenų ir tautų laisvo apsisprendimo principas pripažįsta daugelį metodų kovoje prieš kolonializmą, kuris laikomas tarptautiniu nusikaltimu. Dėlto žmonės visame pasaulyje remia išsilaisvinimo karus. Be to, sutinkamai su tarptautinių teisių deklaracija, kiekvienas kraštas yra įpareigotas skleisti bei remti lygybės ir laisvo apsisprendimo principų įgyvendinimą.

Mes prašome generalinį Jungtinių Tautų sekretorių, kad ši tarptautinė organizacija imtų svarstyti Molotovo-Ribbentropo sutartį bei jos pasekmes. Jungtinės Tautos yra Tautų Sąjungos įpėdinės, ir, prieš Molotovo-Ribbentropo sutarties

įgaliojimą, Latvija, Estija ir Lietuva buvo pilnateisės bei aktyvios Tautų Sąjungos narės. Dėlto Jungtinės Tautos teisiškai yra taip pat atsakingos už Baltijos valstybių likimą.

Norime priminti, kad laisvo apsisprendimo principas yra patvirtintas tarptautiniuose dokumentuose, kaip pvz. reikšmingoje Jungtinių Tautų deklaracijoje, liečiančioje kolonijinių teritorijų ir jų gyventojų nepriklausomybę (psl. 1, 13, 55, 76), kuri buvo balsuojama visumos posėdyje 1960 m. gruodžio 14 d. Jungtinių Tautų visumos posėdis 1965 m. gruodžio 20 d. rezoliucijoje pasisakė už kolonijinių sričių teisę į nepriklausomybę, o tarptautinėje 1965 m. gruodžio 21 d. konferencijoje — prieš visas rasinės diskriminacijos formas. Be to, yra tarptautinė žmogaus teisių deklaracija, paskelbta 1966 m. gruodžio 16 d., ir tarptautinių teisių deklaracija, paskelbta 1970 m. spalio 24 d. Tie ir kiti tarptautiniai Jungtinių Tautų dokumentai patvirtina žmonių teises į lygybę ir laisvą apsisprendimą.

Tai reiškia:

kad visos tautos turi teisę apspręsti savo likimą, t.y. laisvose sąlygose nustatyti savo vidaus ir užsienio politiką be jokios svetimos įtakos, puoselėti pagal savo nusistatymą politinį, ekonominį, socialinį ir kultūrinį gyvenimą;

kad kiekviena tauta turi teisę nuspręsti, kaip naudoti bei paskirstyti savo išteklius;

kad kiekvienos šalies pareiga puoselėti lygybės ir laisvo apsisprendimo principus, kaip nurodyta Jungtinių Tautų Chartoje;

kad lygybės ir laisvo apsisprendimo principai turi būti pagrindiniai ir baigminiuose Europos saugumo bei bendradarbiavimo konferencijų dokumentuose.

Kaip Jūs žinote, Pone Generalini Sekretoriau, minėtieji tarptautiniai dokumentai, kurie yra privalomi, nėra paisomi kai kurių Jungtinių Tautų narių. Mes prašome sekančioje visumos sesijoje iškelti Estijos, Latvijos ir Lietuvos klausimą, primenant, kad šių tautų žmonėm yra atimta teisė bei galimybė apspręsti savąjį likimą.

1979 m. rugpiūčio 23 d.

Pasirašė: Romas Andrijauskas, Stasė Andrijauskienė, Alfonsas Andriukaitis, Edmundas Bartuška, Bitauskas Bastno, Vytautas Bogušis, kun. Vladas Bobinas, Romas Vitkevičius, Jonas Volungevičius, Jonas Dambrauskas, Jonas Eišvidas, Ri-

mas Žukauskas, Ivars Žukovskis, Alfreds Zaideks, Juris Zamelis, Liutauras Kazakevičius, Leonas Laurinskas, Rimas Mažukna, kun. Mocius, Mart Niklus, kun. Napoleonas Norkūnas, Sigitas Paulavičius, Angelė Paškauskienė, Kęstutis Povilaitis, Jadvyga Petkevičienė, Jonas Protusevičius, Sigitas Randis, Endel Ratas, Henrikas Sambore, Julius Sasnauskas, Eleonora Sasnauskaitė, Algis Statkevičius, Kęstutis Subačius, Enu Tarto, Antanas Terleckas, Erik Udam, Intas Calitis, Petras Cidzikas, Arvydas Čekanavičius, Vladas Šakalys, Jonas Šerkšnas, Zigmas Širvinskas, Mečislovas Jurevičius, kun. Virgilijus Jaugelis.

Rusų disidentų prierašas

Baltijos respublikos — Lietuva, Estija ir Latvija buvo jėga inkorporuotos į Sovietų Sąjungą, visai neatsižvelgiant į tų šalių gyventojų norus. Tiesą sakant, tai buvo pasekmė sovietinės kariuomenės okupacijos.

Būdami ištikimi lygių teisių ir laisvo apsisprendimo principams visose tautose, respektuodami visų tautų teisę apsispręsti savo likimą, — mes pripažįstame, kad dabartinėse istorinėse sąlygose Lietuvos, Latvijos ir Estijos apsisprendimo klausimas turėtų būti išspręstas referendumu. Pastarasis privalėtų būti atliktas tokiose sąlygose, kuriose žmonės galėtų laisvai išreikšti savo norus bei intencijas.

Mes remiame Lietuvos, Estijos ir Latvijos atstovų kreipimąsi ištirti skriaudas, daromas tiems kraštams ir pripažįstame jų teisę laisvai apspręsti savo likimą.

Pasirašė: Malva Landa, Viktor Nekipelov, Tatjana Velikanova, Arina Ginzburg, Andrej Sacharov.

1979 m. rugpiūčio 23 d.

Gimtoji kalba yra mūsų tėvynė. Kas gina savo kalbą, vaidina tokį pat vaidmenį, kokį vaidina karys, gindamas savo tėvynę nuo priešų. Kas numarina savo kalbą savyje ir savo šeimoje, numarina ir tėvynę.

Prel. M. Krupavičius

AR AMERIKA YRA ANTIKOMUNISTINĖ?

M. GEČIONIS

Šių laikų pasaulyje vyrauja dvi didelės valstybės, kurios vadovauja dviems galingiems blokams. Vienas jų vadinamas Rytų bloku, kitas Vakarų. Rytų bloką valdo Sovietų Sąjunga, kurios didėjančią įtaką jaučia didelė pasaulio dalis. Sovietų Sąjunga yra imperialistinė valstybė, kuri siekia savo valdžiai ir komunistinei sistemai palenkti visą pasaulį. Nuo Antrojo pasaulinio karo ji yra plačiai praplėtusi savo teritoriją, užgrobdama eilę buvusių laisvų valstybių. Dar kitas jų ji pavertė savo satelitais, laiko jose savo kariuomenę, jas prižiūri, kad jos gravituotų į komunistinę sistemą, pasisavintų materialistinę pasaulėžiūrą, naikintų privatinę nuosavybę ir taip palaipsniui pribręstų būti įjungtos į didelę kolonijinę imperiją.

Vengiančios Sovietų Sąjungos ir Amerikos įtakų sferoms priklausyti valstybės sudaro vadinamą Tretįjį bloką. Nors jam priklauso tariamai neutralios valstybės, bet daugelis jų daugiau palaiko Sovietų pusę. Dalis jų yra komunistinės, kaip Kinija, Kuba, Jugoslavija. Kitos jaunos Afrikos ir Azijos valstybės gravituoja į Sovietų Sąjungą, priimdamos jos patarėjus ir palaipsniui daug ką pasisavindamos iš komunistinės sistemos.

Komunistai yra daugiau ar mažiau įsigalėję ir Vakarų bloko valstybėse. Jie yra stiprūs Italijoje, Prancūzijoje, Ispanijoje, Portugalijoje, kur parlamentuose turi nemažas savo atstovų frakcijas. Parlamentuose jie turi savo atstovų ir daugelyje kitų valstybių. Išimtį sudaro JAV, kurios Kongrese komunistų partija neturi savo atstovų. Amerika yra antikomunistinė tvirtovė, kurioje ir darbininkai nesudaro bazės komunistams krašte įsigalėti.

Ypatingai Amerikos antikomunistiniu laikymusi yra suinteresuoti nuo komunizmo Europoje pabėgę išeiviai. Pergyvenę komunistinės valdžios prievartą, persekiojimus ir trėmimus, patyrę jų kraštams komunistų padarytas skriaudas ir netekę savo kraštų nepriklausomybės, jie rodo didelį susirūpinimą, kad Amerika būtų griežtai antikomunistinė ir kad ji padėtų komunistų pavergtiems kraštams, progai pasitaikius, išsilaisvinti. Ypač mūsų viltis išsilaisvinti stiprino Amerikos aukščiausi valdžios pareigūnai tam tikromis progomis priimdami mūsų tautos laisvinimo veiksnių atstovus, lankydamiesi į mūsų tautinių švenčių parengimus, čia smerkdami mūsų pavergėjus ir

linkėdami mums išsilaisvinti.

Apie Amerikos antikomunizmą sprendžiame ne tik iš autoritetingų asmenų pasisakymų, bet ir iš viso amerikietiško gyvenimo. Komunizmui yra priešinga Amerikos ekonominė ir socialinė sistema, pagrįsta laisva iniciatyva, ir visas gyvenimas, pagrįstas žmonių, verslo ir kapitalo laisve. Dėl to Amerika yra laikoma kapitalizmo tvirtove. Neigiama prasme kapitalistine ją dažnai apšaukia socialistai ir komunistai. Amerika yra komunizmui priešinga labai daugeliu atžvilgių. Čia pripažįstamos ir įstatymais apsaugomos pagrindinės žmogaus teisės, puoselėjamas žmogaus laimingumo siekimas ir jam brangios dvasinės vertybės, ypač laisvė, kurios komunistai labai negina, visiškai palenkdami žmogų valstybės reikalams ir jos prievartai. Yra daug priešingumų tarp Amerikos gyvenimo ir komunistinės sistemos. Tie priešingumai yra tokie dideli, kad neįmanoma juos suderinti ir suvesti į kokią nors sintezę. Amerikoje vyrauja komunizmui priešinga kapitalistinė sistema su nuosaikiai liberalistine dvasia.

Komunizmui nevyksta įkelti kojos į Ameriką.Kada po Antrojo pasaulinio karo buvo pamatyta pragaištinga komunistų veikla viduje ir kada buvo suprasti Sovietų Sąjungos kėslai su imperialistiniu nusiteikimu plėstis, užgrobiant laisvas tautas ir tuo grasinant pačios Amerikos interesams, sustiprėjo Amerikos antikomunizmas. Ji kurį laiką buvo užėmusi politinę liniją, kuria buvo siekiama sulaikyti Sovietų grobuonišką ekspansiją ir net nustumti juos iš užgrobtųjų kraštų atgal. Tarp Sov. S-gos ir Amerikos buvo susidarę vadinamo šaltojo karo santykiai. Rusai buvo užsimoję Ameriką, Angliją ir Prancūziją išstumti iš Vakarų Berlyno. Amerika prieš tai reagavo, sukurdama vadinamą "oro tiltą" — tą didžiulį miestą viskuo aprūpindama lėktuvais.

Bet, laikui bėgant, Amerikoje į politinį vadovavimą atėjo kiti žmonės su kitokiais nusiteikimais ir kitokiomis idėjomis, pakito ir nuotaikos buvusių karo sąjungininkų tarpe. Palengva buvę tarp jų priešingumai sušvelnėjo, lyg ir išsilygino. Bet išsilyginimas buvo daugiau vienašališkas. Labai maža tesušvelnėjo ir per daug metų tepakito Sovietų S-gos laikymasis Amerikos atžvilgiu. Ji yra nuo Amerikos užsidariusi, bijo jos sistemos ir jos idėjų įtakų, ypač socialinių ir religinių įtakų, stengdamasi visur mažinti Amerikos įtakas. Ji vis primena Amerikos kapitalizmą, plūstama prasme vadina ją imperialiste, kada tikroji imperialistė yra tik Sovietų Sąjunga.

Amerikoje komunistų yra nedaug, ir jie čia nesudaro pavojaus. Tačiau karo su Sov. S-ga atveju jie gali daug pakenkti. Pagal buv. FBI direktoriaus Hoverio surinktus duomenis, Amerikoje yra nemaža partijos bilieto nenešiojančių ir tik aukštiems komunistų vadams težinomų, aukštose ir kariškai bei ūkiškai svarbiose vietose dirbančių slaptų komunistų, kurie visuomenėje gali būti laikomi dideliais patriotais, bet reikale gali pagelbėti komunizmo reikalui.

Prieškomunistiniam nusistatymui nepalanki pasirodė čia kiek anksčiau išsivysčiusi vadinama "naujoji kairė" — kairieji liberalai, kurie labai liberališkai žiūri į Sov. S-gos pavojų. Jų veikla siekia abiejų sistemų supanašėjimo, kad ateityje jos galėtų susilieti.

Dėl negriežto amerikiečių nusistatymo komunizmo atžvilgiu ir dėl didelio jų individualizmo ir nesirūpinimo dėl gresiančių Amerikai pavojų, iš Europos atvykusieji ateiviai čia pasigenda patriotizmo. Jiems atrodo, kad amerikiečiai per daug žiūri savo asmeninių interesų, nepaisydami, kiek tuo gali pakenkti savo valstybei. Nors ir buvo žinoma, kad Sov. S-ga ruošiasi laisvąjį nuo komunizmo pasaulį "išlaisvinti", ir dėl to buvo uždrausta į ją išvežti strategines medžiagas ir jai atskleisti įvairius ginklavimuisi svarbius technologinius išradimus, tačiau didžiosioms korporacijoms spaudžiant, tas draudimas buvo švelninamas, kol Sov. S-gai pasidarė prieinami jos apsiginklavimui reikalingi technologiniai išradimai. Amerikos specialistų ir už amerikiečių pinigus Rusijoje buvo pastatytas didžiausias pasaulyje sunkvežimių fabrikas, kuriame gaminami įvairūs kariniai vežimai ir tankai, kurie didina Sovietų karinę galybę, kuri gresia ir pačiai Amerikai.

Dėl dalies amerikiečių suliberalėjimo nebematoma to, kas priešinga Amerikos reikalams. Amerika padėjo Kuboje įsigalėti Kastro režimui, dabar remia komunistų įtakoje besiformuojančią Nikaragua valdžią. Rodezijoje Amerikos ambasadorius prie Jungtinių Tautų viešėjo pas komunistinių partizanų vadus, kada tuo metu Amerika vykdė ekonominę blokadą prieš teisėtai išrinktos vyriausybės valdomą tą valstybę. Amerika taiko nelygius reikalavimus komunistų ir nekomunistų valdomoms valstybėms. Ji smerkia Čilę, kad joje nėra įgyvendinta demokratija su civilinėmis teisėmis, tuo tarpu visiškai nepriekaištauja komunistų valdomoms Europoje, Azijoje ir Afrikoje valstybėm, kur iš viso nėra jokios demokratijos ir kur žmonių teisės tikrai paneigtos.

Iš didelio liberalumo Amerikos valdžia, darydama dideles nuolaidas Sovietams apsiginklavimo srityje, stengiasi nematyti ir nuslėpti nuo žmonių, koks jai gresia pavojus, leidžiant Sovietų S-gai ją pralenkti savo apsiginklavimu. Prezidento pasirašyta, tik dar Senato nepatvirtinta su Sov. S-ga strateginių ginklų apribojimo sutartis yra Sov. S-gai palankesnė ir leidžia jiems turėti geresnį ir gausesnį raketomis apsiginklavimą, negu ji leidžia Amerikai. Nors prieš tą sutartį protestavo tūkstančiai atsargos generolų ir admirolų, vyriausybė vis tiek ją gynė ir nenorėjo matyti jos nepalankumo Amerikai. Čia sutartį sudarančių buvo laikomasi nusistatymo, kad reikia sumažinti savo apsiginklavimą, kad ir Sov. S-ga, matydama, kad Amerika nesiruošia jos pulti, mažintų ir savo apsiginklavimą. Bet taip galėjo tikėti tik komunizmo visiškai nepažįstantieji ir labai naivūs žmonės, kurie galėjo prileisti, kad vienašališkas Amerikos ginklų mažinimas įtikins Sov. S-gą, kad ir ji tą patį darytų. Panašiai komunistinei valstybei nusileisdamas, prezidentas neleido gaminti naujais išradimais pagrįstų ginklų, nes Sov. S-gos vadai to reikalavo.

Sunku čia įžiūrėti palankumą komunizmui. Toks amerikiečių nusileidimas komunistinės valstybės reikalavimams rodo ne palankumą anos valstybės santvarkai, o didelį naivumą ir Sov. S-gos ir jos vadų jau dešimtmečius naudojamos taktikos nepažinimą ir norą išvengti konfliktų. Paskutiniais laikais Amerikoje laikomasi taktikos nieko nedaryti ir nieko nesakyti, kas nepatiktų Sovietų Sąjungai. Griebdamiesi prieš Ameriką propagandos tarptautinėse konferencijose, rusai amerikiečius vadina imperialistais ir prikaišioja Amerikai nesamas blogybes, tačiau amerikiečiai prieš tai atitinkamai nereaguoja.

Amerika yra didelė ir galinga valstybė. Didžioji jos gyventojų dalis gyvena gerai ir labai gerai. Amerikietis tiki savo valstybės galingumu, ypač jos ekonominiu stiprumu bei technologijos pažanga, ir netiki, kad kas nors pasaulyje dar gali Amerikai rimtai grėsti. Jis tiki verslo laisvės didele reikšme ir neprileidžia, kad komunizmas, kuris neturi Amerikoje daug šalininkų, galėtų sudaryti jai grėsmę. Amerikiečiai yra kariavę Europoje, Azijoje — vis kituose kraštuose. Jie neįsivaizduoja, kad gali tekti kariauti pačioje Amerikoje ir ginti savo žemę. Jie tokio priešo neįsivaizduoja ir todėl jaučiasi saugūs. Komunizmo jie kaip reikiant nepažįsta, jo pavojaus nejaučia ir tuo nesirūpina. Iš Europos atvykusiems ir nuo komunizmo nekentėjusiems atrodo, kad komunizmo atžvilgiu dažnai naiviai

galvoja ne tik eiliniai piliečiai, bet kartais apie tai naiviai pasisako ir atsakingi pareigūnai.

Amerika nėra griežtai antikomunistinė ne dėl jos žmonių nusistatymo komunizmo atžvilgiu — suprantama, yra ir tokių nemaža, — bet daugiausia dėl to, kad jį per mažai pažįsta. Verslo principu pagrįstos komunikacijos priemonės nepadeda žmonėms komunizmą reikiamai pažinti. Radiją, televiziją ir spaudą išlaikančios korporacijos vengia turėti priešų ir dėl to vengia prieš ką nors nepalankiai pasisakyti. Klausydamas radio ar televizijos programų žmogus retai kada teišgirsta visą tiesą apie komunistinę sistemą, apie jos žmonių pavergimą, tos sistemos žmonėms atneštą skurdą, priespaudą ir persekiojimus. Amerikoje nedaug tėra veiksnių, kurie tinkamai informuotų žmones, kas yra komunizmas ir kokių nelaimių jis atnešė žmonijai. Tad nenuostabu, kad žmonės jį per mažai tepažįsta. Tvirtinama, kad Amerikos universitetuose gausėja komunistų dėstytojų, ypač filosofijos ir socialinių mokslų. Dalis studentijos klauso profesorių palankiai dėstomą marksizmą. Jie naudojasi ir tos krypties profesorių parašytais mokslo veikalais. Ir lietuviai studentai naudojasi tais veikalais. Bet, skaitydami liberalų profesorių parašytas knygas, jie nieko nesužino apie komunizmo pavergtų tautų tragediją, apie jų tautinę ir religinę priespaudą ir apie pavergtųjų aspiracijas apsisaugoti nuo nutautinimo bei kolonizavimo ir išsilaisvinti. Taip iš tokių mokslo veikalų apsišvietę lietuviai studentai jau nėra dideli antikomunistai, nors jų dauguma iš tėvų ir iš lietuviškos aplinkos apie komunizmą gali sužinoti labai daug. Tuo tarpu amerikiečiai studentai tokių progų daug sužinoti apie komunizmą dažniausiai neturi. Todėl jų antikomunizmas yra silpnesnis arba jo iš viso nėra. Todėl ir jų visuomenė, net ir jos vadai bei valdžia nėra tokia antikomunistiška, kokios mes norėtume.

Mūsų civilizacija gali išlikti, tik priimdama krikščioniškuosius dėsnius.

Clement Atlee

MIRUSIUOSIUS PRISIMENANT

MAGDALENA GALDIKIENĖ
1891-1979

KUN. STASYS YLA

— Laimingai grįžkit! — pasakė, nusišypsojusi išvykstančiam į Čikagą.

Atrodė smagi. Į trečią dieną pati iškeliavo negrįžtamai. Nebuvo kaip atsisveikinti nei palydėti išvykstančios į New Yorką pas savo vyrą a.a. Adomą.

— Jūs esate neapskaičiuojama!

— Ne. Aš tik išdykusi . . .

Taip juokaudavome.

Neapskaičiavo jos jėgų nei daktarai. Reumatas, aišku, nepagydomas. Širdis silpna, bet laikėsi pašlubčiodama. Dėl kojų reumato įsitaisė lazdą ir nebesiskyrė. Palikdavo už durų tik eidama koplyčion. Čia ją matydavai kasdien — ne tik Mišiose, bet ir vakarinėse pamaldose gegužės ir spalio mėnesiais. Sėdėdavo per vidurį — nemėgo priekio, truputį užsislėpusi už kitų nugaros. Jausdavai ją ten sėdinčią ar klūpančią, susikaupusią, besimeldžiančią. Ypač pajausdavai, kai, sunegalavusi, nepasirodydavo.

Per penketą metų, kol čia gyveno, susitikdavom gana dažnai, bet vis trumpam. Ji dirbo ištisas valandas per tuos metus — katalogavo vyro paveikslus, škicus, įrengė memorialinį kambarį, galeriją ir išleido dvi monografijas — anglišką ir lietuvišką. Susirašinėjo su pažįstamais, vyro draugais, su broliu ir seserimis Brazilijoje. Prenumeravo bene 10 laikraščių ir spėdavo juos peržvelgti, pasekti, dargi kitiems užbrėždavo ir padėdavo ant stalo valgomajame, kad matytum, jei nematęs, ką apie tave rašo — gera ar bloga. Paskui komentuoja, susitikusi, su geru šypsniu . . . Mokėjo šypsotis ir juokauti, nors veidas kartais rodydavo slepiamą skausmą, gyvą negalę. Apie negales niekad (gal ir niekam) nė žodelio. Žodį taupė kitiems reikalams, bendriems ar specialiems kitų rūpesčiams.

Ji išsiskyrė, nesiskirdama iš kitų. Buvo paprasta, ir kažkas nepaprasta buvo joje. Kas ir kaip, ir kodėl — toks klausimas vis iškildavo. Atsakymą galėtų duoti gera monografija. Bet kai kas aiškėja iš jos pačios kuklių užrašų apie savo šeimą. "Tėvas mokė ištesėti duotą žodį, pasikliauti savo jėgomis ir gerbti kiekvieną žmogų" (*Moteris*, 1975, nr. 5, p. 2). Tai svarbu kiekvienam, o ypač mokytojui — auklėtojui, koks buvo jos tėvas. Tari žodį kitiems — ištesėk ir pats. Kvėpi kitiems drąsą gyventi garbingai ir vertingai, pats būk garbingas ir ryžtingas. Nori būti klausomas ir gerbiamas, išklausyk kitus ir juos gerbk. Nėra kito kelio auklėti sėkmingai, veikti našiai. Tai ji suprato ir to išmoko, tęsdama tėvo darbą — mokytojaudama 27 savo gyvenimo metus.

"Man turėjo įtakos (ir brolis), vyresnis amžiumi ir aukštesnės klasės gimnazistas" — Eliziejus, vėliau medicinos daktaras (t.p. 3). Jis kalbėjęs, kad nesivaikytų madų ir nedurtų ausų auskarams, nes "tai laukinių Afrikos gyventojų paprotys". Ir ji nesivaikė nei šios, nei kitų madų. Pati žinojo, kas yra skonis, dar labiau tai suvokė ištekėjusi (1912 m.) už pirmaeilio esteto — dailininko Galdiko. Skonis pas ją derinosi su paprastumu, kaip ir geroj klasinėj kūryboj. "Man nebuvo svarbu, kas (apie mane) ką sakė" (t.p. 4). Štai retas kriterijus — būti ir išlikti sau žmogum, o ne madų pupete.

Ištekėjusi, sakoma, moteris keičiasi. O jinai išliko savimi. Jiedu susiderino — žemaitis ir sūduvė — gerbdami vienas antro skirtybes. "Adomas pagerbdavo mano visuomeninę veiklą, o aš jo kūrybą" (t.p. 4). Visuomeniškumas vedė ją ligi politinio — valstybinio darbo, šalia nepertraukiamo mokytojavimo ir vadovavimo katalikių moterų organizacijai. Jos rankos visad buvo pilnos reikalų šalia šeimos. Apie save nebuvo kada galvoti. Ir pati prasitaria: "Kai mokyklos klasėje į mane žiūri keliasdešimt jaunų smalsių akių, užmirštu visą pasaulį" (t.p. 6). O ką sakyti, kai žvelgė į ją tūkstantinė Lietuvos katalikių moterų . . . Apie save (ji) turbūt tik eidama prie 'langelio' tegalvojo. Atrodo, kad jai tik rūpėjo kam ir ką gero galėtų padaryti" — rašo vyro sesuo Ona (iš laiško 1979.VI.23).

Tokią ją teko pažinti čionai, Putname — galvojančią tik apie kitus: Lietuvą, jos rūpesčius, išeiviją — jos pastangas ir negales, apie jaunimą — jo veiklą. Neišsijungė ir iš sodybos rūpesčių, net smulkesnių įvykių. Visur jos atviros

akys ir ausys. Visur ji dalyvauja neprasikišdama.

Ir keista, kai žmogus neieško savęs, apie save mažiausiai galvoja, kiti ieško jo, džiaugiasi susitikę, pakalbinę, ieško progos prie jos artėti. Savęs nekeldama, ji nejučiomis kėlė kitus. Save užmiršdama, ji buvo visų atsimenama. "Tai buvo garbinga asmenybė po paprastumo skraiste" — rašo minėtoji vyro sesuo.

Ji man primena kitą asmenį — jėzuitą Tėvą Joną Kipą, kuris buvo savotiškas magnetas Kaune 1923-1940 metais. Tada nežinojau kodėl. Kai jis repatriavo ir atsirado Berlyne, rado mane bekapelionaujantį lietuviams pabėgėliams, ir tada pradėjom susitikinėti. Jis buvo pasiilgęs Lietuvos: sakydavo, jei būtų galima, pėsčias iš Berlyno eitų į Kauną . . . Būdavo, atvyksti pas jį, nepranešęs, o jis jau tavęs, rodos, laukia, žino tavo rūpesčius, primena tuos dalykus, kuriuos tu jau paskandinai kituose rūpesčiuose. Pradžioj galvojau, kad tai nuostabi jėzuitiška (gal ir vokiška) sistema ar metodas prieiti prie žmonių, pastatant dėmesio centre ne save, o kitą. Bet ar tai sistema?

Lyginu tą jėzuitą su šia moterimi — Galdikiene — ir savęs klausiu, ar tai nėra saviaukos vaisius, gal ir profesinis bruožas, nes ir Kipas buvo mokytojas — auklėtojas, be to, jėzuitų viršininkas. Jis turėjo gyventi kitais. O gal kai kurie žmonės, kaip Galdikienė, turėjo ir specialią karizmą perkopti save ir įsismelkti į kitus.

Vieną dieną, šių metų gegužėje, kilo sumanymas suruošti talką miškelyje prie pilaitės. Ąžuolai priverčia krūvas lapų rudenį ir vienam pilininkui būna nemaža vargo juos išgrėbti pavasarį. Galdikienė, sužinojusi, pažadėjo premijas geriausioms talkininkėms. Tarp kitų jos premijų, valgomų bei čiulpiamų, buvo ir tūkstantinė pinigais. Kaip gi kitaip — jei premija, tai turi būti tūkstantinė. Taip daro "Draugas", taip kun. J. Prunskis ir kiti. Čia pasirodė jos sąmojus ir išdykumas. Tas tūkstantis buvo centinis, sudaręs 10 dolerių . . .

Šis mažas įvykis pasidarė dideliu, nes buvo pora savaičių prieš jos mirtį . . . Ligi paskutinių dienų ji stengėsi visur dalyvauti, bent prisidėti, paskatinti iškilusį gerą sumanymą. Ypač neužmirštamas ir neišbaigiamas jos rūpestis jaunimu ir tautos ateitimi. Lyg biblinė Ona, ji laukė, kad praregėtų tautos išganymą . . . Gyveno ateitimi, neįkrito, nespėjo įkristi į savo praeitį. Išliko gyva judrioj gyvenimo tekmėj.

PREL. ALEKSANDRĄ VENANCIJŲ ARMINĄ PRISIMENANT

PREL. PIJUS RAGAŽINSKAS

. . . Jau man niekas nebemiela:
Nei palmės grakštus lapas, anei žiedas
Gėlės pražydusios tarp akmenų.
O tremtinio širdie — vėlė be vietos!

Tavy troškimą vieną gaivimu:
Prie išgriautų Tėvynėje altorių
Priglaudęs veidą, aš numirti noriu.

Taip rašė Venancijus Ališas 1943 m. spalio 10 d. eilėraštyje "Paskutinis tremtinio troškimas žavingoj Mantiqueiros papėdėj". Deja, didžioji svajonė tėvynėje numirti neišsipildė. 1975 m. birželio 6 d. Sao Paulo mieste, šv. Katarinos sanatorijoje, mirė prelatas Aleksandras Arminas — Venancijus Ališas, taurus lietuvis, darbštus Kristaus vynuogyno darbininkas, talentingas poetas.

Venancijus Ališas (Aleksandras iš Ožkabalių) gimė 1908 m. gruodžio 2 d. smulkaus ūkininko šeimoje, Ožkabalių kaime, Vilkaviškio valsčiuje. Pradžios mokyklą lankė gretimame Pašeimenių kaime. Būdamas gabus ir darbštus mokinys, atostogų metu pasimokęs, 1921 m. rugsėjo mėn. išlaikė Vilkaviškio "Žiburio" gimnazijoje egzaminus į trečiąją klasę. Visą laiką buvo vienas geriausių mokinių klasėje. Gimnaziją baigė 1927 m.

Gimnazijoje daug dėmesio kreipė į svetimų kalbų mokymąsi ir literatūrą. Aktyviai dalyvavo tuo metu veikiančiose moksleivių organizacijose — ateitininkuose, skautuose ir, vyresnėse klasėse, šauliuose.

1927 m. rugsėjo mėn. įstojo į Vilkaviškio vyskupijos kunigų seminariją Gižuose. Seminarijos gyvenimo tvarka sutaupo pakankamai laiko ne vien pamokų paruošimui, bet ir mėgiamos literatūros skaitymui, svetimų kalbų pagilinimui bei rašymui. Šias palankias sąlygas klierikas Al. Arminas sąžiningai išnaudojo. Jis domėjosi ne vien filosofija ir literatūra, bet ir fizika, matematika ir kitais tiksliaisiais mokslais. Baigęs seminariją 1931 m. birželio mėn., dar neturė-

damas 23 metų, nebuvo įšventintas į kunigus kartu su kitais mokslo draugais. Ilgiau kaip pusmetį turėjo diakonauti. Per tą pusmetį būtų galėjęs dar pagilinti studijas. Bet dėl lėšų stokos ir kurijai tuo nesidomint, buvo paskirtas Keturvalakių parapijos klebono talkininku: sakyti pamokslus, katekizuoti vaikus ir talkinti katalikiškoms organizacijoms. 1931 m. gruodžio 2 d. buvo Marijampolėje vyskupo Karoso įšventintas kunigu ir paskirtas Keturvalakių parapijos vikaru. Darbo dirva buvo plati: ne vien bažnyčioje, bet ir mokyklose ir katalikų akcijai priklausančiose organizacijose. Parapijos ekonominiais reikalais rūpinosi klebonas. Per ketverius metus katalikiškos organizacijos narių skaičium padidėjo keleriopai ir išvystė plačią kultūrinę veiklą. Klebonijos durys visuomet buvo atviros moksleiviams, studentams, mokytojams, kurių turtingoje Keturvalakių apylinkėje buvo daug. Kun. Armino pamokslai buvo aktualaus turinio ir patrauklios formos. Jis plačioje apylinkėje, ypač į didesnes jaunimo šventes, būdavo kviečiamas sakyti pamokslų.

1936 m. vasarą iš Keturvalakių buvo perkeltas į Alytų — Dzūkijos sostinę. Bet čia dirbo tik pusmetį. 1937 m. vasario mėn. išplaukė Brazilijon.

Kodėl kun. Arminas pasirinko Braziliją? Vietos spaudoje buvo dažnai rašoma, kad Pietų Amerikoje reikia daugiau lietuvių kunigų. Lietuvių emigracija P. Amerikon buvo be jokio plano. Kurie patys apsimokėjo kelionės bilietą, tie turėjo teisę apsistoti miestuose. Kitų daugumas vyko Brazilijon plantatorių apmokėtais bilietais. Dėl to jie, pasiekę Brazilijos krantus, neturėjo teisės išlipti ir apsistoti viename ar kitame mieste, bet, policijos lydimi, turėjo vykti į plantacijas tų plantatorių, kurie buvo apmokėję jų kelionės išlaidas. Su lietuviais emigrantais nevyko joks valdžios atstovas, nei mokytojas, nei kunigas. Brazilijoje tuo metu dar nebuvo nė Lietuvos konsulato. Nebuvo kam ginti lietuvių teisių ar jiems patarti. Už tat komunistams dirva buvo labai patogi.

Pirmas lietuvis kunigas, kuris 1927 m. savo iniciatyva, be valdžios ir kūrijos paramos, nuvyko į Pietų Ameriką, buvo kun. Jeronimas Valaitis. Jis apsistojo Brazilijoje, Sao Paulo mieste, kur jau buvo nemaža lietuvių. Tokio pionieriško žygio jis ėmėsi gal dėl to, kad jis pats buvo JAV gyvenęs emigranto gyvenimą ir gerai suprato lietuvio kunigo emigracijoje reikalingumą ir svarbą. Jis Brazilijoje

pergyveno pačius sunkiausius krizės metus. Sveikatai susilpnėjus, bene po trejetos metų, grįžo Lietuvon. Jį pakeitė kun. B. Sugintas. Argentinon nuvyko kun. J. Janilionis ir kun. Br. Bumšas. Kun. B. Sugintas, suėjęs į konfliktą su Sao Paulo arkivyskupu, grįžo Lietuvon.

Nuo to meto lietuvių kunigų parinkimu lietuviams išeiviams rūpinosi Kaunó arkivyskupijos kūrija ir Užsienio lietuviams remti draugija. Kunigui Sugintui pakeisti į Sao Paulo nuvyko kun. P. Ragažinskas. Brazilijos lietuviai imigrantai buvo išsimėtę nuo Rio de Janeiro ir Sao Paulo ligi Argentinos — Urugvajaus sienų. Visų patenkinamai aptarnauti vienam kunigui nebuvo įmanoma. Reikėjo mažiausiai dar bent vieno. Prel. A. Arminas buvo jo gimnazijos ir seminarijos mokslo metų draugas. Vilkaviškio ir Kauno kūrijų sutikimu, 1937 m. kovo mėn. jis atvyko į Sao Paulo.

Buvo dar bandoma surasti lietuvių vienuolių aptarnauti lietuviams išeiviams Pietų Amerikoje. Bet tuo metu nė viena vienuolių kongregacijų Lietuvoje nesutiko šios misijos imtis. Tuo metu lietuviai išeiviai pergyveno patį didžiausią skurdą. Ir atvykęs lietuvis kunigas turėjo prisiglausti svetimųjų pastogėse, nes lietuviai nepajėgė nupirkti nei kukliausio namo.

Lietuviai kunigai į Pietų Ameriką vyko, vedami idealizmo, siekdami, kad lietuvis nedingtų Lietuvai, nes, anot prof. K. Pakšto, mums kiekvienas lietuvis yra brangus. Taigi ir prel. Arminas, vykdamas į Braziliją, žinojo, kokios yra sąlygos, kurios jo ten laukia. Sao Paulo jis apsigyveno vokiečių pranciškonų vienuolyne, netoli miesto centro Caninde apylinkėje. Vienuolyno bažnyčioje kiekvieną sekmadienį 11 val. buvo lietuviams laikomos mišios, giedant lietuvių chorui. Be šių mišių, dar reikdavo mišias laikyti tolimesniuose priemiesčiuose gyvenantiems lietuviams. Kitoje miesto dalyje, Vila Zelinoje, kur dabar yra lietuvių kultūrinio gyvenimo centras, dirbo kun. P. Ragažinskas. Be pamaldų, ligonių lankymo ir katekizacijos, reikėjo nemaža laiko ir energijos skirti organizaciniam darbui ir spaudai — savaitraščiui, jo redagavime pasikeičiant su kun. P. Ragažinsku. Reikėjo lankyti laikas nuo laiko ir kituose miestuose ir fazendose gyvenančius lietuvius.

Darbas pasunkėjo, kilus karui. Brazilijos valdžia 1941 m. pabaigoje uždraudė svetimšalių spaudą ir pamokslų sakymą. Tačiau prel. A. Armino iniciatyva lietuviams buvo

leista sakyti pamokslus lietuvių kalba. Tas dekretas buvo krašto saugumo organų paskelbtas spaudoje.

Kada 1941 m. kovo mėn. pradėjo atvykti lietuvių kunigų, pasprukusių iš komunistų vergijos, kun. A. Arminas perleido jiems savo pareigas. O jis pats, mokėdamas portugalų kalbą, nuėjo dirbti į brazilų parapijas. Kurį laiką buvo apsistojęs miesto centre, šv. Kristoforo parapijoje. Bet, nemėgdamas miesto triukšmo, persikėlė į už 120 km. nuo Sao Paulo esančią Joanopolio parapiją Bragansos vyskupijoje. Ši apylinkė yra tikras rojaus kampelis. Joanopolis yra arti Mantiqueiros kalnyno, besitęsiančio Rio de Janeiro link ir apjuosiančio derlingus slėnius. Parapijoje buvo apie 10.000 gyventojų. Braziliškų mąstu — tai maža parapija. Parapijos darbai daugiausia laiko užimdavo šeštadieniais ir sekmadieniais. Buvo laiko rašymui.

Išbuvęs Joanopolyje penkerius metus, kun. Arminas buvo petkeltas į Piracaia, 90 km. ligi Sao Paulo. Iš čia 1951 m. grįžo į Sao Paulo. Arkivyskupas paskyrė ji vienuo vienuolyno seserų kapelionu Itapecerica apylinkėje, kur gamta yra tarsi antras Anykščių šilelis — apylinkės kalneliai ir kloniai papuošti amžinai žaliuojančiais tropikų medžiais.

Sao Paulo bent keletą metų buvo greičiausiai augantis miestas pasaulyje. Arkivyskupija organizavo naujas parapijas. Trūko kunigų. Kurija, žinodama didelį kun. A. Armino pastoracinio darbo patyrimą, paprašė jį pasirinkti vieną iš keliolikos naujų parapijų. Pasirinko Maua, tuo metu dar nedidelį miestelį, esantį už 20 km. nuo Sao Paulo centro prie geležinkelio, jungiančio pajūrį ir Santos miestą. Čia rado koplyčią ir nedidelį aplūžusį namelį klebonijai. Tai buvo 1952 m. pradžioje.

Plačioje apylinkėje pradėjo kurtis pramoningas Maua miestas, kuris iš maždaug 10.000 gyventojų 1955 m. turėjo jau daugiau kaip 200.000 gyventojų, kurių dauguma buvo fabrikų darbininkai. Ir čia kun. Armino 22 nenuilstamo darbo metai paliko neišdildomus pėdsakus. Pastatė puošnią bažnyčią; kurios vidus — sienos padengtos įvairiaspalviu granitu; pastatė trijų aukštų kleboniją, įsteigė medicinos seserų mokyklą; pamaldas įvairindavo aukšto meninio lygio choras, suorganizavo parapijos dūdų orkestrą. Bet įtemptas darbas pakirto jau ir taip neperstiprią sveikatą. Kartą širdies smūgis privertė ilsėtis ligoninėje 6 mėnesius.

Prel. A. Arminas buvo stropus, darbštus, pavyzdingas

kunigas. Klebonijos durys buvo atdaros visiems: ir pramonininkams ir elgetoms. Jis labai gerai žinojo parapiečių problemas. Alkaną valgydindavo, nuogą pridengdavo, verkiantį paguosdavo. Miesto valdyba jam suteikė garbės piliečio titulą. Buvo pirmas naujai suorganizuotos vyskupijos kanauninkas, kanauninkų kapitulos pirmininkas, pirmas vyskupijoje prelatas, įtakingiausias vyskupijoj klebonas. Mirdamas nepaliko testamento, nes neturėjo ko palikti: nei pinigų, nei žemių, nei namų. Buvo pavergęs įvairių luomų bei klasių širdis. Užtat jo laidotuvių dieną miesto valdinių įstaigų ir mokyklų vėliavos buvo pridengtos gedulo šydu, prekybinių įmonių durys buvo uždarytos, dirbtuvės sustojo atsisveikinti su geruoju ganytoju. Miesto gatvės niekada nematė tiek tūkstančių miesto gyventojų veidų, pridengtų liūdesio šešėlio. 1980 m. velionio palaikai birželio 6 d. bus iš miesto kapų perkelti į parapijos šventovę ir padėti po didžiuoju altorium.

Prel. A. Arminas buvo sumanus parapijų administratorius. Daugiau kaip ketverius metus dirbo lietuvių pastoracijoje. Ypač stipri parama jis buvo lietuvių katalikų savaitraščiui "Šviesa". Ir perėjęs dirbti į brazilų parapijas, jis nenutraukė santykių su lietuviais. Šeštadieniais ir sekmadieniais jį lankydavo lietuviai, o didesnių švenčių metu jis kviesdavo lietuvių chorus giedoti iškilmingų pamaldų metu. Dosnus buvo lietuviškai spaudai, knygai. Būdamas poetas, palaikė ryšius su žymiaisiais brazilų rašytojais. Ypač artimus ryšius jis turėjo su poetu Guilherme de Almeida. Lietuviškomis temomis rašydavo ir į brazilų spaudą. Jo straipsnius jau sunku surinkti, nes pasirašydavo įvairiais slapyvardžiais. Nemėgo garsintis. Savo kūrybą, kaip poetas, įrašė savo vardą į Lietuvos literatūros istoriją, kaip vienas didžiųjų poetų. Objektyviai jo poeziją tegali vertinti literatūros kritikai. Pirmą poezijos rinkinį "Sao Bento Varpai" išleido "Sakalas" 1928 m. Kaune. Kiti keturi jo poezijos rinkiniai išleisti užsienyje. Ateinančiais metais numatyta išleisti jo rinktinės poezijos rinkinys, kurį ruošia jo bendraklasis, rašytojas A. Vaičiulaitis ir poetas K. Bradūnas.

Santykiai su krikščioniškąja demokratija. Anais gimnazijos mokslo metais buvo natūralu, kad ateitininkiškasis jaunimas orientavosi krikščioniškosios demokratijos linkui. Politinę orientaciją formavo dr. L. Bistras, kun. M. Krupavičius, prof. K. Pakštas, prof. St. Šalkauskis ir kiti. Prie ateitinin-

kų kuopų buvo visuomenininkų sekcijos, kurios rūpinosi ateitininkų visuomeniniu ir politiniu paruošimu. Jau tuo metu ateitininkai visuomenininkai šeštadieniais ar sekmadieniais vykdavo į kaimus ar mieste į darbininkų susirinkimus kalbėti aktualiais momento reikalais. Jų tarpe buvo ir prel. A. Arminas.

Bet politiniame veikime jis neturėjo progos plačiau pasireikšti, viena, dėl to meto tautininkų diktatūros, o vėliau išvyko Brazilijon. Suvalkijos ūkininkų sukilimo metu palaikė artimus ryšius su sukilėliais.

Prel. Armino asmenybė buvo šakota, įvairi. Baigė savo gyvenimo dienas, ir jo palaikai ilsisi toli nuo Tėvynės, kurios jis taip ilgėjosi.

A.A. ALDONA ŠIMAITIENĖ

A. a. Aldona Šimaitienė

Šioje žemėje, nepastebimos akimirkos kelionėje, mūsų neribotų norų, darbų, svajonių ir vilčių gelmėje, glūdi tylus, paslėptas žinojimas — tai Amžinybės Vartai - Mirtis.

Kai žmogus atsistoja prieš mirties realybę, nėra žodžių užuojautai ir paguodai. Suprasdamas, kad ne šiam gyvenimui priklauso, jis artinasi prie Dievo. Prieš mirties paslaptį esame susimąstę, kur žmogus kenčia ir miršta ir vėl grįžta į žemės dulkes. Amžių pabaigoje Dievo plane yra

numatytas ir pažadas — mūsų garbingas iš numirusių prisikėlimas.

Chicagoje 1979 m. birželio 21 d. iš šio pasaulio išsiskyrė Aldona Šimaitienė-Dirmantaitė. Tai idealistė pedagogė, tautos auklėtoja, tyli rūpestinga motina, kantri šeimos židinio saugotoja, ištikima ir pavyzdinga Lietuvos dukra mirė Viešpačiui, kad gyventų amžinai. Aldona gimė 1915 m. sausio 25 d. Kaune, kur ji augo, mokėsi ir praleido savo jausnystės dienas. Baigusi Šv. Kazimiero seselių "Saulės" gimnaziją, nuo 1932 m. Vytauto D. universiteto Humanitarinių mokslų fakultete studijavo lituanistiką. Nuo pirmųjų studentavimo metų buvo pavyzdinga ir pareiginga ateitininkė, meno draugijos "Šatrija" eilėse ištikima savo idealams ir duotiems įžadams. Išklausiusi kursą, išvyko į Grenoble, Prancūzijoje, kur 2 metus studijavo prancūzų kalbą. 1939 m. grįžo atgal į Kauną ir, atgavus Vilnių, Vilniaus Universitete gavo Humanitarinių mokslų fakulteto lituanistikos diplomą. Mokytojavo Rygiškių Jono gimnazijoje, Marijampolėje. 1942 m. ištekėjo už dr. Vlado Šimaičio. Užaugino dukteris Silviją ir Audronę ir sūnų Vytautą. Okupantams artėjant, su vyru pasitraukė į Vakarus, iš kur 1949 m. atvyko į JAV ir apsigyveno Chicagoje. Mokytojavo Chicagos Aukštesniojoje lituanistikos mokykloje ir Pedagoginiame Lituanistikos Institute. Būdama švelni ir suprantanti jaunimo psichologiją, buvo mokinių gerbiama ir mylima. Ji savo gražiausius metus bei sugebėjimus paaukojo jaunimo auklėjimui, paruošdama, kad jaunime liktų gyvoji Lietuva.

Kai nusileido paskutinį kartą jos gyvenime saulė, sielvartas apgaubė jos vyrą dr. Vl. Šimaitį, Silviją, Audronę ir Vytautą bei jų šeimas, gimines, mokslo draugus, kolegas mokytojus, ateitininkus ir mokinius, kurie ją taip mylėjo ir skaudžiai nesugrįžtančią išlydėjo.

Palaiminta savo darbų šios žemės kelionėje, kuri yra tik maža stotelė į Saugius Viešpaties Namus — ilsėkis ramybėje.

Marija Peteraitienė

JULIJA DERCKUTĖ-BIČIŪNIENĖ

Julija Bičiūnienė buvo gimusi Rygoje. Pirmojo pasaulinio karo metu jos tėvai su trimis vaikais pasitraukė į Ru-

siją, kur praleido karo audras. Po karo jie apsigyveno Kaune. Julija jaunystėje bandė stoti į vienuolyną, bet dėl silpnos sveikatos nebuvo priimta.

Bolševikų frontui artėjant, Julija su savo vyru Pranu Bičiūnu ir sūnum Alvydu pasitraukė į Vokietiją. Pakelėje gimė duktė Gražina. Vėliau Vokietijoje ir Amerikoje jų šeima padidėjo dar šešiais vaikais. Tokiai didelei šeimai išlaikyti bei aprūpinti Bičiūnams reikėjo sunkiai dirbti. Pranas dirbo spaustuvėje. Bet, negalėdami iš jo uždarbio pragyventi, ir, be to, pašlijus jo sveikatai, jie nusipirko valgyklą Bridgeporte, tikėdamiesi iš jos pragyventi ir vaikus išmokyti.

Mirus vyrui, Julija Bičiūnienė, užsidirbdama pragyvenimą valgykloje, beveik visus aštuonis vaikus iš savo uždarbio išaugino ir išauklėjo, išleisdama juos į mokslus katalikiškose mokyklose ir sudarydama jiems sąlygas įsigyti profesijas.

Labai vertindama lietuviškų organizacijų veiklą ir rūpindamasi lietuviškosios kultūros išlaikymu, nors ir pati neturtingai gyvendama, Julija iš savo uždarbio rėmė Lietuvos Dukterų Draugiją, Balfą, Marijos Nekaltai Pradėtosios seserų vienuolyną, Lietuvių istorijos draugiją, Lietuvių operą, Lietuvių krikščionių demokratų sąjungą ir kitų organizacijų veiklą; dosniai rėmė ir lietuviškosios knygos leidimą.

Būdama jautrios širdies ir švelnaus būdo, J. Bičiūnienė ėjo per gyvenimą, darydama kitiems gera ir lengvindama jų vargus.

Alicija Rugytė

MIRĖ JONAS MATULIONIS

Šį Tėvynės Sargą jau spaustuvėje renkant, sausio 24 dieną Toronte mirė politikas, finansininkas ir visuomenininkas, buvęs VLIKo ir PLB pirmininkas Jonas Matulionis. Jis buvo gimęs 1898 metais dzūkas, Lietuvos kariuomenės savanoris - kūrėjas, atsargos karininkas, veiklus ateitininkas ir krikščionis demokratas, bankininkas, Laikinosios vyriausybės finansų ministras, plačiai pasireiškęs politinėje ir visuomeninėje veikloje.

Šio iškilaus lietuvio visuomenininko platesnis paminėjimas bus šio žurnalo sekančiame numeryje.

LAISVINIMO VEIKSNIUOSE

Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto seimas

Gruodžio 8-9 d. Baltimorės lietuvių namuose posėdžiavo VLIKo seimas. Greta daugelio formaliųjų ir reprezentacinių seimo įvykių, jo esminę dalį sudarė, jo veiklos, tarptautinės padėties bei laisvinimo galimumų svarstymai.

Išsamiausią pranešimą padarė VLIKo pirmininkas dr. K. Bobelis, pasakydamas išsamią ir turiningą kalbą. Savo sričių pranešimus padarė vicepirmininkai dr. J. Balys, dr. K. Jurgėla ir inž. L. Grinius. Apie VLIKo tarybos veiklą Vlado Šoliūno paruoštą pranešimą, jam neatvykus, perskaitė Pr. Povilaitis. Apie Tautos fondo veikimą pranešimą padarė jo pirmininkas J. Giedraitis. Lėšų telkimo VLIKo veiklai klausimu kalbas pasakė Kanados ir Toronto Tautos Fondo atstovai A. Firavičius ir J. Vaičeliūnas. Iš Tautos Fondo atstovų pranešimų matyti, kad per 1979 m. aukų VLIKo veiklai surinkta 33% daugiau, kaip per 1978 metus.

Dr. K. Jurgėlai moderuojant, įvyko turiningas simpoziumas "Lietuvos laisvės byla 1980 metų perspektyvoje". Simpoziumo dalyviai — kalbėtojai buvo dr. B. Kaslas, dr. D. Krivickas, J. Simanavičius ir kun. dr. J. Šarauskas. Dr. K. Jurgėla pažymėjo, kad, keliant Lietuvos bylą tarptautiniuose forumuose, Vliko reikšmė yra nepaprastai didelė. Taip pat ypatingai svarbus yra paskutiniais metais įvykęs pabaltiečių protestas Maskvoje, kur jie parodė valstybinį subrendimą ir pademonstravo politinį solidarumą be jokios užsienio lietuvių inspiracijos. Dr. D. Krivickas Helsinkio konferenciją laiko svarbia Lietuvos byloje. Taip pat svarbiu dalyku jis laiko popiežiaus encikliką apie žmonių laisves ir teises ir jo kalbą Jungtinėse Tautose, kur jis minėjo tautas, kurioms valstybingumo teisė yra atimta.

Kun. dr. J. Šarauskas įtaigojo lietuvius plačiau dalyvauti Amerikos politikoje, primindamas JAV nepripažinimą Pabaltijo USSR dalimi ir nurodydamas faktą, kad šiuo metu JAV ir USSR santykiai yra labai įtempti ir kad politiniai įvykiai gali labai greitai vystytis ir gali netikėtai pakeisti pasaulio politinį veidą.

L. K.

ĮVYKIAI IR PROBLEMOS

Išeivijos vyskupų laiškas tautinių švenčių reikalu

Vysk. Vincentas Brizgys ir vysk. Antanas Deksnys laikraščiuose paskelbė laišką tautinių švenčių reikalu. Jame primenama, kad lietuviai, kaip sena ir nepriklausomai gyvenusi tauta, švenčia savo kraštui brangias ir svarbiais įvykiais atžymėtas dienas. Nepriklausomos Lietuvos metais tokių švenčių buvo Vasario 16-ji — Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo ir suvereninės valstybės atkūrimo diena, kovo 4-ji — šv. Kazimiero, Lietuvos globėjo diena, ir rugsėjo 8-ji — tautos šventė, primenanti Vytauto Didžiojo skirtą karalium vainikavimo dieną. Sovietų Rusijai okupavus Lietuvą, nei viena tų dienų neleidžiama švęsti, nei tomis dienomis turėti viešų pamaldų bažnyčiose, o vietoje tų istorinių švenčių pavergėjas su ateistais bando lietuviams primesti svetimas šventes.

Tautai daromoms skriaudoms atsverti ir brangioms tradicijoms išlaikyti Ganytojai ragina visus laisvuose kraštuose gyvenančius lietuvius, kuriems niekas netrukdo ir nevaržo laisvai švęsti mūsų tautai brangias dienas, iškilmingiau švęsti kalbamas šventes su kiekvienai jų pritaikytomis pamaldomis. Kur išeivių minimos birželio tragiškų trėmimų, tautos sukilimo prieš okupantus ir Lietuvos kariuomenės įsikūrimo dienos, dera ir tuose minėjimuose taip pat turėti ir religinę dalį.

Tik dvasiniai tvirta ir moraliai sveika tauta yra pajėgi išlikti gyva ir kūrybinga.

Rusinimas pavergtoje Lietuvoje

"Aušros" 15(55) numeryje apie Lietuvos rusinimą rašoma:"Pasaulio įvykių raida ir okupantams iškilusi grėsmė visiškai sužlugdyti savo ekonomiką bei atsilikti nuo mokslo ir technikos pažangos privertė juos vykdyti kai kurias reformas. Tačiau Lietuvos padėtis ir po vadinamojo asmenybės kulto "demaskavimo" iš esmės nieko nepakeitė. Liko ta pati okupanto strategija, kurios galutinis tikslas — visiškas Lietuvos nutautinimas ir jos dvasinių vertybių sunaikinimas. Atsisakyta taikyti fizinį genocidą tautos daugumai: įvairūs prievartos ir smurto metodai vartojami tik prieš dvasiškai

pajėgias asmenybes. Vykdant naująjį kursą, nuo 1959 metų pradėtas masinis Lietuvos kolonizavimas. Prisidengus krašto industrializavimu, imta statyti menkavertės, nerentabilios, dažnai visiškai nesusijusios su Lietuvos ūkiu, o kartais net ir žalingos įmonės ir iš įvairių Rusijos užkampių tiekti joms darbo jėgą, dažniausiai apatišką, amoralų ir menkos kvalifikacijos, kai kuriais atvejais ir kriminalinį (Mažeikiai, Alytus) elementą. 1960-61 metais vien tik į Vilnių buvo atvežama kas mėnuo vos ne po tūkstantį kolonistų".

XXV TSKP suvažiavimas numatė dar labiau suintensyvinti Pabaltijo ir kitų raudonosios imperijos tautų rusinimą. Apie okupanto kėslus pastaruoju metu nemažai buvo kalbama ir būkštaujama Lietuvos inteligentijos sluoksniuose. Tie būkštavimai jau pasitvirtino.

Broliai ir sesės! Paskutiniųjų savaičių įvykiai rodo, kad okupantas nusprendė smogti mūsų tautai patį skaudžiausią smūgį — atimti ir sunaikinti jos brangiausią turtą — kalbą.

1978 m. gruodžio pradžioje Lietuvos švietimo ministerijos kolegija ėmėsi konkrečiai įgyvendinti TSKP XXV suvažiavimo nutarimą, kuriuo nuo 1980 m. Lietuvos mokyklose įvedamas sustiprintas ir išplėstas rusų kalbos mokymo kursas. Pagausės rusų kalbos pamokų. Ji bus dėstoma mokyklose nuo pat pirmosios klasės, taip pat ir ikimokyklinio auklėjimo įstaigose — vaikų darželiuose. Be to, nemažiau kaip dvi disciplinos (istorija, geografija ir biologija) dėstomos tik rusų kalba visose klasėse".

Taip įgyvendinama dvikalbystė, kurią vėliau pakeis vienakalbystė, t.y. lietuvių kalbos vietą viešajame gyvenime užims "vyresniojo brolio" kalba.

ELTA kovoje dėl Lietuvos išlaisvinimo

ELTOS biuleteniai, VLIKo leidžiami lietuvių, anglų, prancūzų, italų, ispanų ir portugalų kalbomis, pasiekia Vakarų pasaulio valdžios pareigūnus, parlamentarus, žinių agentūras, laikraščius, radijo stotis, įvairias tarptautines organizacijas ir lietuviškąją spaudą visuose kontinentuose. Ištraukos iš ELTOS dažnai pasirodo laisvojo pasaulio spaudoje. Radijo programos — 1885 valandų per metus — sieja okupuotą tėvynę su Vakarų pasauliu ir lietuviškąja išeivija.

ELTOS prancūzų kalbos redaktorė Birutė Venskuvienė net prašė padidinti biuletenio tiražą, nes esamo Prancūzijoje nepakanka aprūpinti reikalinga informacija apie Lietuvą.

Greta ELTOS biuletenio, VLIKas yra išleidęs ir numato išleisti informacinių leidinių apie Lietuvą, tautos genocidą ir nesiliaujantį pagrindinių žmogaus teisių pažeidinėjimą. Aukojantieji nemažiau kaip 25 dolerius, gauna ELTOS biuletenį ištisus metus.

Lietuvos laisvės iždas

Tautos Fondas yra suorganizavęs Lietuvos laisvės iždą. Tai yra fondas, kuriam tautiečiai aukoja dabar arba užrašo palikimus ar jų dalį savo testamentuose. Laisvės iždas kaupia lėšas, kurių tik nuošimčiai naudojami dabarties veiklai finansuoti, o kapitalas skiriamas nepriklausomos Lietuvos reikalams. Visos aukos Tautos Fondui — Lietuvos laisvės iždui atleidžiamos nuo federalinių mokesčių (Tax Exempt No. 510172223). Tautos Fondui aukos įgalina VLIKą vykdyti savo uždavinius ir užtikrina, kad lietuvių balsas bus kuo plačiausiai girdimas laisvajame pasaulyje ir pasieks okupuotą tėvynę.

Bendruomenės organizatorius VLIKo klausimu

Lietuvių Bendruomenės Amerikoje organizatorius — jos Laikinojo Organizacinio Komiteto pirmininkas ir ilgametis Tautos Fondo pirmininkas prelatas Jonas Balkūnas, "Dirvos" klausinėjamas apie VLIKą, taip pareiškė: "Sprendžiant bet kokius mūsų politinio darbo planus, visuomet reikia atsiminti, kad VLIKas turi tautos mandatą, o ne kas kitas. VLIKo išlaikymas ir pilnas jo rėmimas yra visų lietuvių politinė pareiga . . . Nurašyti Vyriausią Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą būtų nusikaltimas prieš pavergtą tautą".

Atviras laiškas P. Griškevičiui

Savo mirties išvakarėse a.a. kun. Karolis Garuckas atvirame laiške LKP CK pirmajam sekretoriui P. Griškevičiui kritikuoja Lietuvai 1940 metais primestą sovietinę santvarką, smerkdamas istorijos klastojimą, kovą prieš religiją, moralės smukimą ir prievartinį rusinimą. Laiškas baigiamas žodžiais: "Gerbiamas sekretoriau, visi Tautos Mylėtojai laukia, kad Lietuvą gintumėte, o ne parduotumėte".

(ELTA)

Vienašališkas bendradarbiavimas — pagalba sovietams

Kaip visos Sovietų Sąjungos sutartys su kitomis valstybė-

mis tarnauja daugiau sovietų interesams, taip ir vadinamas "bendradarbiavimas su kraštu" — pasikeitimas menininkais ir meno kūrybinėmis vertybėmis vienašališkai tarnauja sovietų interesams. Okupantas į Lietuvą neįsileidžia nei knygų, nei spaudos ir neleidžia laisvo žmonių bendravimo, tačiau to bendravimo vardu siunčia išeiviams visokią propagandą ir atsiunčia menininkus taip pat propagandos ir išeivių skaldymo tikslu. Toks vienašališkas bendradarbiavimas lietuvišku požiūriu nėra naudingas, o sovietams naudingas kaip priemonė jų komunistinei propagandai ir kaip būdas skaldyti išeivius, griauti jų Lietuvos laisvinimo veiklai ir tos veiklos institucijoms. Toks bendradarbiavimas išvirsta sovietams pagalba, jiems siekiant jų tikslų išeivių tarpe.

Neleido spausdinti Lietuvos istorijos

Vilniaus universiteto 400 metų sukakties proga buvo norėta išspausdinti jau daugiau kaip prieš dešimtį metų iš lotynų kalbos į lietuvių kalbą išverstą to universiteto profesoriaus ir rektoriaus Alberto Kojalavičiaus parašytą dviejų tomų *Lietuvos istoriją*. Tas istorijos veikalas jau buvo spaustuvėje surinktas ir paruoštas spausdinti. Bet rašytojas Jonas Aničas įžiūrėjo, kad knygoje, parašytoje 17-to amžiaus viduryje, trūksta pagarbos "vyresniajam broliui". Jis kreipėsi į Liet. komunistų partijos antrąjį sekretorių Dybenką, ir šio įsakymu surinktos spaustuvėje raidės buvo išbarstytos, ir kai kurie "Vagos" leidyklos tarnautojai buvo nubausti už mėginimą išleisti tą Lietuvos istoriją.

Pareiškimas dėl dviejų įžeidimų

Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos Centro valdyba 1979 m. spalio 21 d. išsiuntinėjo VLIKą sudarančioms grupėms raštą, pareikšdama: "Mes esame nustebinti Lietuvių Fronto Bičiulių Tarybos elgesiu, ginant PLB valdybos atstovo tariamu įžeidimu, pamirštant, kad šis atstovas savo elgesiu ir pareiškimais įžeidinėjo VLIKo valdybos pirmininką, jos valdybą ir visą šią instituciją.

Padėka dr. Kęstučiui Valiūnui

Tautos Fondas nuoširdžiai padėkojo VLIKo garbės pirmininkui dr. K. Valiūnui už stambų piniginį įnašą, kuris susidarė jam per paskutinių dviejų metų kadenciją iš savo lėšų apmokant 11,555.99 dolerių jo VLIKo reikalams padatytas keliones.

Amerikos Lietuvių Tarybos valdyba

Amerikos Lietuvių Tarybos spalio 12 dienos suvažiavime buvo sudaryta valdyba iš šių asmenų: pirmininkas dr. Kazys Šidlauskas, vicepirmininkai: Teodoras Blinstrubas, Povilas Dargis, dr. Juozas Jerome, dr. Leonas Kriaučeliūnas, dr. Vladas Šimaitis ir dr. Jonas Valaitis, gen. sekretorius kun. Adolfas Stašys, protokolų sekretorius inž. Grožvydas Lazauskas, iždininkas Juozas Skorubskas ir finansų sekretorė Emilija Vilimaitė.

JAV LB krašto valdybą sudaro

šie asmenys: pirmininkas Vytautas Kutkus, vicepirmininkai: Jonas Urbonas, Aušra Zerr, Violeta Abariūtė, dr. Antanas Butkus, Robertas Selenis, Algis Rugienius, Alfonsas Velavičius, Visuomeninių reikalų tarybos pirmininkas Algimantas S. Gečys, Švietimo tarybos pirmininkas Jonas Kavaliūnas, Kultūros tarybos pirm. Ingrida Bublienė, protokolų sekretorius Albertas Misiūnas, reikalų vedėjas Karolis Balys, sekretorė Irena Dainorienė.

Stiprėja tarpusavio kovos frontas

PLB ir JAV LB Krašto valdybų visuomeninių reikalų komisijų sudarymas yra vienas vėliausių bandymų paveržti VLIKo ir ALTos vietas Lietuvos laisvinimo kovoje. Tai yra pakartotinis vienos politinės srovės paskelbimas kovos tiems jau dešimtmečius Lietuvos laisvinimo darbą dirbantiems veiksniams. Ta kova, kaip visi prisimename, nėra nauja. Ji vyksta, berods, nuo 1952 metų. Kartais ji kiek aprimsta, kartais vėl sustiprėja. Per tiek metų nei VLIKas, nei ALTa nebuvo sulikviduoti, nors jų vedamam Lietuvos laisvinimo darbui buvo nemaža pakenkta. Nesunaikins jų ir dabar. Ne tie prieš VLIKą ir ALTą kovotojai tuos laisvinimo veiksnius sukūrė, ne jie juos ir sunaikins. Tik vyks nuolatiniai tų veiksnių žeminimai ir sustiprinti bandymai atimti iš jų laisvinimo ir kitokią veiklą.

Perspektyva yra tokia: lietuviškos organizacijos kovos viena prieš kitą; bus pasakyta daug piktų žodžių, ir bus griebtasi klastos. Daug kur bus bandyta pažeminti VLIKo ir ALTos veikėjus ir stengtasi juos izoliuoti visuomenėje; daug kur bus kiršinta prieš juos išeivijos visuomenė, ir ji bus skatinama neremti Lietuvos laisvinimo darbo; įsiliepsnos didesnės tarpusavio kovos ir nesutarimai, ir toms ko-

voms bus išleista daug pinigų. O viso to rezultatas — okupantas ir jo tarnai džiaugsis, kad "vaduotojai" turi gintis nuo kandidatų į vaduotojus ir kad jų veiklos pastangos yra silpninamos pačių išeivių.

Bet aplamai, nežiūrint išpuolių prieš laisvinimo veiksnius, išeivijos visuomenėje jie turi didelį pasitikėjimą: jie yra reikalingi. "VLIKas absoliutiškai turi išlikti toks, koks jis yra. Jo niekas nepalauš ir tautos įgaliojimų neatims" (prof. dr. B. Kaslas).

Pavergtos tautos dideli žmonės

Dažnai laikraščiuose skaitydami apie okupuotoje Lietuvoje vykstančius lietuvių kunigų ir visuomenės veikėjų bei vadų suėmimus, tardymus ir nuteisimus ir ypač įsiskaitę 45 pabaltiečių pasirašytą tarptautinėms institucijoms memorandumą, reikalaujantį nepriklausomybės Lietuvai, Latvijai ir Estijai, mes ne visada gal suprantame, kiek reikia drąsos, patriotizmo ir tiesiog karžygiškumo tęsti nuolatinei kovai dėl Lietuvos išlikimo ir jos laisvės. Reikia tik suprasti, kiek ir kokių žmonių priaugo pavergtoje Lietuvoje. Tie kovotojai yra perėję per žiaurius tardymus, kuriuose jie nenusilenkia, per kalėjimus ir koncentracijos stovyklas, kuriose jie yra praleidę keliolika ir daugiau metų. Tokių pergyventų bausmių užgrūdinti, jie nieko nebijo, yra ryžtingi ir persekiojimuose subrendę Lietuvos vadai. Jiems atrodo be prasmės išeivių gyvenimo erzelis ir nesutarimai dėl smulkmenų.

Prašė peržiūrėti Viktoro Petkaus bylą

Išeivius pavėluotai pasiekę žinių šaltiniai praneša, kad Lietuvos Helsinkio grupės nariai, Tikinčiųjų Teisių gynimo katalikų komiteto nariai, šešiolika kitų kunigų, aštuoniasdešimt trys pasauliečiai ir dar keturiasdešėmt keturi neįskaitomai pasirašę lietuviai Vilniuje praėjusių metų rugsėjo 14 d. įteikė Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos prazidiumui prašymą peržiūrėti LTSR Aukščiausiojo Teismo nuteistam Viktorui Petkui bausmę, nurodydami, kad tas teismas pažeidė tarybinius įstatymus, argumentuodami, kad:

1. Helsinkio nutarimų vykdymo kontrolės grupė nėra nei antitarybinė, nei antivalstybinė organizacija,

2. Estijos, Latvijos ir Lietuvos tautinio judėjimo komitetas taip pat nėra antivalstybinė organizacija, nes ji legaliomis priemonėmis siekia tų respublikų išstojimo iš TSRS, ką garantuoja

ir Sovietų Sąjungos konstitucija,

3. V. Petkus buvo neteisingai apkaltintas nepilnamečių girdymu svaigalais, remiantis vieno žemos moralės studento parodymu, kurį paneigė kitas jaunuolis,

4. V. Petkus neteisingai apkaltintas homoseksualizmu,

5. V. Petkus buvo kaltinamas už jo daromą neigiamą įtaką jaunuoliams; jo kaltinimuose nebuvo leista liudyti tiems liudininkams, kurie Petkų artimai pažįsta ir gali pasakyti tiesą.

Pasirašiusieji prašė prezidiumą pavesti vienai iš juridinių institucijų peržiūrine tvarka peržiūrėti V. Petkaus bylą ir išleisti jį iš kalėjimo.

Ofenzyva iš Los Angeles

Šių metų vasario 25-tos dienos "Drauge" rašoma apie sausio pabaigoje JAV LB Vakarų apygardos valdybos, LJS Los Angeles skyriaus valdybos ir Lietuvių Fronto Bičiulių Los Angeles sambūrio surengtą politinių studijų savaitgalį. Politinėmis aktualijomis pranešėjai buvo L. Valiukas ir dr. K. Ambrozaitis. Išvadose tarp daugelio bendrybių apie Lietuvos laisvinimo veiksnius yra ir tokių teigimų: ... "federaciniu principu sudaryti veiksniai nebeatstovauja esamai išeivijos diferencijai" ... "PLB visuomeninės komisijos organizavimas yra būtinas ir visų geros valios lietuvių remtinas" (2 p.).

Represijos prieš pasirašiusius memorandumą

Įteikus Sovietų Sąjungos, abiejų Vokietijų ir Atlanto Chartą pasirašiusių valstybių vyriausybėms ir J.T. Gen. sekretoriui 45 pabaltiečių pasirašytą memorandumą, kuriame buvo pasmerktas Molotovo - Ribentropo paktas, netrukus prasidėjo prieš jį pasirašiusius lietuvius KGB represijos. Buvo suimti Antanas Terleckis, Julius Sasnauskas ir Vytautas Skuodys. Buvo iškrėsti A. Terlecko, J. Sasnausko, Algirdo Statkevičiaus, Vlado Šakalio ir Arvydo Čechanavičiaus butai.

Protestuojant prieš tas represijas, buvo J. T. Gen. sekretoriui, Helsinkio susitarimą pasirašiusių valstybių vyriausybėms ir Amnesty International organizacijai įteikta 151 lietuvio ir 3 estų pasirašyta peticija.

KRITIŠKAI VERTINANT

ANATOLIJAUS KAIRIO "LAISVĖS SONATA"

Poema, išleido Dialogas 1979 m., spaudė M. Morkūno spaustuvė. Iliustravo dail. Diana Kizlauskienė. Tiražas 1000 egz. Kaina 6 dol.

Rašytojas pedagogas Anatolijus Kairys yra judrus, veiklus, plačiašakis kultūrinės srities veikėjas, žurnalų redaktorius, bendradarbis. Išskirtinas žymus dramaturgas. 1938 m išspausdino pirmą dramatinį veikalą (vaikams); viena jo paskutinių dramų — "Emilija Platerytė". Be dramų, Kairys davė nemažai ir kitokio žanro kūrinių, poezijos ir kitų. Aišku, kad laukia gimtadienio ir keletas kitų jo sąmonėje suregztų kūrinių.

A. Kairys yra vienas iš produktyviausių mūsų laikų lietuvių išeivijos rašytojų. Prie paskiausiai išleistųjų A. Kairio kūrinių minėtina "Laisvės Sonata". Poemos "L.S." herojinė nuotaika yra poemos pirmtakų, graikų herojinių "Iliados" ir "Odisėjos" poemų, tik jos eiliavimas ne hegzametrinis. Pirmasis lietuviškosios poemos tvirtas šulas, pasaulinės literatūros atstovas, Kristijonas Donelaitis savo klasikinei didaktinei "Metų" poemai panaudojo savo paties pritaikytą lietuvių kalbai hegzametrą.

Po Maironio romantinių poemų, Vaitkaus, Putino, Sruogos ir kitų poemų, yra ryškiausia A. Kairio "Laisvės Sonatos" poema. Tai yra mūsų laikų didvyrio jūrininko Simo Kudirkos odisėja iš "rojaus" į laisvę.

Visa poema yra tarsi išvogta, o gal ir geruoju paimta iš jūrininko Simo Kudirkos širdies.

Laive Kudirkai maišosi sapnai su nujaučiama gresiančia realybe. Artėja Amerikos krantai, Kudirka nerimauja: "Ką reiškia vergui pamatyti Amerikos krantus?! O, demokratiška! Laisva Amerika" (13 p.). Atpūkšnojęs amerikiečių laivas "Vigilant" sukelia Kudirkai laisvės troškimą: ", Laisvė! Laisvė tu gražioji! (Ištiesk man savo ranką, leisk tave pasiekti!) . . . Laisvė daug daugiau nei duona, (daugiau nei butas), rūbai, pinigai" (18). "Vigilant" kapitonui jis byloja: "Tik laisvėje užaugus, galima (Suprast, kas yra nelaisvė!" (20). Bet laivo kapitonui patikėjus komunisto pasakymu, kad komunistai ne

barbarai, Kudirka pareiškęs: ("Aš gyvas jiems nepasiduosiu!" (25). Grąžinamas į "Sovetskaja Litva" laivą, šešių "draugų" bandomas suimti, nepasiduoda. Mušamas iki sąmonės netekimo ir kapitono ašarų lydimes, išnešamas iš "Vigilant" laivo.

Kalėjime Kudirka, kentėdamas ir laukdamas savo paskutinės valandos, nepasiduoda — malonės-pasigailėjimo neprašo. Prisiminimas skaudžiųjų Lietuvos praeities įvykių jį tik grūdina. Kankintojų pyktis tik puošia jo tėvynės meilę: "Ne bausmės bijau ir ne mirties (Aš bijau išteisinimo! (Nekaltumas būtų jau nusikaltimas! (... Gal neliks laukuos berželių, (Gal neliks ženklų ir akmenų (Pažymėti šiai tautos epochai, (Bet paliks žymė lietuvio širdyje ... (Gims širdies ir laisvės meilė (38-9), O kas neturi laisvės savyje, (Tas neturi nė garbės!" (46).

T.S.R. Aukščiausiam Tribunole Kudirka nesiteisina, tik paneigia visus kaltinimus ir pareikalauja Lietuvai laisvės ir nepriklausomybės! "Aš Lietuvos neišdaviau, o Rusijos, Dabar vadinamos Sovietų Sąjunga, Nelaikau nei savo šalimi, nei savo tėvyne" (52). Viską teismui išdėstęs ir komunizmą bei partiją pasmerkęs, Simas Kudirka pareiškia Sovietų Sąjungos Aukščiausiam Prezidiumui prašymą: "Grąžinkit laisvę Lietuvai! Prašau! (Grąžinkite nepriklausomybę jai! Grąžinkit jai, ką paėmėt jėga!" (72).

Pagaliau sužiba Kudirkai laisvės žiburėlis. Jis, atgavęs laisvę, dėkoja Amerikai, lenkdamas galvą laisvės idealui: "Nes viską galima paaukoti laisvei, (Tiktai ne pačią laisvę)". (78). Ir dukart sako "ačiū" gimtąja motinos kalba.

"Laisvės Sonatos" eiliavimas, gausa aforizmų, sklandumas, tikrai vykusios dailininkės Dianos Kizlauskienės iliustracijos, širdies gilumą siekiančios idėjos ir gero popieriaus bei dailiai atrodanti pati knyga savaime mažvydiškai prašosi: imkieti mani ir skaitykiet!

P. Balčiūnas

DR. JUOZO PRUNSKIO LITHUANIA'S JEWS AND THE HOLOCAUST

Žydai yra parašę daug straipsnių ir knygų, nagrinėdami vokiečių nacionalsocialistų žydų naikinimą Vokietijoje ir per karą vokiečių okupuotuose kraštuose, jų tarpe ir Lietuvoje. Dėl Lietuvoje vokiečių įvykdytų žydų žudynių daugelio jų yra kaltinami ir lietuviai. Tas kaltinimas pakartotas ir jų sukurtame žydų žudymo filme "The Holocaust".

Tam kaltinimui lietuvių tautai atremti kun. dr. J. Prunskis surinko daug duomenų, įrodančių priešingai, kad lietuviai gelbėjo žydus, ir sistemingai išdėstė juos, aprašydamas, kiek lietuviai prisidėjo prie žydų gelbėjimo, nepaisydami jiems patiems už tai gresiančių pavojų.

Kadangi knygelė skirta kitataučiams, jos autorius pirmajame jos skyriuje padaro įvadą į žydų problemą Lietuvoje. Pradėjęs jų Lietuvoje įsikūrimu, jis parodo ir jų gyvenimą Lietuvoje iki bolševikinės okupacijos. Statistikos duomenimis jis pavaizduoja, kad žydai Lietuvoje turėjo plačią kultūrinę autonomiją, plačiai išsvystytą kultūrinį, ekonominį ir religinį gyvenimą ir, ypač ekonomijoje, turėjo didelę įtaką Lietuvoje. Jų sugyvenimas su lietuviais buvo geras.

Tas sugyvenimas pakito, Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą. Pakito žydų ir lietuvių nenaudai. Daug žydų jau anksčiau buvo slapti komunistai. Dabar jie pradėjo atvirai veikti su okupantu. Užėmę įtakingas partijoje ir administracijoje vietas ir padėdami okupantui keisti Lietuvoje visą gyvenimą, daug žydų įsigijo daug valdžios, bet kartu sukėlė ir prieš save nepalankų nusistatymą lietuvių tarpe. Įgydami didelę įtaką administracijoje, jų daug pasirodė veiklūs slaptoje policijoje (NKVD), ypač kaip tardytojai. Daug lietuvių buvo suimami, žiauriai tardomi, kankinami ir net nužudomi. Daug žydų komunistų ir komjaunuolių prisidėjo paruošiant lietuvių deportacijas: sudarinėjo išvežtinų šeimų sąrašus ir dalyvavo deportacijas vykdant. Taip jie patys formavo žmonių nuotaikas jų atžvilgiu.

Vokiečiai, okupavę Lietuvą, atsinešė ir žydų naikinimo planą. Įtakingieji lietuviai bandė paveikti vokiečių okupacinę administraciją, kad žydai Lietuvoje nebūtų žudomi, bet čia geštapas jų nepaisė, net juos kaltindamas žydų palaikymu. Už tokį žydų užtarimą kai kurie jų patys pateko į vokiečių koncentracijos stovyklas.

Vokiečiams žydus žudant, visoje Lietuvoje radosi nemaža žmonių, kurie, nežiūrėdami sau pavojaus, gelbėjo žydus: kunigai išdavinėjo jiems katalikiškus gimimo metrikus su lietuviškomis pavardėmis, lietuviai slėpė pabėgusius žydus, savo šeimose slėpė ir auklėjo nužudytų žydų vaikus ir kitaip žydams gelbėjo. Dr. Prunskis aprašo daug atvejų, kur lietuviai herojiškomis pastangomis gelbėjo žydus. Daugelis tokių atvejų buvo geštapininkų susekti, ir lietuviai buvo žiauriai nubausti, net sušaudyti. Toks lietuvių aukojimasis žydus gel-

bėjant, parodė didelį mūsų tautos žmoniškumą bei kilnumą.

Žydų gelbėjimą neretai apsunkino patys žydai, tapdami geštapo šnipais ir išduodami savo gelbėtojus. Apskritai daug lietuvių išgelbėtų žydų jautė didžiausią jiems dėkingumą ir po daug metų vis dar rašė padėkos laiškus.

Atpasakojęs, kiek lietuviai prisidėjo prie žydų gelbėjimo ir kiek jų už tai skaudžiai nukentėjo, dr. Prunskis viename knygelės skyriuje aiškina, kaip yra neteisinga už vokiečių nacių atliktus žydų žudymus kaltinti visą lietuvių tautą. Tai ypač parodo daugelio žydų pasisakymai apie jų išgelbėjimą ir juos išgelbėjusius žmones. Iš tų pasisakymų matome, kaip daug mūsų iškilių žmonių, rizikuodami savo gyvybėmis, gelbėjo žydus. Knygelės gale cituojamas rašytojas Meras, suminėjęs daug žydus jo apylinkėje gelbėjusių žmonių pavardes, rašo: "Aš kartoju vardus kaip maldą tų žinomų ir nežinomų, kada nors matytų ar niekad nematytų žmonių, kurie visoje Lietuvoje — miestuose, miesteliuose, kaimuose ir bažnytkaimiuose, nepaisydami žiauraus teroro, gelbėjo tuos pasmerktuosius mirti. Mes jų nepamiršome ir niekad nepamiršime".

Nuo anų vokiečių okupacijos laikų anie baisūs įvykiai jau lyg ir apsimiršo. Jaunesniesiems jie ir nebuvo gerai žinomi. Dr. Prunskio knygelė mums primena, kokia buvo baisi nacionalsocialistų okupacija ir į kokius baisius darbus jie stengėsi įtraukti ir lietuvius, primesdami jiems savo pačių padarytus nusikaltimus.

P. M.

RUSAS MOKSLININKAS RYTPRŪSIŲ PRAEITIES KLAUSIMAIS

P. J. Kušnerio (Knyševo), Pietryčių Pabaltijo etninės praeities studija

Kušnerio veikalas apie Rytprūsių etninę praeitį buvo 1951 metais USSR Mokslų akademijos išleistas Maskvoje. Sovietams okupavus Rytprūsius, jiems 1945 m. Potsdamo konferencijoje buvo tas kraštas pavestas laikinai administruoti. Bet jie Rytprūsius prijungė prie tolimos Leningrado apygardos ir ėmė juos skubiai kolonizuoti. Jiems ta knyga turėjo patarnauti:

turėjo būti įrodyta, kad toje žemėje anksčiau negyveno vokiečiai ir kad joje jau senovėje gyveno slavai, taigi ji priklauso rusams. Anksčiau jie kaltino vokiečius už to krašto vokietinimą ir kolonizavimą. Dabar jie patys tą patį darė, tik daug skubiau. Tačiau tas veikalas istoriškai ir etnologiškai neparėmė bolševikų politinių pretenzijų į Rytprūsius.

Kušneris kalbamoje knygoje archeologiniais, taponiminiais ir istoriniais duomenimis įrodo, kad Rytprūsių kraštas anksčiau buvo apgyventas prūsų ir lietuvių ir kad įvairūs moksliniai duomenys rodo, kad ten senovėje negyveno nei gotai, nei slavai. Taip toje knygoje moksliškai sukritikuojama nacionalsocialistų sugalvota teorija, kad prūsų ir lietuvių apgyventose žemėse anksčiau gyvenę germanų kilmės žmonės, ir tik vėliau, jau istoriniais laikais, lietuviai tas žemes kolonizavę. Kušneris sukritikuoja ir kitą nacionalsocialistų sukurtą nemokslišką teoriją, būtent, kad prūsai buvę ne lietuviams, o vokiečiams artimesnė gentis.

Ta knyga, paremta moksliškais bei objektyviais duomenimis, nepasitarnavo ir rusams, nes iš jos paaiškėjo, kad ir rusai neturi teisių į jų okupuotą senovės prūsų ir lietuvių žemę. Todėl tas veikalas buvo greitai išimtas iš parduotuvių ir pasidarė bibliografinė retenybė. Joje buvo moksliškai išaiškinta, priešingai rusų aiškinimams, kad jų kolonizuojama Rytprūsių sritis nebuvo iš senų laikų apgyventa Baltijos slavų.

Kušneris kalbamoje knygoje, remdamasis įvairiais archeologiniais duomenimis, namų statyba, gyvenimo būdu, namų vidaus puošmenimis, darbo įrankiais, apsirengimu, virimo reikmenimis, vietovių ir vandenų pavadinimais ir kitais praeitį išaiškinti padedančiais daiktais bei jų liekanomis, bando nustatyti Rytprūsių srityje ribas tarp tautų, ten gyvenusių nuo seniausių laikų. Kiekvienos tautos istoriją Kušneris aptaria, kaip ekonominių, kultūrinių ir politinių per šimtmečius ir net tūkstančius metų įvykusių pasikeitimų kompleksą. Specifinė tų pasikeitimų dalis priklauso etnografijai. Tačiau vien tik to mokslo duomenimis negalima pilnai nustatyti etninės praeities be kitų istorinių mokslų pagalbos. Taigi etnologas negali išsiversti be archeologijos, toponimijos, lingvistikos, istorijos, geografijos ir antropologijos. Tik visų tų mokslų integracija įgalina vispusiškai spręsti etnologijos problemas. Tų visų mokslų duomenimis Kušneris ir naudojasi, svarstydamas Rytprūsių žemėje gyvenusių prūsų ir lietuvių genčių gyvenimą ir tarp jų ribas.

Nors veikalas parašytas mokslišKai, tačiau jis yra įdomus ir šiaip giliau į savo praeities klausimus žiūrinčiam lietuviui skaitytojui. Tai yra rusų mokslininko stambus įnašas į Rytprūsių praeities tyrinėjimus bei jų aiškinimą.

Veikalo pirmas skyrius skaitytoją supažindina su istoriniu etniniu tyrinėjimo metodu, kurį jis panaudoja, tyrinėdamas Pietryčių Pabaltijo (prūsų) etninę toje teritorijoje tautų, gyvenusių nuo žilos senovės iki mūsų laikų, praeitį.

Antrame skyriuje analizuojami archeologiniai šaltiniai, kurie liečia Rytprūsių plote anksčiausiai gyvenusių žmonių istoriją. Trečiame skyriuje patiekiamos seniausios istorinės žinios apie Pietryčių Pabaltijo tautas. Tų istorinių šaltinių, pasirodo, yra daug daugiau, negu šiaip Lietuvos istorijos knygose dažniausiai minima. Ketvirtame skyriuje analizuojami tos srities vietų, ežerų ir upių pavadinimai, etimologiškai nustatant, iš kokios kalbos jie yra kilę ir ką jie toje kalboje reiškia. Knygos autorius atmeta kai kurių vokiečių mokslininkų tų vardų klaidingus išaiškinimus ir įrodinėja jų pirminę prūsišką ir lietuvišką kilmę. Toliau Kušneris, nustatydamas Rytprūsiuose ir Lietuvoje gyvenusių žmonių tautybę, panaudoja išlikusius medinius antkapius ir kitus laidojimo paminklus bei jų brėžinius. Analizuojama etninė Rytprūsių gyventojų sudėtis, prieš vokiečiams į tą sritį įsibraunant. Kušneris bando išaiškinti ir lietuvių tautybės gyventojų įsikūrimą Pietryčių Pabaltijyje ir jų ryšius su prūsais. Sukritikuoja vokiečių nacionalsocialistų teoriją, kad skalviai ir nadruviai buvo nelietuviai. Remdamasis atskirose vietovėse gyventojų lietuvių ir vokiečių kalbų vartojimu pamaldose bei mokyklose ir kitais duomenimis, Kušneris nustato, kiek kurios Rytprūsių dalys tam tikrais laikotarpiais buvo suvokietėję, koks buvo išlikęs lietuviškai kalbančių nuošimtis ir koks ten gyveno lietuvių ir vokiečių skaičius. Po to bando pravesti Rytprūsių ir vakarinių lietuvių kalbinę ribą XX amžiaus pradžioje. Lietuvių sritims nustatyti panaudojamas vakarinių lietuvių namų, tautinių rūbų ir ornamentų paplitimas XX amžiaus pradžioje Rytprūsiuose.

Ši trumpa Kušnerio veikalo turinio analizė rodo lietuviams labai įdomius jo prie lietuvių ir prūsų praeities tyrinėjimų priėjimus. Su kai kuriais jo aiškinimais gal kai kas ir nesutiksime. Pvz. kalbininkų tarpe nėra priimta teorija, kad, indoeuropiečių prokalbei suskilus, aisčiai ir slavai dar ilgai sudarė bendrą balto-slavų prokalbę. Autorius cituoja čeko etnologo P. Šafariko nuomonę: "Dar priešistoriniais laikais jos skilo

į dvi šakas — į atskiras tautas, istoriniais laikais dėl susidėjusių istorinių aplinkybių vienos nuo kitų nutolo, ir dabar į jas galima žiūrėti kaip į dvi atskiras tautas, bet kurios vis dėlto išliko viena kitai pačios artimiausios visų indoeuropiečių tautų tarpe. Todėl indoeuropinių generacijų sistemoje mes laikome šias dvi broliškas tautas drauge, vieną greta kitos, pavadinę jas vindų generacija. Atsiskyrimas lietuvių nuo slavų įvyko, be abejonės, greit po abiejų tautų persikėlimo į Europą", dar joms negyvenant Pabaltijo teritorijoje (73 ir 78 p.). Pasak autoriaus, lyginamosios kalbotyros slavistai sako, kad antrojo tūkstantmečio prieš Kristų pradžioje Dniepro ir Bugo upynuose prie dešiniųjų Dniepro, Nemuno ir Vyslos intakų gyvenę žmonės gal būt dar kalbėję neišsiskyrusia slavų - baltų kalba, kuria kalbėjo slavų ir lietuvių protėviai (81). Tai atitinka šių dienų sovietų tezę apie slavų ir lietuvių vieningumą.

Kušneris primena Nesselmanno tyrimų išvadas, kad prūsų ir slavų kalbos buvę artimos: "Kai kurios prūsų kalbos formos yra artimesnės slavų kalbai, negu dabartinės lietuvių kalbos formos" (85). Tačiau dr. P. Jonikas tokį teigimą, kad prūsų kalba esanti "išskirtinai" artima slavams, laiko klaidingu. "Faktiškai ji turi vieną kitą ypatybę (kurios neturi lietuvių kalba) bendrą su slavais, tačiau pati kalba apskritai, būdama tos pačios baltų šakos (kaip lietuvių ir latvių kalbos), kokio ypatingo artimumo slavams nerodo" (178). Dauguma lietuvių kalbos specialistų, išskyrus rusus, yra nuomonės, kad aisčiai ir slavai sudarė skirtingas prokalbes.

Kušnerio mokslinis veikalas, parašytas bolševikinėje sistemoje, negalėjo visiškai neatsižvelgti į tos sistemos metodo reikalavimus. Kai kur aiškiai jaučiame jo atsižvelgimą į tos sistemos mokslinio metodo reikalavimus, o mokslo šaltinių sąrašą pradeda Markso, Engelso veikalų ir VKP(b) istorijos paminėjimu ir visų Stalino raštų sąrašu. Tačiau apskritai Kušneris išlaikė mokslinį objektyvumą arba, kaip dr. D. Micuta rašo, "pagirtiną objektyvumą", kuris esąs nepaprastas bolševizmo sistemai (161).

Svarstomiems bei analizuojamiems dalykams pavaizduoti Kušneris tekstą gausiai papildė Prūsijos, jos atskirų dalių bei vietovių brėžiniais, aprašomų archeologinių ir etnografinių objektų piešiniais, įvairių kalbų žodžių sulyginimo lenktelėmis ir aprašomo krašto tikrinių vardų kilmės aiškinimais. Tačiau autorius, nemokėdamas lietuvių kalbos ir nebūdamas gerai išstudijavęs prūsų kalbos ir pasinaudodamas daugiausia žody-

nais, savo etimologizavimuose dažnai nepataiko ir istoriniuose paminkluose nevisada atpažįsta ypač tarmiškai užrašytus tikruosius vietovių ir vandenų pavadinimus, ką jam teisingai prikišo dr. P. Jonikas savo pastabose.

Iš rusų kalbos vertė Aleksandras Tenisonas. Angliską knygos santrauką paruošė Saulius Girnius. Knygos vertimą ir jo atitikimą originalui patikrino skyriais pasiskirstę dr. Jonas Puzinas, dr. Petras Jonikas, Jurgis Gimbutas, Jurgis Peteraitis, dr. Domas Micuta ir Jonas Dainauskas.

P. J. Kušneris (Knyševas), PIETRYČIŲ PABALTIJO ETNINĖ PRAEITIS, vertė Aleksandras Tenisonas, išleido Lietuvių Miškininkų Sąjunga, spaudė M. Morkūno spaustuvė, 1979.

P. M.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Zenta Tenisonaitė, VIENIŠI VĖJO VAIKAI, eilėraščiai. Išleista mecenatų Vinco Žemaičio ir Aleksandro Tenisono bei autorės lėšomis. 1979. Nida Press, 2 Ledbroke Gardens, London W 11, 2 PT.

Dr. Juozas Prunskis, LITHUANIA'S JEWS AND THE HOLOCAUST, Amerikos Lietuvių Tarybos leid. 49 p. Chicago, 1979 m. Kaina 1 dol.

CHRONICLE OF THE CATHOLIC CHURCH IN LITHUANIA, No. 35, Nov. 16, 1978. Publ. by the Lithuanian R.C. Priests League of America, 351 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207.

Stasys Maziliauskas, MERKELIS GIEDRAITIS, Žemaičių vyskupas, kunigaikštis, Vilniaus akademijos prorektorius ir jo ypatingieji laikai. 400 metų Vilniaus universiteto jubiliejui. Užsisakyti: Amberland Publishing Co. 1813 Larchwood Ave., Troy, Mich. 48084.

TĖVYNĖS SARGO RĖMĖJAI

Iki š. m. kovo mėn. 15 d. prisiuntė:

Aukų: P. Spėtyla 100 dol. ir Sark Associates, Inc. 15 dol.

Už nr. 2(43): prof. dr. J. Meškauskas 21 dol., dr. P. Kaladė 10 dol., dr. P. Atkočiūnas 8 dol., J. Lukas 6 dol. ir po 4 dol. J. Bakšys ir dr. J. A. Stiklorius.

Už nr. 3(44): dr. A. K. Rugienė 30 dol., M. Peteraitienė ir P. Povilaitis po 25 dol., P. Razgaitis 19 dol., P. A. Alšėnas 15 dol., kun. J. V. Kluonius 14 dol.; po 13 dol. J. J. Gravrogkas, dr. K. Katilius ir kun. dr. V. Skilandžiūnas; po 12 dol. kun. L. Dieninis, P. Duda ir A. Valavičius; po 10 dol. K. Bačauskas, B. Brizgys, V. Kačinskas, dr. P. Kaladė, A. J. Kasulaitis, A. Keniausis, A. Milčienė, K. Pabedinskas, S. Raštikis, dr. K. Rimkus, dr. K. Šidlauskas, A. Tauginas,, D. Vaičius ir J. Vidmantas; po 9 dol. dr. J. B. Dičpinigaitis, P. Gruodis, A. Keturakis, S. Pundzevičius ir A. R. Zundė; po 8 dol. P. Kliorys, kun. V. Martinkus, dr. B. Mikonis, P. A. Mikšys ir V. Prižgintas; po 7 dol. E. Butkienė, G. A. Bobelis, F. Černienė, J. Danis, V. Diminskis, kun. V. Karalevičius, V. Kazlauskas, V. Kežinaitis, prel. J. A. Kučingis, dr. J. Kuodis, B. Lukas, E. Milkauskas, kun. A. Račkauskas, dr. L. J. Šimutis, dr. S. Skripkus, M. H. Svotelienė, A. Vaičiulaitis ir dr. K. J. Valiūnas; po 6 dol. J. Audėnas, dr. K. Bobelis, B. V. Galinis, C. Surdokas, A. Tamulionis ir P. Tamulionis; po 5 dol. J. Andrius, V. Apanius, J. Daugėla, A. Dovydaitis, S. Garliauskas, kun. A. Gleveckas, dr. J. Jakštas, L. Jaras, J. Jasys, dr. A. Juozevičius, dr. J. Kriaučiūnas, J. Lapinskas, dr. A. Laucis, J. B. Laučka, P. Linkus, J. Litvinas, M. ir V. Liulevičiai, dr. Č. Masaitis, J. Mikeliūnas, P. Minkūnas, M. Nagys, A. Orentas, B. Pabedinskienė, kun. V. A. Palubinskas, J. Pažemėnas, P. Polteraitis, K. Povilaitis, J. Puleikis, dr. J. A. Račkauskas, kun. A. Stašys, kun. J. Tautkus, kun. dr. I. Urbonas, E. Vainauskienė, kun. A. Valiuška, kun. J. Velutis, J. Vembrė, P. Žilinskas, kun. dr. T. Žiūraitis, O.P. ir B. Žukauskas; po 4 dol. P. Aleškaitis, kun. P. Jakulevičius, A. Kazickas, S. Lukas, dr. M. V. Mankeliūnas, K. Mickevičius, J. Motiejūnas, J. Palys, kun. B. A. Rutkauskas, O.P. ir B. Užemis; kiti po mažiau.

Visiems širdingiausias a č i ū !

TĖVYNĖS SARGO LEIDĖJAI

TURINYS

P. M., VLIKas 1
K. Bartkus, Politika ir moralė 6
Vytautas Bagdanavičius, Brazdžionio ištikimybė savo, tautos ir Dievo dvasiai 10
J. Varnas, Kad nenueitų į šunkelius 21
P. Balčiūnas, Lietuvos švietimas istoriniuose rėmuose 30
P. Miškinis, Praeities nelaimių fone 37
Marija Peteraitienė, Amerikos optimizmas ir demokratija 40
Pranys Alšėnas, Dramatiška narkotikų vartotojo išpažintis 43
P.M., Kodėl nekariavom? 47
Pavergtieji lietuviai, latviai ir estai reikalauja nepriklausomybės 58
M. Gečionis, Ar Amerika yra antikomunistinė? 63
Mirusiuosius prisimenant:
Kun. St. Yla, Magdalena Galdikienė, 1891-1979 68
Prel. P. Ragažinskas, Prel. Aleksandrą Venancijų Arminą prisimenant 71
Marija Peteraitienė, A. A. Aldona Šimaitienė 76
Alicija Rugytė, Julija Derckutė-Bičiūnienė 77
Mirė Jonas Matulionis 78
Laisvinimo veiksniuose:
L. K. Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto seimas 79
Įvykiai ir problemos: 80
Kritiškai vertinant:
P. Balčiūnas, Anatolijaus Kairio "Laisvės Sonata" 87
P. M., Dr. Juozo Prunskio "Lithuanian Jews and the Holocaust" 89
P. M., Rusas mokslininkas Rytprūsių praeities klausimu 90
Atsiųsta paminėti 94
Tėvynės Sargo rėmėjai 95

Alp(LKA) 1745
1980, Nr.1

Kaina $3.00

90.799.59